

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГАМАН-ГОЛУТВИНА О.В.,
доктор політичних наук, завідувач кафедри порівняльної політології Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація);
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
доктор історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНИЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛАТІЙ Г.Г.,
Спеціальний представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г.М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШМЕЛЬОВ Б.О.,
доктор історичних наук, керівник Центру політичних досліджень, професор, перший проректор Міжнародної вищої школи (Російська Федерація);
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол №3 від 26.12.2013 для "З.С." №1 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валеєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов. Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал

2014, № 1. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП "Політика і час"

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 15 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2010.

Приходять часи (настають, трапляються, захоплюють у свій полон), коли марево слів стає маренням подій, що переростають у слова, за мить трансформуючись у нові події, що народжують спонтанні дії, які не піддаються ані оцінкам здорового глузду, ані неупередженому аналізу, що не може, у свою чергу, не породити нові слова, котрі відлунюються діями, діями, діями..., які щодня ми відчуваємо усіма органами чуттів, включно зі шкірою, шлунком, серцем, розумом і душею.

Переведіть мене через майдан,
Туди, де бджоли в гречці стогнуть глухо,
Де тиша набивається у вуха.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть мене через майдан,
Де все святкують, б'ються і воюють,
Де часом і себе й мене не чують.
Переведіть мене через майдан.

...Переведіть мене через майдан,
Де на тополях виснуть хмари п'яні.
Мій син тепер співає на майдані.
Переведіть мене через майдан.

Переведіть...
Майдану тлумне тло
Взяло його у себе і вело ще,
Коли він впав у центрі тої площі,
А поля за майданом не було.

Віталій Коротич.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи” ви можете у наших партнерів:

- ДП „Преса” Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ „НВП „Ідея”, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма „Періодика” Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі “24 nonstop” та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи” за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 15 гривень.

5 Відбувся 44-й Всесвітній економічний форум у Давосі

6 *Сергій Троян.* Сучасні проблеми дослідження міжнародних відносин, зовнішньої політики та національної безпеки України

12 *Аргам Гаспарян.* «Східна політика» ЄС: до і після вільнюського саміту

16 *Олександр Соснін.* Інформатизація як феномен та умова інноваційного розвитку України

22 *Людмила Чекаленко, Вячеслав Ціватий, Марія Васильєва.* Турецька Республіка початку XXI століття: традиції, зовнішньополітична стратегія, інституційна модель (неупереджений погляд з України)

28 *Сергій Караганов, Ігор Макаров.* Поворот Росії до Тихого океану

30 *Павло Ігнат'єв.* Австралія: повертаючись обличчям до Азії

34 *Сергій Нагорний.*

Геостратегічні інтереси Китаю та Туреччини в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні: 5 геополітичних висновків для України

38 *Ірина Вишневська.* Неканонічна стратегія

44 *Тетяна Перга.* Екологічна політика як інструмент зближення України з ЄС

48 *Ольга Зернецька.*

Комунікація науки з суспільством як інвестиція в майбутній глобальний розвиток

52 *Ірина Матяш.* Дипломатична кар'єра та еміграційне буття Михайла Єремєйва

58 *Вячеслав Ціватий.* Історія, освіта та політика: культурно-гуманітарний і міжнародний діалог інституцій (рецензія)

60 *Алла Ликова.* Херсонес зараховано до Списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО!

62 *ГДП:* новорічні свята для дітей дипломатів

Відбувся 44-й Всесвітній економічний форум у Давосі

Понад 2500 учасників, включно з майже 40 главами держав та урядів, зібралися на щорічному 44-ому Всесвітньому економічному форумі в швейцарському Давосі.

Політики, мільярдери, глави транснаціональних корпорацій, наукові та культурні світила протягом чотирьох днів обговорювали долю світу та найактуальніші проблеми сучасності – переважно економічного характеру.

Загальну увагу викликала доповідь про перспективи розвитку світової економіки директора Міжнародного валютного фонду Крістін Лагард. У виступі вона відзначила, що в той час, коли економіка деяких розвинутих країн оживає, говорити про загальносвітовий підйом цього процесу ще зарано. Згідно з останніми прогнозами МВФ, темпи глобального росту ВВП у 2014 р. становитимуть 3,6%. Цей показник є відчутним, але все ж таки нижчим потенційного зростання приблизно у 4%. На думку Крістін Лагард, світ може надати значно більше робочих місць, не відчуваючи інфляційного тиску.

На її погляд, центральні банки повинні повернутися до більш звичних принципів валютної політики та лише за такої умови можна буде говорити про здорове зростання економіки. Підвищення темпів росту у 2014 р. буде обумовлене кінцевим внутрішнім попитом, який, зокрема, підтримуватиметься зниженням стримуючого впливу бюджетних факторів у результаті нещодавнього оголошення по бюджету. Проблема нині полягає в тому, щоб домовитися про середньострокові фінансові регу-

лятори та здійснити структурні реформи – включаючи відміну держконтролю продукту. Також необхідно збільшити частку робочих місць для жінок і нарешті перемогти дефляцію.

Єврозона демонструє ознаки відновлення, переходячи від рецесії до підйому, однак зростання наразі нерівне й невідновлене. За прогнозом, найближчим часом темпи його підвищення сягтимуть 1%.

«У 2014 р. ми повинні здійснити кроки, які допоможуть мрії стати реальністю. МВФ займається тим, що працює зі 188 державами-членами, щоб визначити та здійснити політичні заходи, які допоможуть привести до процвітання економіки», – відзначила Крістін Лагард.

Утім, як зазначають експерти, Давоський форум, по суті, ніколи не був «економічним» у вузькому розумінні: це унікальний захід зі своєю філософією, що культивує широкий, інтелектуальний погляд на світ як динамічну систему, у якій економічні відносини невід'ємні від політики, соціуму, етики та мислення. Цьогоріч програма сесії була сфокусована на чотирьох основних темах – вплив інновацій

на сучасне життя, перспективи глобального розвитку, участь громадянського суспільства в економічних процесах, питання «9 мільярдів», пов'язане зі зростанням чисельності населення. Учасники форуму говорили про необхідність упровадження подальших структурних реформ у ринки як розвинутих країн, так і тих, що розвиваються; приділили увагу вирішенню проблем, які постануть перед світом у 2014 р., з метою створення абсолютно нового контексту, зорієнтованого на майбутнє прийняття рішень. У рамках форуму обговорювалася глобальна тема – «Зміна світу», а саме – її наслідки для суспільства, політики та бізнесу. Було також проведено засідання, присвячені зміні клімату, цілям розвитку, наміченим на період після 2015 р., майбутньому охорони здоров'я, проблемі безробіття серед молоді.

У рамках зустрічі також пройшли дискусії про перспективи найбільших економік, що розвиваються, у тому числі Китаю, Індії, Бразилії, Мексики та Росії. Обговорено питання стосовно майбутнього Північної Африки та Близького Сходу.

Цьогоріч особлива увага в Давосі була прикута до України. Ситуація в нашій країні стала окремою темою для обговорення на сесії під назвою The Ukraine Outlook – «Прогноз для України» або «Перспективи України». До розгляду було винесено питання: «Якою буде економічна та політична орієнтація України, урахувавши її тісні зв'язки з Європою та Росією?» Найупливовіші політики та економісти світу шукали рецепти виходу України з кризи, що склалася. Більшість із них переконана – досягти бажаних результатів можна лише шляхом здійснення мирного діалогу та створення дорожньої карти. Заради цього світові політики висловили готовність стати посередниками у процесі вироблення спільних рішень.

Саме налаштованість керівництва держави та уряду на мирне врегулювання політичної кризи в Україні та готовність до подальшого діалогу з усіма учасниками політичного процесу підтвердив 30 січня на брифінгу для глав дипломатичних місій іноземних держав, акредитованих у Києві, глава зовнішньополітичного відомства України Л.О. Кожара. Він також наголосив, що зусилля органів державної влади України з урегулювання політичної кризи й надалі здійснюватимуться в атмосфері максимальної відкритості та прозорості, що буде супроводжуватися регулярним наданням іноземним партнерам вичерпної інформації стосовно розвитку внутрішньої ситуації в нашій державі.

Інформація «З.С.»

Сучасні проблеми дослідження міжнародних відносин, зовнішньої політики та національної безпеки України

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри
зовнішньої політики
дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

Концептуальні підходи до розуміння сучасного етапу еволюції міжнародних відносин були закладені в період руйнації біполярного світу епохи «холодної війни» і формування нових основ світового та міжнародного порядку. Особливість цього процесу полягає в тому, що крах повоєнного устрою відбувся в мирних умовах. З'явилися, відповідно, дефініції нової епохи в міжнародних відносинах, які набули швидкого розповсюдження і стали крилатими. Назвемо, наприклад, «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона чи «кінець історії» Ф. Фукуями, «футурошок» і «третю хвилю» Е. Тоффлера, «інформаційну епоху» М. Кастельса, «світ без кордонів»

З. Бжезинського або «світ-систему» І. Валлерстайна, «уніполярну міжнародну систему» А. Страуса тощо.

Варто зазначити, що система міжнародних відносин у сучасному світі має дуже складну будову і будь-яке визначення чи типологія тільки більш або менш умовно відображає міжнародні реалії. У контексті теоретико-концептуального аналізу науковці кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ при МЗС України (ідеться передусім про професорів С.В. Віднянського та С.С. Трояна, доцента О.І. Шаповалову) традиційно приділяють серйозну увагу дослідженню міжнародних відносин і міжнародних систем, у тому числі сучасної або в найзагальнішому вигляді постбіполярної. Не можна не помітити й того факту, що основоположну роль у пізнанні законів функціонування міжнародної системи відіграє її структура. Згідно з базовою ідеєю, нескоординована діяльність суверенних держав із своїми інтересами формує міжнародну систему, головною ознакою якої є домінування обмеженого числа найсильніших держав і структура якої визначає поведінку всіх міжнародних акторів. Звідси, найзагальнішим законом міжнародних систем вважається залежність поведінки акторів від структурних характерис-

Summary

International relations are a new phase of development from 1991 to modern international system can be called post-bipolar world. It has a complex structure and requires a systematic analysis of contemporary international relations, international law, foreign policy and national security, including the analysis of the foreign policy of Ukraine. Conceptual approaches to understanding the current stage of the evolution of international relations and foreign policy of Ukraine is actively developed by Ukrainian scientists, including representatives of the faculty of the Foreign Policy and Diplomacy Department Diplomatic Academy of Ukraine.

Keywords: international relations, international law, foreign policy, national security of Ukraine, Department of Foreign Policy and Diplomacy Diplomatic Academy of Ukraine.

тик системи. Ще одним найзагальнішим законом учені називають закон рівноваги міжнародних систем або закон балансу сил, який дає змогу зберегти відносну стабільність міжнародної системи.

Стосовно трансформації міжнародної системи, то основним її законом вважається закон кореляції між полярністю і стабільністю міжнародної системи. Однак розпад радянського блоку і крах глобальної біполярної системи зумовили появу питань, які не можуть бути вирішені в рамках традиційних термінів «полюсів», «балансу сил», «конфігурації співвідношення сил» тощо. Світ вступив у смугу невпевненості та зростаючих ризиків. За визначенням російського політолога - м і ж н а р о д н и к а А.Д. Богатурова, Ялтинсько-потсдамський порядок розпався, а міжнародна система стала скочуватися до дерегулювання. Як наслідок, глобальна міжнародна система переживає глибокі потрясіння, пов'язані з трансформацією своєї структури, змі-

нами її взаємодії з середовищем. Це відповідним чином позначається на її регіональних і периферійних вимірах. Доказом цього слугують події довкола Косова, Грузії, Іраку чи Афганістану, а останнім часом і країн Північної Африки та Близького Сходу, які, на думку окремих фахівців у галузі міжнародних відносин, увійшли в смугу тривалої «надзвичайної ситуації».

Бельгійський учений А. Самюель у книзі «Новий світовий пейзаж» висловлює думку, що людство вже вступило в «новий міжнародний світ». Американський науковець Дж. Розенау в праці «Турбулентність у світовій політиці» говорить про «світ постміжнародної політики». Швидкість і глибина змін, які в ньому спостерігаються, мають як мінімум три головні наслідки. По-перше, відбувся перехід від біполярного світу до комплексного. По-друге, цей перехідний світ став непередбачуваним і в ньому вже неможливе вирішення питань міжнародної безпе-

ки старими військово-силовими методами. По-третє, надзвичайно важливе значення в сучасному світі, в тому числі у сфері світової політики, відіграють інформаційні технології, що дало підставу охарактеризувати сучасне суспільство як інформаційне. Ці наслідки можна звести до одного висновку: відбувається переструктурування всього світового політичного простору, а значить — закономірності міжнародних відносин хоча й зберігаються, але набувають нових рис і часто розглядаються як універсальні закономірності або тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин.

Універсальні або найзагальніші закономірності повинні відповідати критеріям просторово-часового та структурно-функціонального характеру. Це означає наступне. По-перше, їх дія повинна стосуватися не лише певних регіонів, а світу в цілому. По-друге, вони повинні

спостерігатися в історичній ретроспективі, у сучасний період розвитку міжнародних відносин, а також не виключатися в майбутньому. По-третє, вони повинні охоплювати всіх учасників міжнародних відносин і всі сфери суспільного життя. Звідси, можна виділити дві основні універсальні закономірності або дві провідні тенденції в розвитку сучасних міжнародних відносин. До них належать глобалізація та фрагментація міжнародних відносин, становлення єдиного, цілісного світу та все нові форми його розколу. Ці універсальні закономірності є діалектично протилежними сторонами однієї внутрішньої суперечливої тенденції — росту взаємозалежності сучасного світу — і її проявів у сфері міжнародних відносин.

Загалом проблема закономірностей і тенденцій еволюції міжнародних відносин, у тому числі на думку завідувача кафедри зовнішньої політики та

дипломатії ДАУ при МЗС України С.С. Трояна, залишається дискусійною в науці про міжнародні відносини, що, зокрема, пов'язано з її відставанням у осмисленні глобальних міжнародних політичних тенденцій. Це пояснюється, насамперед, специфікою вказаної сфери суспільних відносин, де особливо важко виявити повторюваність тих або інших подій і процесів. Тому основні риси як закономірностей, так і тенденцій еволюції сучасних міжнародних відносин проявляються у їх відносному, вірогіднісному, стохастичному, мінущому характері.

Водночас постійна еволюція, яку цілком можна визначити і як трансформаційну еволюцію, та характер змін у світі «постміжнародної політики», прикладом чого слугують і останні події «Арабської весни», не дають можливості прийти до консенсусу щодо загальноприйнятої назви сучасної системи міжнародних

відносин. Перефразовуючи консервативного британського письменника-публіциста, журналіста і політика Девіда Прайса-Джонса, можна говорити про «пластичну ситуацію» в формуванні нової системи міжнародних відносин, яка має властивість відносно швидко змінюватися і набирати різних форм. Головна ж ціль міжнародної архітектури світу «після холодної війни» полягає в забезпеченні миру, спокою, розвитку та свободи для всієї світової спільноти.

Сучасне міжнародне право — це сукупність норм і принципів, які регулюють усю систему міжнародних відносин, а також взаємодію в рамках окремих груп або на двосторонніх засадах. Головними суб'єктами міжнародного права, носіями правоповноважень і юридичних обов'язків виступають держави. Водночас ними є й усі інші міжнародні актори як от міждержавні та міжнародні організації, транснаціональні корпорації, а також окремі індивіди.

Сутнісний зміст міжнародних відносин відбивають принципи як фундаментальні норми міжнародного права. Вони закріплюють засади сучасної системи міжнародних відносин і міжнародного права, сприяють нормальному функціонуванню та розвитку цих систем. Головним міжнародно-правовим документом сучасності, у якому сформульовано найперші принципи міжнародного права, є Статут Організації Об'єднаних Націй. Його прийняли в 1945 р. 50 держав-засновниць ООН, у тому числі Україна. Най-

важливіші принципи сучасної міжнародної політики викладено також у «Декларації про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх зносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН» (1970 р.). Істотну роль у розвитку та наповненні цих принципів новим змістом відіграв Заключний акт Ради з безпеки й співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975 р.).

Принципи сучасного міжнародного життя становлять найважливіший імператив існування людства, їх дотримання у здійсненні міжнародних, міждержавних взаємин уможлиблює вилучення війни з життя суспільства. Безумовно, принципи міжнародного права не можна недооцінювати, але їх не слід абсолютизувати та переоцінювати. Вони впливають на всю систему міжнародних відносин разом із певними моральними імперативами та нормами. З метою забезпечення юридичної та моральної цілісності міжнародне співтовариство має щонайменше три правові яруси.

Перший – «м'яке право» – система правових норм, яка поступово складається на основі численних резолюцій ООН, її органів, спеціалізованих закладів і низки регіональних організацій. Ці норми позбавлені будь-якого відтінку примусовості, приклад, Хартія прав та економічних зобов'язань держав (1974 р.), резолюція ГА ООН про визначення агресії (1974 р.), Манільська декларація 1982 р. про мирне врегулювання міжнародних протиріч.

Другий – «жорстке

право» – система правових норм англо-американців. Яскравими прикладами її застосування стали події навколо Іраку та в районі Перської затоки в 1990-1991 рр. і в Югославії навесні 1999 року.

Третій – «загальне міжнародне право» – система правових норм, які займають провідне місце у правових системах держав і не залежать від волі останніх, тобто норм, що мають обов'язковий характер і не допускають жодних відхилень. Загальне міжнародне право закладає фундамент світового правопорядку, що повинно сприяти перетворенню світового співтовариства, заснованого на принципах міждержавності (інтеретатизму), у справжнє співтовариство націй, яке домінуватиме над державами в інтересах людини та суспільства загалом.

Поняття «міжнародна політика» належить до вузлових категорій науки про міжнародні відносини. Однак при цьому постає кардинальне запитання: як відрізнити міжнародну політику від міжнародних відносин? Запитання тим паче не риторичне і з огляду на те, що поняття «міжнародні відносини» відзначається поліаспектністю визначення. Окрім того, у дослідженнях з історії та теорії міжнарод-

них відносин поряд із категорією «міжнародна політика» як синоніми вживаються терміни «світова політика» і «світовий політичний процес», а близьким до них є поняття «зовнішня політика». Тому при розгляді цього питання ми виходимо на проблему категоріального апарату в науці про міжнародні відносини.

Суть її полягає в тому, що світова або міжнародна політика – це діяльність, взаємодія держав, а також інших міжнародних акторів на міжнародній арені. У свою чергу, міжнародні відносини – це система реальних зв'язків між державами, які виступають і як результат їхніх дій, і як своєрідне середовище, простір, у якому існує світова політика. Звідси, міжнародна або світова політика є активним фактором формування міжнародних відносин. Стосовно міжнародних відносин, то вони постійно змінюються під впливом світової політики й у свою чергу впливають на її зміст і характер.

Відмінності існують також між світовою (міжнародною) політикою і зовнішньою політикою. У спеціальних довідкових виданнях найчастіше зустрічаємо таке визначення зовнішньої політики – це «діяльність держави на

міжнародній арені, що регулює стосунки з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, зарубіжними партіями й іншими громадськими організаціями, всесвітніми та регіональними міжнародними організаціями». При цьому зовнішня політика тієї або іншої країни є конкретним, практичним втіленням міністерством закордонних справ або відповідним йому зовнішньополітичним відомством основних принципів міжнародної політики держави, які виробляються державними структурами та покликані відображати національні інтереси держави. Поняття ж «міжнародна політика» застосовується як для визначення діяльності конкретної держави у міжнародних справах, так і міждержавної політики на світовій арені взагалі. Тому це поняття більш широке, ніж «зовнішня політика».

У процесі реалізації як своїх зовнішньополітичних завдань, так і завдань міжнародної політики кожна держава здійснює низку притаманних їй функцій. Доцент кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ при МЗС України О.І. Шаповалова в цьому сенсі звертає увагу на важливе значення

зовнішньополітичної ідентичності держави. З-поміж зовнішньополітичних державних функцій треба виділити, зокрема, такі:

1) оборонну, яка має на меті захист і збереження територіальної цілісності та суверенітету держави, прав та інтересів її громадян;

2) регулятивну, що полягає у визнанні суб'єктами міжнародних відносин закріплених міжнародними правовими актами норм, принципів, традицій міжнародного спілкування;

3) інформаційно-представницьку, яку здійснюють відповідні органи, що репрезентують державу на міжнародній арені;

4) організаційно-посередницьку, що полягає у втіленні в життя зовнішньо- і внутрішньополітичних концепцій, доктрин і програмних установок відповідної держави;

5) інтегративну, зміст якої виявляється в тому, що через міжнародні відносини забезпечується існування всього міжнародного співтовариства.

Реалізація окреслених функцій безпосередньо залежить від конкретної історичної та міжнародної обстановки, ступеня роз-

витку суспільства та держави, зв'язків країни із зовнішнім світом та її спроможністю відігравати конструктивну роль у світовій політиці. Це прямо стосується характеристики й оцінки сучасної зовнішньої політики України.

На наш погляд, у хронологічних межах майже 25-річного періоду сучасної української зовнішньої політики – 1990-2014 рр. – доречно виокремити такі етапи:

I етап (унезалежнення) – середина 1990 – середина 1993 рр. – від прийняття Верховною Радою тоді ще УРСР Декларації про суверенітет 16 липня 1990 р. до схвалення Парламентом уже незалежної України 2 липня 1993 р. «Основних напрямів зовнішньої політики України» як наріжного документа, що в концептуальному ключі сформулював базові принципи, пріоритети та напрями зовнішньополітичного курсу нашої держави.

II етап (конституювання) – липень 1993 – червень 1996 рр. – від введення в дію спеціального зовнішньополітичного документа фундаментального характеру до прийняття Верховною Радою

28 червня 1996 р. Конституції України, що в якості Основного закону затвердила засади зовнішньої політики нашої держави.

III етап (багатовекторності) – кінець червня 1996 – січень 2005 рр. – від фіксації та реалізації положень ст. 18 Конституції України про те, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права до надання пріоритетності європейському вибору після Помаранчевої революції.

IV етап («помаранчевий» або «європейського вибору») – січень 2005 – квітень/червень 2010 рр. – від посилення проєвропейського та євроатлантичного зовнішньополітичного курсу України після приходу до влади президента В. Ющенка до повороту в бік співробітництва з Росією після перемоги на президентських виборах В. Януковича (підписання Харківських домовленостей 21 квітня 2010 р. – Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту РФ на території України) і затвердження цих відносин, а також розвитку співпраці з Європейським Союзом як стратегічного курсу України Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року.

V етап (двовекторності) – з липня 2010 р., коли Верховна Рада України 1

липня 2010 р. ухвалила в цілому Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Ним стверджено, що Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкрити зовнішню політику та прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав. При цьому стратегічними визначалися два вектори: розбудова та поглиблення в усіх сферах добросусідських партнерських відносин із Російською Федерацією та забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою в перспективі набуття членства в Європейському Союзі.

Зовнішня політика України на всіх етапах її еволюції ключовим чином поєднана з проблемою забезпечення національної безпеки нашої держави. Вузлові аспекти національної безпеки України, особливості та способи її забезпечення глибоко та всебічно досліджує академік В.П. Горбулін, а також його послідовники і співавтори, які в науковому та навчальному форматі тривалий час плідно співпрацюють із кафедрою зовнішньої політики і дипломатії ДАУ при МЗС України.

Перші спроби визначення національних інтересів і національної стратегії України здійснювалися ще до того, як остання стала незалежною державою. Пізніше ці інтереси були конкретизовані та доповнені і серед них можна виокремити такі найголовніші:

1) збереження й охорона

національного суверенітету та територіальної цілісності України з використанням усіх можливих засобів;

2) поетапне та перспективне ядерне роззброєння;

3) інтеграція України в регіональні та глобальні структури і системи безпеки;

4) швидкий перехід економіки країни до економічної незалежності, поетапна приватизація основних індустріальних потужностей, включаючи потужності ВПК, створення умов для залучення іноземних інвестицій;

5) розвиток і підтримка процесів соціально-культурного і духовного відродження як основних засад консолідації нації та функціонування національної держави;

6) створення громадянського суспільства, зміцнення державних структур влади, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини;

7) забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства, збереження генофонду народу України.

При цьому забезпечення національних інтересів, у тому числі зовнішньополітичне, є необхідною та обов'язковою умовою існування самої держави. Стан захищеності життєво важливих інтересів України виражає суть її національної безпеки, тобто проведення єдиної державної політики у вигляді системи узгоджених, скоординованих і збалансованих заходів, адекватних потенційним загрозам. Відповідно до цього було сформульовано й Концепцію національної безпеки України, затверджену 16

січня 1997 р. Постановою Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». Основними принципами її забезпечення проголошувалися верховенство права, пріоритет політичних засобів розв'язання конфліктів, відповідність засобів захисту національних інтересів реальним і можливим загрозам, підтримка розумного балансу інтересів особи, суспільства та держави, їх взаємовідповідальність, раціональне розмежування повноважень державних органів.

Свій подальший розвиток ця концепція знайшла в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року. Відповідно до ст. 3 вказаного закону об'єктами національної безпеки є:

- людина і громадянин – їхні конституційні права та свободи;

- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні тощо прагнення;

- історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне та навколишнє природне середовище і природні ресурси;

- держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 було затверджено «Стратегію національної безпеки України». Вона проголошувала головною метою забезпечити такий рівень національної безпеки, який гарантував би поступальний розвиток України, її конкурентоспроможність, забезпечення прав і свобод

людини та громадянина, подальше зміцнення міжнародних позицій і авторитету Української держави в сучасному світі. Такі прагнення стали базовими і для презентованої Національним інститутом стратегічних досліджень у квітні 2011 р. стратегії національної безпеки України під назвою «Україна у світі, що змінюється». Врешті, Указом Президента України В. Януковича було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України». У зовнішньополітичному плані основний акцент було зроблено на захисті прав українських громадян за кордоном, розширенні економічного співробітництва України з іншими державами світу, а також міжнародними організаціями, створенні всіх умов для того, щоб країна інтегрувалася в єдиний європейський простір, зокрема, за допомогою

здійснення секторального співробітництва Української держави з Євросоюзом (розширення участі у програмі «Східне партнерство»). Крім того, передбачалося здійснення подальшої взаємовигідної співпраці з Європейською асоціацією вільної торгівлі.

З огляду на останні події, пов'язані насамперед із прийнятим незадовго до Вільнюського саміту ЄС (28-29 листопада 2013 р.) рішення про призупинення процесу підписання Договору про асоціацію і створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, на що, зокрема, акцентує увагу доцент кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ при МЗС України О.І. Шаповалова, перед Україною постали складні зовнішньополітичні завдання. Насамперед, це повернення довіри з боку зарубіжних партнерів, перетворення в прогнозованого міжнародного актора, побудова позитивного іміджу на міжнарод-

ній арені. Виникнення на кордонах нашої держави потужної об'єднаної Європи, потреби України уже в найближчі роки в господарській і війсьній модернізації вимагають від нас вибору на користь загальноєвропейського дому при мінімізації всіх можливих ризиків такого сценарію. На нашу думку, прогнозовані негативні наслідки неприєднання до Асоціації з ЄС будуть значно більшими. Розуміючи це, українське державне керівництво тільки призупинило процес підписання відповідної угоди, мотивуючи це глибшим вивченням питання з обох боків і виключення явних небажаних ризиків для Української держави та суспільства.

Отже, глобальні трансформації та еволюційні зміни сучасної системи міжнародних відносин, яка перебуває у своєрідній ситуації «пластичної рівноваги», ще не завершені. Звідси, урахування всіх потенційно можливих змін у світовому та європейському масштабах вкрай важливе для прогнозування та здійснення ефективної зовнішньої політики України, спрямованої на реалізацію власних національних інтересів, у тому числі й на основі нарощування довіри та розширення політичного діалогу і співробітництва з державними й недержавними міжнародними акторами. Це повністю відповідає основним принципам сучасної української зовнішньої політики: насамперед вона повинна бути послідовною та передбачуваною, виходити з визнання існуючих кордонів і невтручання у внутрішні справи інших дер-

жав, керуватися законом і визнанням пріоритету міжнародного права, ґрунтуватися на ідеї «безпеки для себе шляхом безпеки для кожного».

Національній безпеці України й одночасно європейській безпеці відповідають партнерські відносини з Росією та реалізація стратегічної мети – підключення держави до загальноєвропейської інтеграції. Справі національної безпеки нашої країни покликані слугувати гнучка зовнішня політика, використання зручного та впливового геополітичного становища для створення належних умов до реального партнерства в рамках Північно-атлантичного альянсу і тісної співпраці з Євросоюзом на засадах підписання та реалізації Угоди про асоціацію.

Підсумовуючи розгляд становлення, особливостей і тенденцій еволюції сучасної системи міжнародних відносин і зовнішньої політики України, у тому числі й на основі аналізу актуальних підходів науковців кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ при МЗС України, узасаднюємо таке заключне положення: міжнародні трансформації ще не завершені й урахування всіх потенційно можливих змін у Європі та поза її межами вкрай важливе для України. В цих умовах засобами підвищення безпеки для нас слугуватимуть нарощування довіри, розширення політичного діалогу та співробітництва як з європейськими державами на дво- і багатосторонній основі в рамках загальноєвропейського процесу, так і з державними та недержавними міжнародними акторами на глобаль-

ному полі. Безперечно, становлення нового світопорядку на демократичних засадах буде тривалим і складним процесом еволюції сучасної системи міжнародних відносин. При цьому його всеохоплююча природа повинна відображати три фундаментальні основи миру – безпеку, соціальний та економічний добробут і розвиток, демократію та повагу людських прав і свобод. Внесок у їх створення мають зробити всі міжнародні актори, насамперед держави, у тому числі Україна як впливова регіональна європейська константа, керуючись при цьому виваженою, добре збалансованою та прогнозованою для партнерів політикою, спрямованою на забезпечення сприятливих для поступального розвитку Української держави та суспільства міжнародних умов.

Список використаних джерел
1. Бабенко О.Г. Міграційна

політика Української держави на сучасному етапі (політологічний аспект): Дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України / О.Г. Бабенко. – К., 1997. – 195 с.

2. Васильєв О.А. Роль вітчизняної науки та високих технологій у входженні України до європейського інтеграційного простору / О.А. Васильєв // Вісн. – 2009. – № 16. – С. 14-16.

3. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу.

5. Системная история международных отношений / Под ред. А.Д. Богатунова. Т. 1. – М.: Московский рабочий, 2006. – С. 29.

6. Цыганков П. Мировая политика: содержание, динамика, основные тенденции / П. Цыганков. – С. 138 [Електронний ресурс]. – <http://ecsocman.hse.ru/data/576/864/1217/014Tsugankov.pdf>

7. Розенау Дж. Меняющиеся индивиды как источник глобальной турбулентности / Дж. Розенау // Журнал М. (рук. авт. колл.) Индивиды в международной политике. – М.: МПА, 1996.

АНОТАЦІЯ

Міжнародні відносини проходять новий етап становлення з 1991 року. Сучасну міжнародну систему можна назвати постбіполярним світом, що має складну структуру та вимагає системного аналізу сучасних міжнародних відносин, міжнародного права, зовнішньої політики та національної безпеки, у тому числі в контексті аналізу зовнішньополітичного курсу України. Концептуальні підходи до розуміння сучасного етапу еволюції міжнародних відносин і зовнішньої політики України активно розробляють українські науковці, у тому числі представники професорсько-викладацького складу кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС.

Ключові слова: міжнародні відносини, міжнародне право, зовнішня політика, національна безпека України, кафедра зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України.

АННОТАЦИЯ

Международные отношения проходят новый этап становления с 1991 года. Современную международную систему можно назвать постбиполярным миром, который имеет сложную структуру и требует системного анализа современных международных отношений, международного права, внешней политики и национальной безопасности. Концептуальные подходы к пониманию современного этапа эволюции международных отношений и внешней политики Украины активно разрабатывают украинские ученые, в том числе представители профессорско-преподавательского состава кафедры внешней политики и дипломатии Дипломатической академии Украины при МИД Украины.

Ключевые слова: международные отношения, международное право, внешняя политика, национальная безопасность Украины, кафедра внешней политики и дипломатии Дипломатической академии Украины.

«Східна політика» ЄС: до і після Вільнюського саміту

УДК 94: 327

Аргам ГАСПАРЯН,
магістрант Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

У XXI ст. ЄС постійно стикається з новими викликами. Особливе місце відводиться східній політиці, зокрема, взаєминам із країнами «Східного партнерства», що набувають нових вимірів, ураховуючи трансформаційні процеси на рівні Євросоюзу та зовнішні детермінанти. Політика ЄС відносно східних сусідів набула особливої актуальності у зв'язку з проведенням чергового саміту країн «Східного партнерства» у Вільнюсі 28-29 листопада

2013 р., де планувалося закріпити подальший формат взаємодії сторін.

Якщо з початку 1990-х років і до 2008 р. механізм співробітництва між Євросоюзом і країнами пострадянського простору (на яких згодом поширилося «Східне партнерство»: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна) базувався на Угодах про партнерство та співробітництво, то після 2008 р. виникла необхідність оновлення договірно-правової бази східних сусідів із ЄС: заміна чинних Угод про партнерство та співробітництво (УПС) на Угоди про асоціацію; створення поглиблених і всеохоплюючих зон вільної торгівлі (ЗВТ); лібералізація візового режиму між ЄС і державами-партнерами [1].

На 2003-2004 рр. припадають концептуальні звернення Європейської комісії: «Ширша Європа – сусідство: новий формат відносин із східними та південними сусідами» (11 березня 2003 р.) і «Євро-

Summary

The relations between the EU and Eastern Partnership member states are researched. The peculiarities of the EU Eastern policy are determined, in particular, before and after holding of the Eastern Partnership Summit in Vilnius on 28-29 November 2013. Special attention is paid to the current and potential difficulties in relations between the EU and eastern neighbours.

Keywords: the European Union, the Eastern Partnership, the Vilnius summit, Association Agreement

пейська політика сусідства. Стратегія» (12 травня 2004 р.). Тоді головною метою запропонованої ЄС стратегії проголошувалося будівництво простору стабільності, безпеки та добробуту з дотриманням привілейованими партнерами спільних цілей (демократія, права людини, верховенство права, справедливе врядування, ринкова економіка та сталий розвиток) [2, с. 80]. Після появи подібної стратегії Союзу до сусідніх країн у травні 2008 р. з'являється спільна польсько-шведська пропозиція у сфері поглиблення східного напрямку політики ЄС – Ініціатива «Східне партнерство». Тоді ж, польська газета «Жечпосполита» розмістила публікацію під назвою «Польща тягне Європейський Союз на схід». Успіхом позна-

чився 2009 р., адже у травні в Празі відбувся інавгураційний саміт програми «Східне партнерство» (наступні саміти: 29-30 вересня 2011 р. – у Варшаві та 28-29 листопада 2013 р. у Вільнюсі).

Таким чином, ставилася мета політичної асоціації та економічної інтеграції між ЄС і східними сусідами, базуючись на принципі «більше за більше» («more for more»), що означає: чим більший прогрес показує держава-партнер, тим більшу підтримку вона має від Європейського Союзу – і фінансову, і політичну [3, с. 331]. Ураховуючи показники торгівлі між ЄС і країнами «Східного партнерства» (для України на частку ЄС як торговельного партнера припадає 31%, для Молдови 51%, а для Грузії 29% [4]), одразу зро-

зуміло, що Союз є одним із пріоритетів для сусідів насамперед з економічної точки зору, хоча варто враховувати й економічну залежність країн Партнерства від РФ. Польський експерт Й. Тачинська припускає, що бюджет ЄІС (Європейський інструмент сусідства, який із 2014 р. замінить Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП) і буде основним джерелом фінансування країн Східного партнерства) для східних і південних сусідів Євросоюзу на період 2014-2020 рр. буде вищим, ніж у попередні роки: очікується, що сума допомоги може досягти 18,2 млрд. євро, що на 40% більше, ніж у рамках ЄІСП на період 2007-2013 рр. [5] (після створення «Східного партнерства» на проект виділялося 600 млн. євро). Очевидно, що успіх «Східного партнерства» значною мірою залежить від фінансування проекту, однак виділених коштів не достатньо (враховуючи те, що бюджет ЄС на 2014-2020 рр. досягає 1 трлн. євро, а на проект виділяється менше 1 млрд. євро) для реалізації поставлених цілей, тому треба співвідносити задекларовані завдання з матеріальною стороною проекту. Навіть якщо звернути увагу на

допомогу, яка надається Програмою з інтеграції та співпраці Східного партнерства (ЕaPIS, діє з 2012 р. та фінансується Європейським інструментом сусідства та партнерства (ENPI), то в переліку країн, яким у 2013 р. була надана додаткова фінансова підтримка (87 млн. євро), знаходяться лише Молдова, Грузія та Вірменія [6].

Звичайно, зацікавленість сторін щодо проекту «Східне партнерство» з початку створення не була головним пріоритетом для всіх країн: чи то ЄС, чи то східних сусідів. Ієрархію прихильності з-поміж країн Партнерства можна представити таким чином: Молдова, Грузія, Україна, Вірменія, Азербайджан і Білорусь. Серед прихильників проекту в рамках Євросоюзу виступають

Польща, Швеція, країни Прибалтики, Угорщина, Словаччина, Словенія, а далі Чехія та Німеччина [1]. Зрозуміло, що подібна поляризація лише ускладнює реалізацію політики Союзу в східному напрямку.

Попри те, перед проведенням Вільнюського саміту досить активно почали говорити про геополітичне наповнення «Східного партнерства», чого не прослідковувалося на початкових етапах реалізації проекту. Зокрема, представники країн-ініціаторів «Східного партнерства», очільники МЗС Польщі та Швеції Радослав Сікорський та Карл Більдт висловилися за те, що Вільнюський саміт Партнерства повинен «стати самітом досягнень», при цьому символічно називаючи свою статтю «Об'єднуючи Європу» [7]. Європейський комісар з питань розширення і політики добросусідства Штефан Фюле у свою чергу заявляв про те, що «Асоціація України з ЄС стане першим кроком на шляху створення єдиного європейського простору від Лісабона до Владивостока на базі правил ВТО і подальшої регуляторної

конвергенції» [8]. Це є свідченням того, що вимагується перспектива побудови Великої Європи (тому саміт є проміжною ланкою), адже відбувається конфігурація простору Нової Східної Європи із залучення Росії до стратегії нормативної європеїзації, про що справедливо зазначає експерт О. Шаповалова [8]. У цьому контексті слушною виступає теза політолога А. Умланд, що «європеїзована Україна дала б імпульс поступовому впровадженню європейських цінностей і в інших пострадянських країнах аж до азійської частини колишнього СРСР» [9]. Загалом треба виходити з того, що східна частина континенту важлива для ЄС із безпекової точки зору, тому доречно виділити охоронну функцію простору. Окрім того, часто говорять про пан'європейські проекти, у яких сполучною ланкою знову ж таки виступають країни Партнерства, насамперед Україна (тому тут прослідковується певна системотворча функція). Відтак, відбувається взаємодія двох центрів сили, що доповнюється протиріччями цивілізаційно-ціннісної складової.

Разом з тим, Вільнюський саміт стосувався лише нормативної складової відносин ЄС і країн «Східного партнерства». Відбулося парафування Угод про асоціацію та Зону вільної торгівлі між Євросоюзом і Молдовою та Грузією; підписано Угоду про спрощення візового режиму з Азербайджаном; ЄС запропонував скасувати візовий режим із Молдовою; із Грузією підписано Угоду про участь в операціях із урегулювання

кризових ситуацій; з Україною парафровано Угоду про Спільний авіаційний простір та ухвалено Спільну декларацію саміту [10]. Можна погоджуватися з тим, що черговий саміт засвідчив про еволюційний розвиток цього механізму у відносинах ЄС – східні сусіди, однак не відбулося підписання найамбітізнішої угоди, що Союзом пропонувалася третій країні – Угода про асоціацію з Україною. З цієї точки зору можна констатувати певну слабкість нормативної природи Євросоюзу, адже непідписання такої угоди матиме помітний вплив на імідж об'єднання, зокрема, у проведенні східної політики. Навіть заяви про те, що ЄС та Україна підтверджують прихильність до підписання угоди (хоча вже без обговорення тексту), не виправдовують ситуацію, за якої наразі без вигравів залишились як європейська, так і українська сторона. Звичайно, можна пов'язати пропозиції української сторони щодо проведення тристоронніх переговорів (ЄС – Україна – Росія) із вищезгаданим пан'європейським проектом, за яким Україна опи-

няється в центрі простору, а не перебуває в периферійному статусі, однак остання не має достатніх ресурсів і можливостей, щоб розпочати подібну гру. Єдине, що залишається в короткостроковій перспективі – продовжити балансування між Євросоюзом і Росією.

Таким чином, разом із трансформацією ЄС, відповідно, змінюється й політика Союзу щодо східних сусідів. У тому числі за рахунок активізації східної політики чіткіші прояви отримує дуалізм Європа – РФ, адже раніше це було НАТО – ЄС – РФ. Звичайно, зростають виклики, що змушують сторони демонструвати свої можливості. Російські експерти М. Троїцький і С. Чарап ситуацію навколо відносин Євросоюзу та країн «Східного партнерства» пов'язують із «дилемою інтеграції», яка характеризується тим, що одна держава розглядає інтеграцію сусідніх країн до поки що недовступних для неї економічних організацій як загрозу своїй безпеці чи благополуччю [11]. Таким чином, активізація східної політики ЄС після 2008 р. при-

звела до бачення Росією загрози, що реалізується нормативною політикою Євросоюзу: прослідковується боротьба між нормативною природою (ЄС) і геополітичною (Росії).

Проте навіть у такому разі ЄС слід розширити спектр взаємодії з країнами «Східного партнерства», виходячи за межі виставлення умов співробітництва. Скажімо, можна активізувати участь у виробленні шляхів вирішення конфліктної складової країн «Східного партнерства»: наприклад, Вірменія – Азербайджан, Грузія тощо. Як доречно зазначає дослідник М. Капітоненко, «враховуючи, що не відбулося повноцінної віддачі від вкладених ресурсів, слід очікувати змін в політиці ЄС у напрямку східних сусідів: перегляд існуючих механізмів і інститутів та пошук оптимальних форм, окрім того, йдеться про те, що ЄС іноді має обирати між демократичними цінностями та економічними інтересами – про що засвідчив приклад України» [12]. Звичайно, у такому разі ЄС має можливість отримати бажаний результат шляхом активного продовження переговорів із країнами-

партнерами. Подібна практика видозмінює ЄС, перетворюючи його на нового досвідченого актора міжнародних відносин, який має насамперед виграти нормативною стратегією (зокрема, у східному напрямку). При цьому треба враховувати російський фактор на пострадянському просторі та російсько-єсівський, особливо німецький (із урахуванням повернення на посаду МЗС соціал-демократа Ф.-В. Штайнмаєра, який вбачає зміцнення миру в Європі у співробітництві з Росією). Після проведення Вільнюського саміту прикрим досвідом для ЄС виявилася дестабілізація ситуації в Україні із застосуванням сили до мирних демонстрантів з боку силовиків. І в цьому питанні засудження лунає не лише з боку Євросоюзу, а й інших провідних країн. Політика ЄС стосовно конкретної держави стала фактором консолідації суспільства та еліти (питання євроінтеграції), яка потім призвела до програшу для двох сторін (Євросоюз і Україна). На рівні ЄС буде прослідковуватися «послаблення ролі країн-лобістів Ініціативи «Східне партнерство», зокрема, України (насамперед, це

Польща), а також зміниться центр ваги всередині Євросоюзу на користь західних членів» [12].

Зрештою, у Вільнюсі було закріплено подальший формат білатеральної взаємодії ЄС і країн «Східного партнерства». Усе ж Євросоюзу вигідно подальше продовження переговорів із партнерами. Як було зазначено в «Резолюції Європейського Парламенту щодо результатів Вільнюського саміту і майбутнього «Східного партнерства», особливо стосовно України» [13] від 12 грудня 2013 року: «...підписання Угоди про асоціацію не є самоціллю, а швидше засобом для досягнення довгострокової стабільності та соціально-економічного прогресу...» Цікавою в цьому контексті видається бажання країн-членів ЄС спільно реагувати на «політичний та економічний тиск» з боку РФ на країни «Східного партнерства». Тому залишається відкритим запитання: чи зможе Союз підтримати Грузію та Молдову в разі, якщо Москва почне тиснути на останніх? Окрім того, урахувавши, що у травні 2014 р. в ЄС плануються вибори до Європейського парламенту, змі-

ниться склад Європейської Комісії (ці процеси вплинуть на процес прийняття рішень у ЄС), разом з тим, планується підписання Угоди про асоціацію з Грузією та Молдовою наприкінці 2014 р., а у 2015 р. вибори президента України – усе це свідчить про можливість подальшого гальмування політики Союзу у східному напрямку. Чого ж тоді очікувати на черговому саміті країн «Східного партнерства», який має проходити в Ризі на початку 2015 року?

Список використаних джерел

1. *The EU must rethink its eastern neighbourhood strategy following its failures at the Eastern Partnership summit* // LSE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2013/12/02/the-eu-must-rethink-its-eastern-neighbourhood-strategy-following-its-failures-at-the-eastern-partnership-summit/>
2. Коніюка В. Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку / В.В. Коніюка, Т.І. Шинкаренко, М.А. Миронова. – К.: Знання, 2010. – С. 80.
3. Чумаченко О. Східна політика Європейського Союзу: особливості двосторонніх відносин і багатостороннього виміру / Проблеми міжнародних відносин //

Збірник наукових праць, випуск 5 КуМУ – 2012, С. 328-342.

4. *Infographics//Good neighbours: forging closer links with the EU's eastern partners* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/infographics?ref=20131127IFG27656>

5. Jolanta Taczyńska. *Współpraca polskich jednostek samorządu terytorialnego z władzami regionalnymi i lokalnymi oraz innymi podmiotami z państw objętych inicjatywą Partnerstwa Wschodniego* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umw.w.pl/attachments/article/34141/Partnerstwo%20Wschodnie%20-%20Samorzady.pdf>

6. *Eastern Partnership: progress in deep democracy and human rights rewarded with additional funding*. European Commission - IP/13/1245 (12/12/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1245_en.htm

7. Радослав Сикорский, Карл Бильдт. *Объединяя Европу* (21 октября 2013) // Украинская правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2013/10/21/7000326/?attempt=1>

8. Шаповалова А. *Игра в ассоциации: Вильнюсский саммит Восточного партнерства ЕС и перспективы построения Большой Европы* // Российский совет по международным делам [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://russiancouncil.ru/blogs/alexandra-shapovalova/?id_4=785

9. Умланд А. *Что после Вильнюса?* (18 октября 2013) // Зеркало недели

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/international/chto-posle-vilnyusa-kak-dolzhen-vesti-sebya-bryussel-v-sluchae-podpisanija-soglasheniya-ob-associacii-s-kievom-_html

10. *The third Eastern Partnership Summit in Vilnius* // Lithuanian Presidency of the Council of the European Union 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu2013.lt/en/vilnius-summit>

11. Троицкий М., Чапан С. *Дилемма интеграции на постсоветском пространстве* // Россия в глобальной политике (7 ноября 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/number/Dilemma-integracii-na-postsovet-skom-prostranstve-16177>

12. Кануненко Н. *...Это – ошибка* // День [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/podrobnosti/eto-oshibka>

13. *European Parliament resolution on the outcome of the Vilnius Summit and the future of the Eastern Partnership, in particular as regards Ukraine (2013/2983(RSP))* // European Parliament [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2013-0595>

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено відносини ЄС із країнами «Східного партнерства». Відповідно, визначено особливості східної політики Євросоюзу до і після проведення Вільнюського саміту 28-29 листопада 2013 року. Проаналізовано існуючі та потенційні труднощі у відносинах ЄС зі східними сусідами.

Ключові слова: Європейський Союз, «Східне партнерство», Вільнюський саміт, Угода про асоціацію.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы отношения ЕС со странами «Восточного партнерства». Соответственно, определены особенности восточной политики Евросоюза до и после проведения Вильнюсского саммита 28-29 ноября 2013 года. Проанализированы существующие и потенциальные трудности в отношениях ЕС с восточными соседями.

Ключевые слова: Европейский Союз, «Восточное партнерство», Вильнюсский саммит, соглашение об ассоциации.

Інформатизація як феномен та умова інноваційного розвитку України

УДК 94:327

Олександр СОСНІН,
доктор політичних наук,
професор, заслужений діяч
науки і техніки України, член-
кореспондент Української
академії політичних наук

Входження людства у XXI ст. зажадало не лише глибокого осмислення того стану, у якому опинилося, а й з'ясування перспектив свого подальшого розвитку. Ми бачимо, що нині відбувається процес якісного перетворення цілісного світу, на повну силу активізувалася діяльність просторів – технологічного, фінансового, правового, економічного. Зокрема, відбувається зміна технологічних та економічних засобів виробництва, світогляду людей у міждержавних відносинах тощо. В усіх сферах громадського життя все частіше використовуються категорії, пов'язані з поняттям «інформація», «інформаційні технології», «інформаційні війни», «кіберпростір», «електронне урядування» тощо.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) істотно змінили всі суспільні й економічні відносини (під цим терміном слід розуміти всі техноло-

гії, пов'язані із застосуванням та експлуатацією комп'ютерних систем, використовуваних для збереження, перетворення, захисту, обробки, передачі й одержання інформації). Усі сучасні ІКТ зорієнтовані на об'єднання в мережі з єдиним програмним забезпеченням, апаратним та операційним обладнанням. Їх постійний розвиток і поширення у значному масштабі має характер глобальної інформатизації.

Прийнята українським народом два десятиріччя тому стратегія щодо проведення радикальних соціально-політичних перетворень і трансформацій під тиском розвитку ІКТ та кібернетичних методів управління господарством стала, безумовно, найважливішою інноваційною цінністю державної політики незалежної України. Однак, розпочаті в країні реформи загнали нас, як усім сьогодні зрозуміло, у тяжку системну кризу. Подальше виключно інтенсивне використання технологій індустріальної доби за допомогою новітніх ІКТ обумовлює нині загрозливий стан економіки і, як наслідок, величезне техногенне навантаження на екологію життя нашого суспільства. Це перешкоджає подальшому його розвитку в координатах вимог інформаційної доби. Усе разом – спонукає нас звернутися до критичної оцінки витоків (джерел) і мотивів розпочатих перетворень (трансформацій) з метою спро-

Summary

Joining humanity in the twentieth century has required not only a deep understanding of the state in which it found itself, but also clarify the prospects for its further development. We see that now the process of qualitative transformation holistic world, the full force of intensified activity spaces - technological, financial, legal and economic. In particular, a change in the technological and economic means of production, people philosophy in international relations and so on.

Key words: information, information technology, information warfare, cyberspace, e-government.

бувати знайти раціональні шляхи виправлення хибного бачення своїх уявлень про можливості запропонованих нам методів ринкової економіки для трансформації свого економічного та суспільно-політичного розвитку, визначити (віднайти) нові орієнтири для соціально значимої діяльності активної частини суспільно-політичних сил країни, підпорядкувати зусилля на інноваційний розвиток нації, інтегруючись із технологічно розвиненими країнами. Вихід маємо шукати (знайти), ґрунтуючись на сукупності багатовимірних можливостей поєднання розумової діяльності наших громадян з інформацією, новітніми ІКТ, які власне й утворюють інформаційний ресурс нашого розвитку та засобу державотворення.

Така можливість в Україні, безумовно, існує, оскільки ми як нація маємо величезну науково-технічну й освітню спадщину, стійку платформу знань і досвіду. По-перше, це вчення В.І. Вернадського про ноосферу – ноосферизм; по-друге – вершини досягнень учених радянського періоду розвитку науки, освіти, історії, літератури та філософії; по-третє – достатньо повне розуміння цивіліза-

ційного надбання світової спільноти, зокрема європейської. Однак головне – це бажання виключно працьовитого та самовідданого народу, патріотичної інтелігенції гідно жити та бачити Україну високорозвиненою країною. Усе це начебто дає змогу й сьогодні сконцентрувати зусилля нації для прориву в майбутнє – до інноваційної економіки. Однак різні погляди на розвиток процесів і систем управління країною, які формувалися протягом часу незалежності при активному впливові іноземного досвіду та впровадженні їхніх різноманітних алгоритмів і засобів інформатизації, не дає нам змоги поки що розкрити багатовимірність самого феномену процесу управління суспільним розвитком. Безсистемне впровадження новітніх ІКТ утворило сьогодні навіть певний хаос у процесах появи критично важливої для розвитку держави та суспільства інформаційно-комунікативної інфраструктури. Її створення стало домінуючою тенденцією сучасного етапу розвитку цивілізації. Ми бачимо, як відбувається трансформація всіх суспільно важливих сфер під впливом інформаційної (інформаційно-комунікаційної) революції – транс-

формації (перебігу) двох взаємозалежних процесів, які розвиваються протягом усієї історії цивілізації. Це – безперервне зростання ролі інформації та удосконалення технологій збереження, виробництва, нагромадження, обробки та поширення інформації.

Доктрини й концепції інформатизації, які було створено та прийнято за часи незалежності, не віддзеркалюють повною мірою глибини проблем щодо формування національної інформаційно-комунікативної інфраструктури як критично важливої для розвитку України в постіндустріальну добу життя людства. Ієрархія суспільно-політичних відносин і цінностей, яку вони пропонують нашому суспільству, є явно застарілою, оскільки не акцентує увагу на умовах використання інформаційного та інтелектуального ресурсу нації як інвестиційного потенціалу. Вони не свідчать про те, що вирішальної ролі у світі дедалі більше повинна набувати культура соціального життя та індивідуально-особистісний розвиток людей, їх активність і відповідальність. Організація процесів обігу та використання інформації в Україні не витримує критики, до речі, як і в багатьох країнах світу, оскільки вони не віддзеркалюють проблем безпеки поведінки з інформацією, загальної та професійної культури мислення, дій, можливостей соціальних комунікацій, соціальних почуттів, ідеалів і цінностей. Зрештою – уявлень наших громадян про сенс життя та справедливості. Сама практика досягнення та реалізації планів і програм викликає

багато запитань. Вони не відображають, скажімо, того, що сьогодення формується на основі інтеграції природничо-наукового, соціального та гуманітарного знання, еволюції системно-синергетичної наукової картини світу в діатропічну¹. Усе це вимагає поглибленого осмислення характеру взаємодії життєвих сил і життєвого простору сучасної людини.

Саме тому, що діатропіка бачить світ, насамперед, через різноманітність, різнобарвно, як сад або ярмарок, а не як сплановане місто або ринок, позбавлений естетичного елемента. Вона моделює природу суспільства, де жодний елемент не є обов'язковим, але є певна важко вловима цілісність (часто не функціональна, а естетична)². За таких умов інформатизація, інтелектуалізація сучасного соціуму навіть у питаннях суспільного контролю дедалі стає умовою більш масштабної та наполегливої роботи громадянських осередків, а від людини вимагає принципово іншої культури організації особистого та суспільного життя. Вона змушує формувати та реалізовувати себе різнобічно, як розвинутий суб'єкт у цілісній системі суспільних відносин.

Інформатизація здатна допомогти суспільству не тільки в організації роботи з ресурсами на новому технологічному рівні розвитку

1 *Діатропіка* (від грецьк. *diatropos* – різноманітний) – учиння про різноманітність і закономірності розвитку [Електронний ресурс] http://enc-dic.com/enc_epist/Diatropika-69.html

2 Чайковский Ю.В., *О природе случайности*, М., «Институт истории естествознания и техники РАН», 2004 г., с. 104-110.

тку промисловості або управління суспільним розвитком. Скажімо, вирішення притаманних нам вад непотизму³ і трайболізму⁴ теж знаходиться у сфері комп'ютерних технологій управління суспільними справами, економічним і політичним розвитком. Скажімо, надання процедур вступу громадян на державну службу, висунення їх у представницькі або правоохоронні органи, через відкрите обговорення кандидатур у соціальних мережах публічно, значною мірою

3 *Непотизм* (*népotisme* від лат. *nepos*, род. в. *nepotis* – онук, племінник), також службове покровительство родичам і своїм людям; кумівство – фаворитизм (наприклад, коли при наймі на роботу преференції надаються родичам або друзям, незалежно від професійних якостей). У відповідній конвенції ООН непотизм – різновид корупції [Електронний ресурс] <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>

4 *Трайбалізм* або *трибалізм* (англ. *tribalism*, від англ. *tribe* – плем'я) – форма суспільно-політичної плеємної відособленості, що проявляється у формуванні органів державної влади на основі родоплеємних зв'язків. Один із проявів міжплеємної ворожнечі [Електронний ресурс] <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D0%0%D0%B0%D0%B8%D0%B7%D0%BC>

могло б знизити корупційні ризики та ступінь волюнтаризму в суспільстві.

У сучасному світі вектор руху інформаційних потоків постійно змінюється (трансформується). Вони вже не завжди спрямовуються згори донизу, адресуючись безликій аудиторії, або, що частіше, електорату, а органічно змінюються під впливом вимог і запитів кожного конкретного користувача або окремих прошарків суспільства. Запити ці дедалі більше індивідуалізуються, тому й найчастіше не спроможні задовольнити всі вимоги користувачів сучасних пошукових систем. На сьогодні ці системи задовольняють лише доволі прості потреби в процесі пошуку необхідної інформації. Образно їх можна уявити в якості своєрідної швидкої інформаційної допомоги, яка реалізує функцію арифметики інформаційного пошуку. І тут звертаю увагу на те, що наші програми інформатизації недостатньо опрацьовано й осмислено щодо визначення та раціонального відношення до такого феномену сучасності, як інформаційний ресурс. Навіть періодична увага до

проблем його законодавчого визначення має фрагментарний характер, змушуючи владу ситуативно робити вибір на користь пропозицій тих або інших держав, фірм, суспільних груп і технологій, які пропонуються начебто як «більш привабливі» в «оптимальних проектах майбутнього». Власного проекту надання йому статусу ресурсу інноваційного розвитку, як, до речі, і технологічних проектів інформатизації країни, формування її цілісного інформаційно-комунікаційного простору в діях влади ми поки що не бачимо. Навіть за умов, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку України побудова інформаційного суспільства є законодавчо визначеним завданням⁵. Його роль сформульована у Концепції національної програми інформатизації: «Інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на підставі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки»⁶. І від

⁵ Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 р. № 537-V / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 12, ст.102. [Електронний ресурс] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

⁶ Концепція Національної

себе додамо – на основі національного інформаційного ресурсу.

Інформація, інформаційні ресурси всюди є найважливішим чинником розвитку, об'єктом виробництва (продукування) та обміну. Вони наповнюють кровотворну систему суспільства. На сьогодні навіть окремі фрагменти цього ресурсу дедалі більше стають кон'юнктурним предметом ринку – приватного товарного обміну для окремих людей і угруповань, хоча значна його частина була і залишається об'єктом загальнонаціонального соціально-економічного надбання. Концепціями нашого розвитку системно не визначається його доступність як для всього людства, так і для кожної особистості, державного та міждержавного спілкування, співтовариств (співдружності) держав і найрізноманітніших інститутів громадянського суспільства, яке у нас народжується.

Масиви інформації як ресурс сьогодні включено до багатьох мережених комунікацій. Вони, у свою чергу, утворюють національний інформаційно-комунікаційний простір, включаючи зони відкритої та доступної для кожного користувача інформації, а також зони інформації конфіденційної і таємної, доступної користувачам виключно із визначеним законами режимом доступу, виділено за визначеними ознаками (властивостями). Усі інформаційні ресурси запроваджуються в обіг для широкого використання на основі спеціальних технологій і програм, що власне й утворює програми інформатизації // Голос України. – 1998. – № 65. – 4-7 квітня.

особливу інтелектуальну енергетику соціуму на різних напрямках його розвитку та з різною метою – як в інтересах людини і суспільства, так і на шкоду їм. Вона може підтримувати або руйнувати історично визначений порядок у відносинах людей, суспільств і держав. Вплив інтелектуальної енергетики на фізичні, технічні, соціально-політичні технології управління людиною, суспільством або державою багато в чому обумовлено саме процедурами і технологіями обігу інформації. Подібно до багатьох природних та енергетичних ресурсів, інформація при використанні новітніх ІКТ стає дедалі більш ефективним компонентом. І саме тому людство вже не в змозі відмовитися від новітніх комунікативних засобів її передачі за допомогою електрики, радіо, супутникового зв'язку та інших бездротових каналів. Це, безумовно, ускладнює управління інформаційною сферою і відносинами різних видів суб'єктів щодо безпечного використання інформаційних ресурсів через наявність багатьох технічних каналів витоку інформації. Таким чином формується нова специфіка правового регулювання відносин в інформаційній сфері в цілому, яка вимагає постійного регулювання правил створення, управління та використання інформації, інформаційних ресурсів зокрема, на новому рівні знань. Саме тому політика держави (її доктрини або концепції) повинна бути єдиною, комплексною та об'єднувати в системне ціле всі напрями й технології інформаційно-комунікаційної діяльності.

Нині, у добу новітніх ІКТ, під технологією розуміємо сукупність методів і прийомів, що застосовуються не лише на всіх стадіях розробки й виготовлення промислових виробів, організації послуг тощо, а й в управлінні життям суспільства. Наукоємність усюди почала виступати одним із найважливіших чинників, що характеризують не тільки технології, а й повністю соціально-політичну та економічну діяльність людини. Вони віддзеркалюють сукупність засобів і зв'язків практики з науковими дослідженнями та розробками. Саме тому особливе місце в розвитку наукоємних технологій займають у наш час розроблення засобів і методів новітніх ІКТ, зокрема глобальних (Інтернет). Вони стимулюють розповсюдження високих технологій через постійний розвиток електронної промисловості, яка на сьогодні інтегрує потенцію розумової діяльності людини, обумовлюючи становлення засад третьої промислової революції із гнучкими автоматизованими виробничими модулями та лініями, орієнтованими на створення виробів із нанотехнологічними розмірами.

Розглядаючи інформатизацію суспільства як технологічний процес створення та розвитку інформаційно-комунікаційного середовища країни нового рівня, тобто, як комплекс умов і чинників, що забезпечують найсприятливіші засади для функціонування та розвитку національного інформаційного ресурсу для обслуговування потреб людини, суспільства і держави за допомогою автоматизова-

них засобів передачі й обробки змістової інформації, ми передбачаємо широке використання її виключно з метою реалізації національних інтересів, поліпшення якості процесів управління економікою, спрямованих на зростання кількості і якості наукомістких виробництв із технологіями високого рівня складності.

Однак, на тлі економічної модернізації, коли ми декларуємо те, що будемо вдосконалювати всі соціально-економічні та політичні відносини в суспільстві, збагачуючи духовне життя нації, доречно запитати, чому на українській монеті «На межі тисячоліть» номінал п'ять гривень 2000 року випуску було викарбовано не абстрактний символ майбутньої цифрової цивілізації, а селянина, який вручну засіває землю? По-різному можна розуміти алегорію, але можна й так, що Україна входить в третє тисячоліття одвічно аграрною країною, забувши, що недавно, у 80-х роках минулого століття, за класифікацією ООН ми досягали рівня надрозвинених промислових країн світу, співвідносячись із Францією, яка залишається п'ятою економікою світу⁷.

Щоб побачити глибину провалля, до якого ми потрапили за два останні десятиріччя, слід подивитися на ієрархію глобальної світової економіки. Ми побачимо, що з рівня сировинної, на який нас відки-

нуто, зможемо здійснити усвідомлений рух до облаштування економік і суспільств постіндустріальної доби виключно за допомогою ІКТ. Тільки їхні можливості спроможні залучити креативний потенціал людини до процесів підвищення ефективності технологій і ефективного використання всіх інших ресурсів – див. рис. 1.

Зі світової практики бачимо, що в сучасних умовах тільки системна трансформація суспільно-політичних відносин і цілеспрямоване впровадження новітніх ІКТ здатні модернізувати можливості нашої аграрно-індустріальної економіки, поєднавши її з креативним потенціалом та інформаційним ресурсом людства.

Розуміючи, що інноваційний капітал за своєю суттю вибудовується на підґрунті освіти та інформації, якими володіє суспільство, найближчим часом доцільно більш прискіпливо підійти до визначення багатьох звичних, на перший погляд, понять у вітчизняному законодавстві. Зокрема, такого, як «інформаційний ресурс» (ІР). За своїм глибинним змістом він являє собою не стільки те, що визначає наш закон «Про інформацію»⁸, а, по-перше, людей з їх знаннями, накопиченим (акумульованим) науково-практичним досвідом. Правомірно вважати, що у нас ІР інтенсивно створювався як загальнонаціональний наукововиробничий і освітній ресурс протягом життя багатьох поколінь. Зафіксований у дисертаціях, звітах і книгах, реалізований

⁸ Закон України «Про інформацію» № 2657-ХІІ від 02.10.1992 [Електронний ресурс] zakon.rada.gov.ua

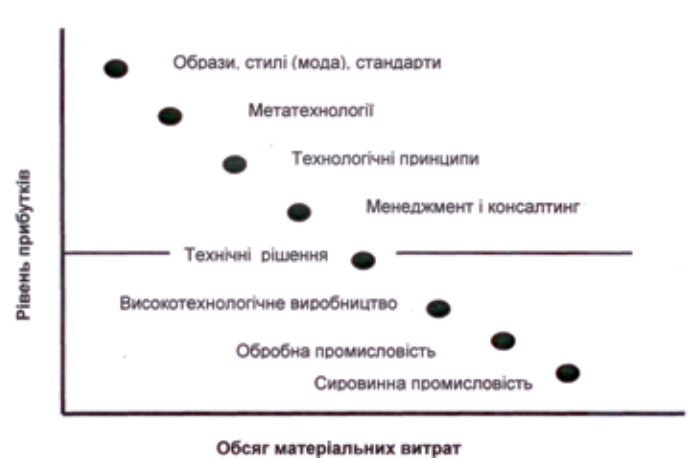

Рис. 1. Ієрархія сучасної глобальної економіки

у промислових і комп'ютерних технологіях, він донедавна був загальнонаціональною власністю, оскільки створювався головним чином за державний кошт. Сьогодні, на тлі запропонованих процесів інформатизації, він «розмивається» і привласнюється окремими особами та угрупованнями без належного законодавчо визначеного контролю та супроводження з боку суспільства.

Провідні економісти світу почали визначати ІР як багатовимірний феномен розвитку суспільств з останньої чверті ХХ століття. Він був основою для розроблення концепцій стратегічного соціально-економічного розвитку окремих країн та їх об'єднань. Зокрема, відомий американський економіст, нобелівський лауреат з економіки Дж. Стігліц, аналізуючи недосконалість механізмів ринкової економіки, упровадив у економічну практику та практику прийняття економічних і політичних рішень термін «асиметрія інформації», що пронизує всю економіку та політику, характеризуючи, наприклад, відмінності в поінформованості найманого

працівника та його роботодавця.

Сьогодні під впливом ліберально-демократичних ідей ми визнаємо, що всі новітні досягнення у сфері розвитку інформаційно-комунікативних властивостей суспільства пов'язані з питаннями вирішення юридичних прав громадян на інформацію. Перед нами виникла величезна генеральна проблема: як зрозуміти та реалізувати феномен «інформаційна свобода людини» у суспільстві, що інформатизується; як усвідомити й більш раціонально використати та одночасно обмежити інформаційну свободу заради безпеки громадян і своєї країни, заради інноваційного розвитку.

До визначення принципів правового регулювання взаємовідносин у інформаційній сфері важливо з розумінням підійти до специфіки об'єкта правового регулювання, з одного боку, та специфіки методів нормативно-правового регулювання – з іншого. За ознакою предметів цього питання ситуація може бути відображена так:

- відкритість і доступність інформації при

⁷ Кузнецов А. Страна в объятиях транснационального капитала // Еженедельник «2000». – № 28 (661), 12 – 18 июля 2013 г. [Електронний ресурс] <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekonomika/92225>

дотриманні певного законом визначеного порядку охорони, захисту, правил користування інформаційним ресурсом кожного конкретного суб'єкта;

- об'єднання публічних і приватних інтересів в інформаційно-комунікаційній сфері через нормативне оформлення статусу інформаційних ресурсів із чітким віднесенням їх до тієї або іншої категорії інтересів;

- безпека інформації для розвитку особистості та суспільства, усунення (недопущення) всіх можливих шкідливих (небезпечних) факторів для запобігання зловживанню свободою, використання інформації або недотримання встановлених суспільством правил її використання;

- економічність використання інформаційних ресурсів публічного сектору, отримання максимального ефекту від інноваційних процесів, що реалізуються на основі ІКТ за використання національних інформаційних ресурсів;

- структурування інформаційних ресурсів за основними напрямками видів економічної, політичної, управлінської соціально значимої діяльності сучасного суспільства;

- зниження рівня фактичної нерівності у процесі користування інформаційними ресурсами різними структурами суспільства, включаючи державні;

- забезпечення доступу та користування інформаційними ресурсами кожною людиною за умов збереження балансу двох суперечливих для життя суспільства й особистості категорій: «свобода» і «рівність» (свободу можна було б, так

би мовити, декларувати без подальшого опікування нею; рівність – нав'язати силою; однак при цьому слід розуміти, що, не розвиваючи інформаційне право, прагнення до свободи та рівності неминуче призведе до тотального контролю над діями, а згодом і над думками кожної окремої людини).

Сприйняття владою та суспільством нової реальності та адаптація самої людини до умов нової інформаційно-комунікаційної реальності, їх взаємодія відбувається у нас досить складно. І поки що важко зрозуміти, чого більше – сподівань чи розчарувань. Можна сказати, що значною мірою вони обумовлені протиріччями, які пояснюються загальною специфікою інноваційної діяльності – невизначеністю та відкладенням (відтермінуванням) результату; асиметричністю процесів і форм володіння інформацією; доступністю її дослідників новаторам, інвесторам, споживачам, а також особливими вимогами до кваліфікації та якості менеджменту. Ми ще не розуміємо, що реальною передумовою успіху в насиченому ІКТ суспільстві є те, що знання та

інформація починають виступати об'єктом власності окремих людей, професійних об'єднань, які використовують їх у якості власного економічного ресурсу в інноваційній діяльності, підвищуючи конкурентоспроможність організацій у будь-якому куточку світу. Усе це вимагає постійно докорінно змінювати організаційну структуру суспільства, перетворювати її на складну соціотехнічну систему, вводячи в економічний розрахунок усе нові й більш досконалі характеристики, такі як людський інформаційний ресурс тощо. Необхідно також структурувати вирішення проблем перетворення (трансформації) суспільно-політичних відносин щонайменше в чотирьох мега-сферах: державній інноваційній політиці, економіці, праві, інформаційному забезпеченні.

За таких умов поняття «свобода», «права людини», «законність» стають пріоритетними при визначенні інституційних ознак держави, яка намагається йти інноваційним шляхом розвитку. Нагадаємо, що Цицерон визначав свободу як рабське відношення до закону. «Усі повинні стати

рабами закону, щоб бути вільними». Ця ідея жива й сьогодні, але часто реалізується без урахування того, що саме слово «свобода» є омонімом, тобто має різні тлумачення й значення, а тому в процесі інформатизації державні структури і законодавець повинні вибудувати зрозумілу для кожного систему: свобода «для», свобода «в», свобода «від», ураховуючи й те, що у правовому полі громадянин може сам визначати суб'єктивний вимір свободи й адекватно її реалізовувати на свій розсуд.

Не викликає сумнівів, що розвиток нашого законодавства у сфері регулювання інформаційних правовідносин повинен бути зорієнтований, перш за все, на людину. Вона як найголовніший елемент – «людина електронної держави», «людина інформаційного суспільства» – не повинна залишатися осторонь, її права та свободи у процесах інформатизації мають забезпечуватися повною мірою. Скажімо, від того, наскільки будуть застраховані громадяни України від електронних технологій шахрайства та наскільки держава забезпечить стандарти використання і захист громадян

від нав'язування різноманітних інформаційних послуг, зможе зберегти від агресивних поглядів «підприємців» персональні дані, значною мірою буде залежати наш подальший розвиток. Зазначимо, що в багатьох країнах, які досягли успіхів у сфері інформатизації суспільства, у громадян немає уніфікованих електронних карт. Так, у Німеччині це законодавчо заборонено з міркувань безпеки громадян. У Великій Британії з тієї ж причини з 2010 р. законодавчо скасовано Регістр ідентифікації та знищено всі бази даних. У Південній Кореї створили електронний уряд, але через високий рівень електронного шайрайтства населення відмовилося користуватися такими послугами.

Дослідники управлінської діяльності сучасної держави вимушені констатувати багато фактів розширення правового поля регулювання суспільних відносин. Наразі, окрім традиційних функцій держави – підтримки суспільного порядку, оборони, забезпечення умов для економічного розвитку, до переліку включено функції, що торкаються освіти, охорони здоров'я, підтримання доходів певних сегментів населення, радіо й телебачення, а також багато чого іншого. Це широко та беззаперечно прийнято як елітами, так і всім населенням. Комунальні цілі, такі, як перерозподіл суспільного багатства, сприяння економічному зростанню та захист слабких, повинні бути досягнуті тільки за допомогою держави. Публічна політика держави дедалі більше розчленовується на ряд відносно самостійних

напрямів: макроекономічну політику, яка, у свою чергу, поділяється на промислову, торгову, фінансову, фіскальну, аграрну тощо; соціальну, інформаційно-комунікативну, культурну, етнонаціональну, екологічну, політику безпеки тощо.

На сьогодні, на жаль, інформатизація, як можливий засіб демократизації країни та її інноваційного розвитку, гальмує, стикаючись із високим рівнем правового нігілізму громадян і низьким рівнем авторитету влади. Як наслідок, не вистачає довіри до неї як з боку суспільства в цілому, так і окремих його членів. Процес інформатизації наших державних структур часто здійснюють аматори на свій розсуд, іноді він набуває ознак удосконалення під тиском «раціоналізаторських пропозицій» зацікавлених осіб, і ніхто не несе відповідальності за те, що всюди від нас вимагають, окрім паспорта, свідчити про свою особу довідками, ідентифікаційним кодом тощо. Це, як не дивно, не дає змоги й самій владі підвищувати вимоги до себе як відповідального постачальника повної та змістовної інформації суспільству. Окремою темою стають питання використання інформаційного потенціалу і творчих можливостей громадян у якості інвестиційного ресурсу розвитку країни. Наш законодавець цьому питанню поки що не приділяє достатньої уваги, а владні структури продукують концепції, які органічно не поєднують у собі проблематику побудови громадянського, інформаційного і, як наслідок, інноваційного суспільства.

Настав час усвідомити, що підвищення ролі інформації, комп'ютерної техніки та ІКТ у вдосконалюванні правового регулювання суспільних відносин, розвиток інформаційно-правових технологій і ресурсів у єдиному інформаційному просторі країни веде не лише до змін сутності, характеру та спрямованості багатьох правових норм, а й до появи нового виду правових відносин – інформаційних, які відбивають специфічні умови й правила поведінки різних суб'єктів права й управління в інформаційній сфері. У цьому зв'язку проблема формування нової сфери права – інформаційного, реалізації інформаційно-технологічного розвитку сучасного суспільства вимагає огляду з комплексних позицій і повинна досить активно обговорюватися.

Природно, що все це має стати турботою інститутів громадянського суспільства, але на сьогодні вони далеко не всі здатні зробити це. Ще багато чого повинно бути здійснено, щоб створити робочу

модель інформаційної взаємодії всіх владних структур і осередків громадянського суспільства в процесі насичення його ІКТ і підпорядкування інноваційному розвитку. Слід виявити, зокрема, динаміку та напрями інтеграційних процесів усіх їхніх складових і вловити сенс змін, що відбуваються. Тема ця невичерпна, як і рух самого соціуму у світі, що глобалізується. Однак, потрібна постійна увага суспільства, моніторинг і аналіз розвитку умов формування інноваційного спрямування в розбудові суспільства. У сукупності це стимулюватиме становлення інформаційного права та механізмів освоєння науково-технічного потенціалу країн, активізує розвиток суспільства через інформатизацію та широке використання можливостей сучасних ІКТ, повинно бути не примарою, а найважливішим завданням для всіх, хто стурбований розумінням природи сучасності, прагненням зробити процес нашого розвитку сталим і неупередженим.

АНОТАЦІЯ

Входження людства у XXI століття вимагає не тільки глибокого осмислення того стану, у якому воно опинилося, а й з'ясування перспектив свого подальшого розвитку. Ми бачимо, що нині відбувається процес якісного перетворення цілісного світу, на повну силу активізувалася діяльність просторів – технологічного, фінансового, правового, економічного. Зокрема, відбувається зміна технологічних і економічних засобів виробництва, світогляду людей у міждержавних відносинах тощо.

Ключові слова: інформація, інформаційні технології, інформаційні війни, кіберпростір, електронний уряд.

АННОТАЦИЯ

Вхождение человечества в XXI век потребовало не только глубокого осмысления состояния, в котором оно оказалось, но и выяснения перспектив своего дальнейшего развития. Мы видим, что в настоящее время происходит процесс качественного преобразования целостного мира, во всю силу активизировалась деятельность пространств – технологического, финансового, правового, экономического. В частности, происходит изменение технологических и экономических средств производства, мировоззрения людей в межгосударственных отношениях и т.д.

Ключевые слова: информация, информационные технологии, информационные войны, киберпространство, электронное правительство.

Турецька Республіка початку ХХІ століття: традиції, зовнішньополітична стратегія, інституційна модель (неупереджений погляд з України)

УДК 94:327

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор політичних наук,
професор

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
кандидат історичних наук,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент кафе-
дри дипломатичної та кон-
сульської служби, заслужений
працівник освіти України

Марія ВАСИЛЬЄВА,
Дипломатична академія
України при МЗС

Посилення ролі Турецької Республіки на світовій арені, а також з її активний економічний і політичний розвиток надають цій країні всі шанси стати потенційним лідером мусульманського світу.

Зазвичай наукова думка виокремлює два типи державних систем (режимів): демократичні й такі, що є далекими від демократичних засад. Проте історія демократизації Туреччини свідчить, що можливі й інші варіанти. Протягом останніх років звучать твердження про нормалізацію ситуації в цій країні, яка стала на шлях демократизації, досягла ознак розвиненої демократії, а також що турецька державна модель у дечому навіть перевершує європейську. Передбачалося, що демократія по-турецьки мала розвиватися на основі анкарських, а не копенгагенських критеріїв ЄС. Головна ідея турецької схеми полягала в усуненні режиму військової опіки та прихід до влади цивільних осіб.

Мілітократичний спосіб управління державою розповсюджений на Близькому Сході, а також в інших частинах незахідного світу. Туреччина не була винятком і також пережила цю стадію розвитку. Основна особливість даних режимів полягає в тому, що військові або безпосередньо володіють всією повнотою

Summary
The modern challenges of political and economic structure of international relations have led to the emergence of a number of models and patterns of state-building. Among these, the Turkish model of democracy as a platform for leadership in Muslim society of the region has a great scientific and practical interest.
Keywords: Turkish model, modern challenges, democracy, projects, institutionalization, foreign policy, diplomacy, Republic of Turkey

влади, або в будь-який момент захоплюють владу за допомогою перевороту. Цивільні особи перебувають при владі доти, доки діють відповідно до вимог військових. У зв'язку з цим, актуальними стають такі поняття, як «переворот» і «путч». За визначенням російського політолога Бориса Вишневецького, зробленим у зв'язку з розпуском парламенту в Росії в 1993 р., «путчем називається невдалий державний переворот. Вдалий переворот називається поетапною конституційною реформою» [1].

Сумніви щодо реалізованої в Туреччині демократичної моделі розвитку з'явилися у зв'язку з деякими подіями кінця 2013 року. Серед більш-менш відомих у першу чергу назовемо зіткнення щодо парку в центрі Стамбула, коли влада замість прислухатися до думки людей, які вийшли на вулиці, обрала метод ігнорування та насилья, назвавши невдоволення людей змовою, організованою закордонними ЗМІ, зовнішніми силами з метою послабити уряд.

У країні також вибухнули корупційні скандали на

вищому рівні. У політичній науці режими, за яких корупційні правопорушення набувають системного характеру, називаються клептократією. Цей термін походить від поняття «клептоманія», який передбачає хворобливу схильність до крадіжок. Подібні клептократичні режими засновані на зростанні впливу утримуваних владою політиків і їх особистого благополуччя шляхом отримання особистої вигоди через державний апарат. Державна скарбниця при цьому використовується як особистий сейф управлінців. У цьому зв'язку слід зауважити, що турецька політична модель, ледь позбувшись мілітократії, не перейшла до демократії, а опинилася в пастці клептократії.

Припущення про переворот і міжнародні змови, які методично озвучуються турецькими ЗМІ, насправді підтверджують, що існуючий у Туреччині режим можна визначити не тільки як клептократію. Влада, яка у свідомості людей конструє все нові страхи і привертає увагу населення до внутрішніх і зовнішніх небезпечних

елементів, можна назвати конспірократією (утаємниченість у всіх державних і чиновницьких справах, нав'язування страхів і невизначеності).

І в цьому сенсі конспірократія виконує тактичну функцію, забезпечуючи гарантію збереження клептократії. Якщо кожна проблема, що виникає, і кожна опозиція, що критикує діючу владу, презентуються громадській думці як частина певної змови, це означає, що управління країною є конспірократичним.

Нестабільність внутрішньополітичного життя Туреччини підживлюється постійною боротьбою між провідними політичними силами країни: Партією справедливості і розвитку, Народно-республіканською партією та Партією націоналістичної дії. Правляча Партія справедливості і розвитку (ПСР) захищає ісламські принципи й одночасно проводить соціальну та секулярну політику. Народно-республіканська партія заявляє про свою прихильність принципам Кемаля Ататюрка, а Партія націоналістичної дії пропагує націоналізм і зосереджує увагу на перевазі турецької нації та турецької культури.

Загальне невдоволення в країні можна пояснити тим, що народ втомився від багаторічного протистояння олігархічних кланів і світських рухів, жорсткого поділу політиків на кемалістів і ісламістів. Хоча прем'єр-міністр Р. Ердогану вдалося об'єднати суспільні традиції, співіснування ісламу з ознаками демократії: прем'єр уміло поєднував м'яку ісламську риторику з економічним лібералізмом, послабленням політичних заборон і щирим бажанням приєднатися до Європейського Союзу. Однак, як стверджують турецькі оглядачі, за демократичним фасадом поступово демонтувалася стара Туреччина: був «очищений» і змінений суддівський склад, під контроль потрапили всі великі медіа-групи, були ізольовані невідконтрольні генерали, реформовано освіту з ухилом на ісламізацію тощо [2].

У цьому зв'язку особливу увагу привертає оновлений зовнішньополітичний курс ТР, який визначається такими основними факторами:

- здійснення політики добросусідства з прикордонними державами: реалізація концепції «нуль

проблем із сусідами»;

- послідовне зміцнення двосторонніх і багатосторонніх відносин із багатьма країнами світу;

- поглиблення політичного діалогу та розвиток торгівлі.

Нагадаємо, що Туреччина є повноправним учасником ООН і єдиною мусульманською країною-членом НАТО. ТР прагне підтримувати добросусідські відносини з Іраном, розвивати торговельно-економічні відносини з Російською Федерацією, Китайською Народною Республікою та іншими країнами. Досить згадати розширення турецько-іранського торговельно-економічного співробітництва, що дало змогу значно поліпшити політичні відносини цих двох регіональних наддержав.

Водночас важко назвати успішною та позитивно охарактеризувати реалізацію зовнішньополітичної концепції «нуль проблем із сусідами». Вірменське, грецьке і кіпрське питання заморожені, через сирійську проблему ускладнилися взаємини з Іраном. Протягом багатьох років Туреччина наполегливо веде переговори про вступ до Євросоюзу. Однією з перешкод на шляху до євроінтеграції ТР є кіпрська проблема, яка фактично блокує просування турецького питання до членства в ЄС.

Особливе місце в турецькій політиці займає питання геноциду вірмен, яке періодично привертає увагу міжнародної громадськості. Нагадаємо про погіршення в цьому зв'язку відносин ТР із Францією, коли президент Ніколя Саркозі прийняв закон про введення кримі-

нальної відповідальності за заперечення геноциду вірмен у Туреччині. У відповідь остання відкликала свого посла з французької столиці. Слід зазначити, що громадська думка Франції визнає проблему геноциду вірмен, хоча не вважає її вкрай загостреною. Спостерігається погіршення відносин ТР із Сирією, а також Ізраїлем. З подіями в Сирії пов'язане загострення внутрішньополітичної ситуації в Туреччині, де урядові сили почали успішніше діяти проти збройної опозиції.

Одним із мотивів протесту проти лідируючої Партії справедливості та розвитку (ПСР) є ворожість багатьох верств турецького населення щодо США та Європейського Союзу, які сприймаються як такі, що ставлять під удар незалежність країни. Зрозуміло, опозиція засуджувала й Ізраїль, як уособлення імперіалістичного Заходу, однак ситуація змінилася разом із риторикою правлячої партії з метою посилення свого впливу та переорієнтацією із Заходу на Схід. Тому можна констатувати, що, не спромігшись приєднатися до Європи, Туреччина почала боротьбу за лідерство в мусульманському світі. Зневірена щодо приєднання до Європейського Союзу, правляча партія Р. Ердогана ПСР поступово наближає країну до альтернативного шляху – до ісламу [3].

Турецька Республіка постала перед низкою доволі небезпечних зовнішньополітичних невіршених проблем, у тому числі територіальних міжнародних спорів. Серед них – комплекс морських, повітряних і територіаль-

них суперечок із Грецією в Егейському морі; питання про статус Північного Кіпру; боротьба за контроль над водами Верхнього Євфрату. Проти турецьких гідрологічних проєктів у цьому регіоні висловлюють протест Сирія та Ірак, оскільки турецькі греблі призводять до нестачі води у її сусідів. Здавалося б, певний прогрес був досягнутий у переговорному процесі з Вірменією. Швейцарські посередники сприяли підписанню у м. Цюриху 10 жовтня 2009 р. угоди між Вірменією та Туреччиною про відновлення дипломатичних відносин. Однак жодна зі сторін не ратифікувала цей документ і зближення залишилося лише заявленим на папері. Причиною такої ситуації, що скоріше було приводом, турецька влада офіційно назвала «вибухові розробки на прикордонних кар'єрах у Вірменії, що загрожує середньовічним руїнам міста Ані», розташованого на турецькій території поблизу вірменського кордону з протилежного боку долини Арпачай (Аграсау, вірмен. – Ахурян).

Неофіційною причиною, як можна припустити, стала негативна реакція Азербайджану на турецько-вірменське зближення: МЗС Азербайджану заявило, що нормалізація відносин Єревана й Анкари щодо врегулювання Карабаського конфлікту «кидає тінь на братерські відносини між Туреччиною і Азербайджаном». Незважаючи на важливість «відкриття всіх кордонів і комунікацій», у Баку вважають, що це рішення ставить під сумнів мир і безпеку в регіоні.

Туреччина опинилася

перед викликом як внутрішньополітичних, так і зовнішніх проблем. Серед таких – найбільш небезпечних для цілісності країни, є проблема курдських сепаратистів. Цей конфлікт істотно зачіпає національні інтереси ТР, створивши зону нестабільності в регіоні, безпосередньо загрожує національній безпеці країни. Туреччина з побоюванням ставиться до спроб Іраку та Сирії стримувати Анкару, діючи через курдських бойовиків. Нагадаємо, що курди є найбільшою у світі нацією, що не отримала самовизначення. ТР і донині здійснює військові операції на території Іраку проти курдів. З часу початку повстанської боротьби курдів-сепаратистів у 1984 р. турецькі війська здійснили десятки рейдів у Північний Ірак, унаслідок чого постраждали десятки тисяч курдів.

Курдське питання тісно пов'язане із загальними регіональними проблемами. Від його розв'язання залежить також майбутнє Іраку, який повинен визначити ступінь автономії іракського курдського регіону, що у свою чергу може вплинути на турецьких курдів. Нагадаємо, що в Туреччині чисельність останніх стрімко зростає, вони становлять третину населення країни та половину його приросту, а кількість етнічних турків скорочується. Зі збільшенням чисельності посилюються вимоги курдів щодо самовизначення та створення власної держави.

Для забезпечення регіональної безпеки, економічної та геополітичної стабільності Турецька Республіка намагається вирішити курдську проблему

всіма можливими на сьогодні засобами. Саме в курдському питанні Р. Ердогану вдалося досягти певних успіхів: прем'єр вибачився перед заа-алавітами¹ і курдами за різанину 1937-1938 рр. у Дерсімі (Dersim), примирився з Курдською робочою партією, яка зобов'язалася вивести збройні загони з турецької території на південному сході. При цьому привертає увагу риторика прем'єра: усі ці позитивні кроки супроводжувалися поширенням гасла про єдиний «османський народ», єдине поняття, що здатне об'єднати турків і курдів. Туреччина, налагодивши переговорний процес із «власними» курдами, які проживають на її території, у той же час висловила заклопотаність із приводу статусу курдів в Іраку (2009 р.).

Курдська проблема є ахіллесовою п'ятою ТР, використовуючи яку турецькі недоброзичливці можуть впливати не тільки на внутрішнє становище в *1 Заа або Димлі – іранський народ, що мешкає на сході Туреччини у верхів'ях Тигру та Євфрату і якого вважають частиною курдського етносу. Від власне курдів зааки відрізняються мовою прикаспійського походження, а також релігією шиїтського напрямку ісламу, що називається алавізмом, яку сповідує значна частина народу заа*

країні, а й безпеку всього регіону.

Слід зазначити, що на початку ХХІ ст. турецька зовнішньополітична стратегія переживає перехідний період. Зміна стратегії зумовлена тим, що країна більше не обмежена рамками «холодної війни», їй не потрібно бути частиною будь-якого альянсу. Однак і основи самостійної регіональної політики ще не закладені. Туреччина не може контролювати весь регіон, але разом з тим не може не реагувати на існуючі виклики її безпеці. Показовим у цьому плані став останній інцидент, пов'язаний із Сирією – географічним сусідом ТР. У цій ситуації Анкара зайняла наступну позицію: турки утримуються від відкритих дій щодо Сирії, але мобілізують усі сили на випадок, якщо ситуація вийде з-під контролю.

Ситуація в сирійському питанні ускладнюється ще й наявним територіальним конфліктом між Сирією та Туреччиною. Нагадаємо, що перед скасуванням французького мандата наприкінці тридцятих років минулого століття остання захопила частину сирійської території – Александреттський санджак, населений на 40% турками. Цей район на узбережжі Іскендерун-

ської затоки Середземного моря нині є турецькою провінцією (мулом) Хатай, історично відомий як Александреттський санджак (грецька назва Іскендерун).

Сирійська нестабільність негативно віддзеркалилась і на економічних інтересах Туреччини. Різко скоротився торговельний оборот між ТР і Сирією. Згідно з останньою інформацією, у 2013 р. за обсягами торговельно-економічного співробітництва Сирія посіла 49 місце, хоча ще у 2010 р. вона була на дев'ятнадцятій позиції в списку країн-імпортерів турецької продукції. У грошовому еквіваленті наведемо такі цифри: у 2010 р. ТР експортувала до Сирії товарів на суму в 1 млрд. 854 млн. 742 тис. доларів США, а у 2011 р. ця сума скоротилася майже на 250 млн. доларів. Основною причиною уповільнення турецького експорту є внутрішня нестабільність сирійської держави [4].

До вищезгаданих проблем додається досить гостре питання нестачі в регіоні водних ресурсів та їх розподілу. У Турецькому Курдистані розташований весь гідропотенціал басейнів річок Тигр і Євфрат, від якого залежить Ірак і

Сирія. Названі країни зобов'язалися ще в 1946 р. повідомляти одне одному про реалізовані на своїх територіях гідропроекти. У 1980 р. для цих цілей було створено Спільний технічний комітет (СТК) з питання Тигру і Євфрату, на який покладено функцію розподілу квот на воду. У 1990 р. СТК визначив потреби трьох країн басейну на воду Євфрату та Тигру. Однак Туреччина самостійно розробила та почала реалізацію грандіозного Проекту Південно-Східної Анатолії (ПСА), який оцінювався в 32 млрд. доларів США. Проектом передбачено будівництво 22 гребель, 19 великих ГЕС і збільшення площі зрошувальних турецьких земель на 1,7 млн. гектарів. У результаті часткової реалізації проекту виробництво електроенергії досягло 27 млрд. кВт-год на рік, що становило понад половину всієї виробленої в ТР електроенергії. Дешева електроенергія, вироблена в Курдистані в рамках Проекту ПСА, стимулювала в 1990-ті роки економічний бум і різке зростання промислового виробництва в Туреччині [5].

Водночас, ситуація з водою викликала масу

проблем у сусідніх із Туреччиною Іраку та Сирії. За оцінками експертів, повна реалізація Проекту ПСА зменшить річковий стік до Сирії на 50%, що вже підтверджується, оскільки єдиними джерелами води в Сирійській пустелі є річки, що стікають з гір Курдистану. Отже, Сирія глибоко залежить від проектів, що реалізуються в Туреччині. Водночас, плани Сирії з будівництва власних нових гребель через зменшення стоку Євфрату, одна з яких повинна була повернути русло річки Тигр, загрожують іракським ГЕС. У 2007 р. в Дамаску на черговому засіданні СТК по Тигру і Євфрату сирійська й іракська сторони висловили стурбованість відновленням будівництва ще однієї турецької греблі Проекту ПСА – Ілісу, оскільки її запуск зменшить стік річки Тигр до Іраку. Останній намагався захистити свої інтереси, однак турецька сторона відкинула іракські доводи як неприйнятні. В арабському світі такі дії ТР однозначно оцінювалися як навмисне позбавлення арабських країн вод Тигру і Євфрату.

Особливі відносини складаються в Туреччині з іншим сусідом – Іраном. Не будемо згадувати численні війни між країнами за прилеглі території Вірменії, Азербайджану, Грузії, Курдистану й Іраку. У XXI ст. на порядок денний виходить боротьба двох держав за лідерство в регіоні. Хоча іранський сучасний правлячий режим сприймається в нинішній ТР як дружній, геополітичні інтереси двох країн є протилежними.

Союз між сунітською Туреччиною та шіїтським Іраном важко уявити міцним, оскільки існує доволі глибокий релігійний конфлікт між двома гілками ісламу, це – по-перше. І, по-друге, сунітська ТР не може собі дозволити активно підтримувати шіїтський ядерний Іран, оскільки його ядерні ракети радіусом дії у 2000-2500 км здатні вразити Стамбул. Таку ситуацію Туреччина змушена розглядати як небезпечну та вважає її прямою загрозою. Вірогідно, така небезпека підштовхнула країну до розгляду важливого питання про свою майбутню ядерність. Одним із перших кроків на цьому шляху можна розглядати побудову в країні атомної електростанції. Турецький уряд обрав японсько-французький консорціум для будівництва атомної електростанції на Чорноморському узбережжі. Японсько-французький консорціум має намір розпочати будівництво чотирьох реакторів потужністю 1,100 мегават (менша за розміром і менш дорога версія європейських герметичних реакторів третього покоління). Вартість проекту оцінюється приблизно у 22 млрд. дол. США. За деякими припущеннями, саме японська сторона розглядає можливість надання коштів на реалізацію ТР цього масштабного проекту. За попередніми оцінками, будівництво атомної електростанції може розпочатися у 2017 р. та завершитися до 2023 року.

Невдала спроба набуття членства в ЄС, зміна матриці турецько-американських відносин, звільнення від радянської залежності внаслідок

зникнення СРСР зумовили потребу Турецької Республіки у формуванні нової зовнішньополітичної стратегії. У нову основу цієї стратегії закладено такі фактори: відсутність явних зовнішніх загроз, високі темпи внутрішнього економічного зростання, наявність найсильнішої армії в регіоні та слабких сусідів. Для оточення Туреччини й нині характерні нестабільна ситуація в Іраку та Сирії, існування ймовірності війни між Іраном, Ізраїлем і/або Сполученими Штатами Америки. У Кавказькому регіоні – нещодавнє російське вторгнення в Грузію (2008 р.), перманентний конфлікт між Вірменією та Азербайджаном. На Балканах після закінчення трагічної війни в Косово спостерігається стагнація економіки і, як наслідок, потенційна нестабільність.

Досить цікаву зміну конфігурації політичних сил ми спостерігаємо на Кавказі. Три країни – Туреччина, Азербайджан і Грузія зміцнили свій союз, підписавши Тристоронню декларацію в Трабзоні (2012 р.), що свідчить про всезростаючу економічну і стратегічну взаємозалежність цих держав. У червні 2012 р. міністри закордонних справ країн трійки заявили про зобов'язання підтримувати одне одного в міжнародних організаціях, і в першу чергу в євроатлантичній інтеграції. Декларація також підтвердила прихильність трійки поважати суверенітет одне одного, територіальну цілісність і непорушність кордонів. Союз трьох держав намітився ще на початку 1990-х років і спирався на транзитну взаємозалежність у питанні постачань

енергоносіїв (Баку – Тбілісі – Джейхан (БТД), Південно-Кавказький трубопровід та інші проекти).

Економічна та політична стратегія Анкари залежить від стабільного й об'ємного потоку вуглеводнів з Азербайджану і в цілому Каспійського регіону, щоб не тільки забезпечити ТР необхідною енергією, а й віднайти диверсифікаційні шляхи для країн ЦСЄ, минаючи проблемну Росію. Таким чином три країни виступили б як міст для євроатлантичної інтеграції, розширивши її вплив на території – до Каспію. Ідеї «моста» були викладені в книзі Міністра закордонних справ Туреччини А. Давутоглу «Стратегічна глибина» (Stratejik Derinlik, 2001 р.), де стратегічна глибина припускає переорієнтацію турецької зовнішньої політики із Заходу на Близький Схід, Балкани та Кавказ. Саме ці регіони, що названо об'єктами стратегічної глибини, покликані перетворити Туреччину на самостійний полюс сили. У цій схемі Азербайджану випала відповідальна роль забезпечення енергоресурсами, тобто стати основою турецької стратегії. Грузія увійшла до трикутника в

якості природної сполучної ланки між Туреччиною та Азербайджаном. Для самої Грузії співпраця з Туреччиною, членом НАТО й учасником зони вільної торгівлі з ЄС, може слугувати певним вікном у Євро-Атлантику.

Таким чином, трилатералізм пояснюється зростаючою потребою ТР в енергоресурсах, енергетичною здатністю Азербайджану й участю Грузії для з'єднання двох держав. Співпраця поступово поглиблюється: поза Трансадриатичним газопроводом (ТАП) у 2012 р. оголошено про будівництво ще одного Транс-Анатолійського трубопроводу (ТАНАП), а у 2014 р. передбачається завершити проект будівництва залізниці Баку – Тбілісі – Карс (БТК), що є гарантією постачання енергоносіїв до Європи. БТК виступає також єдиною ланкою Євразійського залізничного коридору між Лондоном і Шанхаєм – альтернативою Транссибірській магістралі Росії. Президент Туреччини закликав учасників трійки завершити створення зони вільної торгівлі, що вже підтверджується домовленостями ТР із Грузією та Азербайджаном.

Результати об'єднаних зусиль вже відчутні: Грузія та Азербайджан до того ж поза згаданим енергетичним фактором вирішують проблему озброєння своїх армій. Створена двостороння турецько-азербайджанська робоча група для співпраці з виробництва військової техніки (безпілотних літаків, звичайних літаків і бронетехніки). Турецька сторона виступає не тільки як консультант, але і як учасник усіх оборонних проектів. Три держави провели перші тресторонні військові навчання, планують у майбутньому брати участь у навчаннях із НАТО. Таким чином, трилатералізм має позитивні наслідки для всіх його учасників, вузькі національні інтереси яких стали загальними інтересами широких переваг трійки. Таким чином, остання фактично ізолювала Вірменію від трубопроводів і залізниці, а також розширює турецький вплив у регіоні, на який претендує Росія і яка намагається здійснювати на Кавказі власну владну політику. Не дивно, що саме ТР зацікавилася цим, далеким від стабільності регіоном з метою заповнити вакуум безпеки, що

викликало невдоволення Москви.

Не слід також забувати, що в згаданому трикутнику існують і свої проблеми. І Азербайджан, і ТР залежать від російського ринку та енергоносіїв. Глибоко різняться країни і своїм менталітетом: православна Грузія та мусульманські Туреччина й Азербайджан. Таким чином, сторонам трійки необхідний час для поглиблення взаєморозуміння. Хоча не виключено, що після зимової сочинської олімпіади Москва займе в питанні Кавказу жорсткішу позицію, щоб не випустити зі своїх рук настільки важливий для Росії геостратегічний регіон.

У контексті посередництва у врегулюванні регіональних конфліктів і зміцнення своєї ролі та покращення безпекової ситуації в регіоні Туреччина свого часу виступила посередником у врегулюванні конфлікту між Пакистаном та Афганістаном.

У цілому, позиціонуючи себе модератором процесів порозуміння між або всередині «проблемних» країн регіону, ТР укотре продемонструвала здатність знаходити спільну мову з усіма заінтересованими сторонами (що не завжди можуть собі дозволити країни Заходу), і, відповідно, здійснювати певний вплив на розгляд цих процесів на світовому рівні та прийняття відповідних рішень.

В аналітичних колах досить часто зустрічається думка про те, що Туреччина, у силу своєї наростаючої моці, буде формувати інший курс зовнішньої політики, акцентуючи увагу більшою мірою на Схід і, у міру досягнен-

ня своїх цілей, Анкара поступово витіснить США і Захід із «зони своїх інтересів». Однак доти Туреччина балансуватиме між інтересами своїх стратегічних партнерів – США, Європи та Росії. Уже зараз ТР виявляє самостійність у зовнішній політиці та виборі дипломатичного інструментарію. Особливо якщо брати до уваги наростаюче співробітництво Туреччини й Ірану в енергетичній сфері всупереч попередженням США. І це, безумовно, не може не вказувати на подальше корегування зовнішньої політики та дієвої дипломатії ТР у майбутньому.

Політичне керівництво Туреччини чітко усвідомлює, що успішну зовнішню політику можна проводити лише за умови наявності сильної дипломатичної служби. Додаткове фінансування зовнішньої політики ТР у складних посткризових умовах свідчить про важливість, яка надається урядом країни питанню турецької присутності у світі.

Незважаючи на низку таких чинників, як швидкозростаюча роль Турецької Республіки, географічна близькість країн, відносна рівність потенціалів, висока динаміка політичного діалогу та відсутність будь-яких проблем (цей фактор є суттєвим, ураховуючи, що майже з усіма країнами регіону та країнами, які є стратегічними партнерами Туреччини, вона має або поточні проблемні питання, або історичні), Україна поки що недостатньо використовує турецький вектор у своїй зовнішній політиці.

Ураховуючи, що ТР має всі шанси вже в недалекий

перспективі перетворитися на серйозного гравця в регіоні, поглиблення двостороннього співробітництва з Туреччиною набуває дедалі більшої актуальності та відповідає національним інтересам України. Проте слід також мати на увазі, що в окремих сферах інтереси нашої країни й Туреччини є подібними, а в окремих сферах, зокрема реалізації проектів із будівництва нафто- та газопроводів, Туреччина є конкурентом України.

Щоб коротко охарактеризувати основні завдання турецької зовнішньополітичної служби, доцільно навести слова діючого Міністра закордонних справ Турецької Республіки Ахмета Давутоглу: «...наразі немає лінії дипломатії, а є площина дипломатії, і ця площина – увесь світ».

Отже, геополітична глобальна та регіональна ситуація, що склалася навколо країни, диктують Туреччині необхідність формування нової зовнішньополітичної стратегії. Оновленими засадами такої стали наступні фактори: відсутність явних зовнішніх загроз; високі темпи внутрішнього економічного зростання;

наявність могутньої армії XXI ст. в регіоні; оточення слабкими сусідами.

Усе це разом узятє дає підстави турецькій стороні розраховувати на значні дивіденди від політичної діяльності, спрямованої на розширення власних меж впливу та поглиблення на засадах взаємозалежності своєї присутності в мусульманському світі.

Список використаних джерел

1. Б.Вишне夫斯基. Для кого мы таскали каштаны из огня? // Российская Федерация сегодня. – 2001. – 16 августа. – С. 80-81.
2. Stratfor: Стратегия Турции. – Stratfor. – Режим доступа: http://vezda.ru/geo/2012/04/18/stratfor_turkey.htm
3. «Панорама» (Вірменія). – Режим доступа: <http://vostexpress.org/r-safrastyan-strategiya-turtsii-na-blizhnem-vostokey-privela-k-vozniknoveniyu-napryazhenosti-v-otnosheniyah-s-ssha/>
4. ИА REGNUM «Новости» Экономика / Финансы» В Турции падает экспорт и растет импорт. – Режим доступа: <http://www.regnum.ru/news/economy/1739238.html>; <http://svit.ukrinform.ua/Turkey/turkey.php?menu=economy>
5. Глобальная стратегия «Росатома». Часть 2. Турция. – Режим доступа: http://www.odnako.org/blogs/show_32386/

АНОТАЦІЯ

Сучасні зміни політичної та економічної структури міжнародних відносин привели до появи низки нових, ще не апробованих моделей і схем розбудови держав. Серед них – турецька модель демократії в якості платформи для лідерства в мусульманському суспільстві регіону має безперечний науковий і практичний інтерес.

Ключові слова: турецька модель, сучасні виклики, демократія, проекти, інституціоналізація, зовнішня політика, дипломатія, Турецька Республіка.

АННОТАЦИЯ

Современные изменения политической и экономической структуры международных отношений привели к появлению ряда новых моделей государственного строительства. Среди них – турецкая модель демократии в качестве платформы для лидерства в мусульманском обществе региона имеет большой научный и практический интерес.

Ключевые слова: турецкая модель, современные вызовы, демократия, проекты, институционализация, внешняя политика, дипломатия, Турецкая Республика.

Поворот Росії до Тихого океану

Уже понад п'ять років ми разом із кількома колегами активно закликали до економічного повороту Росії до Тихого океану. Наші заклики ґрунтувалися на одному очевидно-му й на одному менш очевидному фактах. Очевидно, що центр світової економіки з 1990-х років почав прискорено зміщуватися до Тихого океану. Менш очевидно і до кінця не усвідомленою є та обставина, що Росія має низку конкурентних переваг, які дадуть їй змогу успішно використовувати азійський підйом.

Останніми роками в РФ зрозуміли, що підйом Азії – це всерйоз і надовго. Зросли й побоювання, що без виразної стратегії розвитку східні регіони країни можуть потрапити під домінування Китаю, який стрімко рухається вперед. Активізувалася і експертна дискусія, і державна політика. Однак ні перша, ні друга не привели поки що до конкретних результатів.

На експертному рівні ставлення до повороту РФ до Тихого океану все ще є суперечливим. Дуже сильним залишається європоцентризм російського мислення. У суспільній свідомості утвердилося й досі домінує до смішного неадекватне уявлення про китайську демографічну загрозу східним регіонам країни (китайців на Сході зараз набагато менше, ніж було в Російській імперії).

Підкачується й міф про готовність Росії підкоритися китайському гігантові. Хоча Москва, віддамо

їй належне, вживає чимало заходів (і вельми успішних, хоча й негучних), аби врівноважити дружні й теплі відносини з Китаєм зусиллями, спрямованими на збереження та модернізацію ядерного потенціалу, а також налагодження відносин з усіма державами, що оточують Піднебесну.

На рівні виступів перших осіб тема економічного повороту на схід стала звучати все чіткіше. Так, В.В. Путін в одній із передвиборчих статей закликав «зловити китайський вітер у вітрила російської економіки». В останньому посланні Федеральним зборам він оголосив розвиток Сибіру та Далекого Сходу «завданням на все XXI століття». Головне, щоправда, аби у відповідь на це гасло розвиток східних регіонів не був відкладений до його другої половини.

Поки що не видно не тільки стратегії та філософії розвитку регіону, а й навіть його географічного визначення. Наполегливо говорять про Далекий Схід, іноді в поєднанні з Прибайкаллям. Тим часом для потреб свого розвитку макрорегіон, орієнтований на нове азійське зростання, який тягне за собою всю Росію, повинен включати в себе й Сибір, пов'язаний із Далеким Сходом історично та інфраструктурно. Сибір здатний забезпечити східні території якісним людським капіталом. Він має величезний виробничий потенціал, і завдання полягає, у першу чергу, в подоланні головного про-

кляття – найсильнішої у світі континентальності, що обумовлює відірваність регіону від світових ринків.

Головне – немає чіткого розуміння того, що Далекий Схід, Сибір, у тому числі Північний морський шлях і арктичні багатства, неможливо всерйоз розвивати без масованого залучення іноземних інвестицій з усього Тихоокеанського регіону та Європи під суверенним контролем Росії.

Невеселу усмішку викликають також існуючі в програмах розвитку регіону ритуальні заклики спиратися на високотехнологічні обробні виробництва. Розвивати їх, звичайно, потрібно там, де це можливо. Однак розуміючи, що поруч знаходяться Японія, Корея, Китай, Південно-Східна Азія – головні світові центри виробництва високотехнологічної продукції з як правило більш дешевою, численною та добре організованою робочою силою.

Безглуздо не помічати того, що ринок прилеглих країн потребує сировини найвищої якості переробки та енергоємних послуг (наприклад, центрів зберігання та переробки інформації, що споживають стільки ж енергії, скільки й виробники алюмінію), водоемних товарів (продукція, папір, хімволокно).

Поруч Австралія й Канада, які за рахунок ефективного видобутку та глибокої переробки сировини та високотехнологічного сільського господарства стали в один ряд із

найрозвиненішими державами.

Неочевидною є вигідність перетворення Росії в транспортний сухопутний коридор між Європою та Азією. Залізничне сполучення необхідне для подолання континентальності Західного та Східного Сибіру, забезпечення їх виходу на зовнішні ринки, однак за своїм транзитним потенціалом Транссибірська магістраль не здатна конкурувати з китайськими варіантами нового шовкового шляху. Вищими є транзитні можливості Північного морського шляху, які можна використовувати спільно з освоєнням (разом із партнерами) сировинних ресурсів арктичного шельфу.

На жаль, у нас прийнято на будь-яку можливість відповідати безліччю «але». Триває нескінченне заламування рук з приводу низької щільності населення, несприятливого клімату й нестачі робочої сили. Ці перешкоди треба враховувати, але жодна з них не є непереборною. У тих же Канаді та Австралії подібні показники щільності населення, а на охолодження будинків у останній влітку витрачають не менше, ніж на опалення в Сибіру. Якщо використовувати розумно місцевий вельми якісний людський капітал і створювати умови для того, щоб він не втік до центральних районів країни та тим більше за кордон – до Азії, то можна вирішити більшість проблем, пов'язаних із робочою силою. Окрім того, можна тимчасово залучати гастарбайтерів із Центральної

Азії, Індії, В'єтнаму, а в перспективі – Північної Кореї.

Уточнимо недовомулену думку. Потрібна нова філософія розвитку сходу країни. Грошей на дорогі мегапроекти більше не буде. Варто дбайливо використовувати надані історією і природою можливості та конкурентні переваги. Розвиток людського капіталу та зняття бар'єрів для зростання, у першу чергу, інституційних та інфраструктурних, повинні прийти на зміну квазіколоніальному поєднанню субсидування та ресурсного освоєння. Філософія інтеграції Сибіру та Далекого Сходу до Тихоокеанського регіону повинна прийти на зміну філософії їх використання як тилу перед гіпотетичним зовнішнім ворогом.

Безумовно, нова філософія доповнюватиметься прорахунками вартості та ефективності конкретних проектів, а не застосовуватися «взагалі». Наразі очевидно, що інструментом розвитку повинні стати серії регіональних проектів з особливими (полегшеними) митними, інвестиційними та податковими режимами. Вивчення історії російського освоєння Сибіру XVII-XIX ст. переконує, що найбільш продуктивною є ставка на розвиток приватної ініціативи. Хоча, зрозуміло, державі доведеться вмонтовувати в розумні рамки дикий капіталізм, що розвинувся в регіоні протягом останніх двох десятиріч.

Гостро необхідний для розвитку країни економічний і частково політичний поворот до Тихого океану сповільнюється не лише

через нестачу коштів, відсталість бюрократії, часто перебільшені об'єктивні труднощі, а також за рахунок прихованих, а часом існуючих ще двох конкуруючих проектів розвитку – європейського та євразійського. І крім того – нездатністю або неготовністю російських еліт зробити вибір на користь одного або пов'язати ці три проекти.

Європейський вектор домінував у російській свідомості принаймні з часів Петра, особливо в перші 15 років після останньої російської революції початку 1990-х років. Однак входження до Європи вкотре не відбулося. І через різницю в культурно-історичній реальності. І через нездатність і неготовність Західної Європи піти на сміливу спробу інтеграції, у той час, коли Росія цього прагнула. А потім – і через системну кризи, у якій опинилася Європа Євро-союзу.

Неявно, та все більш очевидно конкурує з економічним поворотом на Схід ще один ключовий для впливової частини російської еліти проект – створення Євразійського союзу. Одна його іпостась зрозуміла й корисна – створення економіко-політичного центру, вигідного всім в умовах, коли глобалізація поступово перероджується на групи регіональних блоків.

Однак, мабуть, існує й інша, більш замовчувана, іпостась – відтворення Російської імперії. Ідея благородна... Але викликає низку жорстких запитань. Невже російське керівництво хоче повторити шлях царів і комісарів, які спочатку приєдна-

ли центрально-азійські території, аби вони не дісталися англійцям під час давно забутої «великої гри» XIX ст., а потім – в ім'я комуністичного месіанства – назавжди приєднали до Росії відсталу Центральну Азію?

Окреме питання – Україна. Вона є безумовною частиною російського історичного та геополітичного простору. Проте вже очевидно, що за спробу повернути її доведеться довго та безнадійно платити українській недієздатній еліті, яка буде нескінченно коливатися, випрошуючи подачки з усіх боків. Може статися, справа дійде і до розпаду нинішньої України. Більш раціональним вибором, видається домовленість із Берліном та Брюсселем про перетворення України на державу, яку не роздирають сусіди, однак спільно підтримують. Наразі жорстка відповідь на спробу втягнути Україну в безглузду асоціацію з ЄС, що виглядало як виклик Москві, залишає можливість для маневру.

Усі три проекти – поки не актуальний європейський, пріоритетний євразійський і сибірсько-далекосхідний – у чомусь конкурують, однак абсолютно не виключають один одного, якщо, зрозуміло, не зробити їх взаємовиключними – по волі чи недомислу. Перетворення Росії на сильну державу за рахунок тихоокеанської стратегії зробить її більш привабливим партнером для Європи. «Союз Європи» від французького Бреста до Владивостока відкриє для неї нове дихання. І білоруси, і казахи, і українці, і громадяни інших суміжних

країн не можуть не виграти від розширення російських можливостей на схід від Уралу.

Головне зараз – сформулювати в РФ філософію та стратегію повороту до нової Азії через розвиток Сибіру та Далекого Сходу. Щоб не тільки через військово-політичні чи геополітичні інтереси, а й завдяки економічним вигодам розпочати рух уперед до Великого океану, використовуючи можливості міжнародної співпраці та спрямовуючи енергію народу. Таким було гасло будівельників Транссибірської магістралі – одного з великих проектів (поряд із будівництвом Санкт-Петербурга) старої великої Росії. Це гасло ще доречніше зараз. Саме так – «До Великого океану» називається серія доповідей Валдайського клубу, співавторами яких ми є. Перша доповідь вийшла два роки тому. Друга виходить незабаром.

Сергій КАРАГАНОВ,
почесний голова президії
Ради із зовнішньої та
оборонної політики РФ,
голова редакційної ради
журналу «Росія в
глобальній політиці»,
декан факультету
світової політики та
економіки Національного
дослідного університету
«Вища школа економіки»
(Москва)
Ігор МАКАРОВ,
аспірант факультету
світової економіки та
світової політики
Національного дослідного
університету «Вища
школа економіки»
(Москва)

«З.С.» висловлює вдячність журналу «Росія в глобальній політиці» за право передруку цього матеріалу

Австралія: повертаючись обличчям до Азії

УДК: 94:327

Павло ІГНАТЬЄВ,
доктор політичних наук,
професор

Частина 1

Австралія – країна-материк із площею 7,692 млн. кв. км. Її узбережжя простягнулося на 35,877 тис. км і має на сході та південному сході багато островів і найбільший у світі Великий Бар'єрний риф. Австралійська територія витягнулася на 3700 км із півночі на південь та на 4000 км із заходу на схід. Її заселяє 23 млн. осіб, представлених переважно нащадками емігрантів, причому з них 6 млн. не були народжені в країні. Відособлено від решти жителів живуть аборигени, чисельність яких становить 450 тис. осіб. Їх предки заселили Австралію щонайменше 50 тис. років тому, але асиміляція цих людей у емігрантське суспільство так і не відбулася, незважаючи на насильницькі спроби держави виховувати дітей туземців окремо від батьків – у білих родинах і спеціалізованих державних закладах. У 2008 р. тогочасний прем'єр-міністр Кевін Радд вибачився

перед їх представниками за колишню дискримінацію та примусову політику щодо цієї спільноти [1].

Вісімдесят відсотків австралійців (яких ще називають «оссі») мешкають у урбанізованих населених пунктах, розташованих недалеко від східного та південно-східного узбережжя. Столицею країни є невелика 370-тисячна Канберра (назва у перекладі означає «місце для зустрічей чи зборів»), що стала такою внаслідок компромісу між Сіднеєм і Мельбурном у 1901 р., які погодилися на будівництво нового міста для державних установ, щоб припинити одвічне суперництво між собою. Перший мегаполіс був відомий як найстаріший і найбільший населений пункт, заснований у 1788 р. для проживання каторжників, які повинні були відбувати в колонії покарання, а другий – як осередок для організації експедицій старателів углиб континенту в роки золотої лихоманки, великий комерційний порт і культурний центр. Нині Канберра є спланованим для виконання столичних повноважень містом із великими парками та значними відстанями між основними районами і вважається найбільш населеним пунктом у глибині австралійської території.

Австралія – англосаксонська країна, змушена існувати в оточенні великих азіатських сусідів. Як наслідок, у структурі її

Summary

The article analyses the causes behind the rise of Australia's economic dependency on Asian countries on the background of chronic recession in the USA and Western Europe.

Keywords: export, military blocks, Australia

населення налічується 2 млн. вихідців із цього континенту, лівова частка зовнішньої торгівлі енергоносіями та залізною рудою припадає на регіон Східної Азії. Азіати становлять 80% іноземних студентів, які навчаються у місцевих університетах чи на мовних курсах. У 2006 р. Австралія приєдналася до Азіатської конфедерації футболу, а у 2015 р. має прийняти у себе Чемпіонат Азії з цього виду спорту. У 2012 р. 7 із 10 країн, із яких до Австралії приїздили туристи, знаходилися в Азії.

Австралійська економіка, яка у 2012 р. випередила іспанську і стала 12-тою у світі, вважається однією з найбільш глобалізованих. Вона залежить від вивезення на зовнішні ринки продукції сільськогосподарства (яловичини, баранини, сухих вин, молока, овець і верблюдів, пшениці, вівни, ячменю, спецій і джемів), морепродуктів, вугілля, залізної руди та скрапленого газу. Підприємства країни забезпечують зерном, вином і м'ясом усю Океанію та Південно-Східну Азію, до Близького Сходу місцеві фермери продають овець і пшеницю, а скраплений газ і продукцію мінераловидобувної промисловості великі суб'єкти господарювання вивозять

до східноазійських країн. Австралія є найбільшим експортером залізної руди і коксівного вугілля, другим у світі постачальником на міжнародні ринки яловичини після Бразилії; посідає четверте місце за експортом сухих вин (найвідоміший сорт – «Шираз») і друге за обсягами видобування золотої руди. Тут базуються велетенські мінераловидобувні корпорації «BHP Billiton» і «Rio Tinto», що є першою і другою за чисельністю працівників і прибутками у цій галузі. У надрах найменшого материка світу є значні поклади бокситів, цинку, нікелевих і мідних руд, опалів, алмазів.

Важливу роль у економіці відіграє сфера послуг, зорієнтована на обслуговування туристів, яких приваблюють Великий Бар'єрний риф (провідний світовий центр дайвінгу), Блакитні гори та Національний парк Какаду, пляжі островів, що простягнулися на 23859 км і мають усі умови для розвитку водних видів спорту, а також забезпечення іноземців якісною англомовною освітою. У 2012 р. Австралію, флора і фауна якої є унікальною (80% їх представників можна зустріти тільки на цьому материка), відвідали 6,1 млн. туристів, а постійно тут навчається понад 400

тис. громадян інших країн. Лише освітні послуги того ж року принесли австралійській економіці 15 млрд. доларів. Вони слугують першим кроком перед тим, як запропонувати обдарованим іноземцям право на проживання у країні, де більшість територій на півночі та заході мало заселені. Нині Австралія посідає третє місце у світі після Великої Британії та США за кількістю іноземців у вищих навчальних закладах, які отримують визнання у світі престижний диплом, знання англійської мови і доступ до низки з 25 тис. високоякісних навчальних програм [2].

Місцевий ВВП становить 1,2 трлн. австралійських доларів, золотовалютні резерви – 48 млрд. доларів, а прибуток на душу населення перевищує 65 тис. австралійських доларів. При цьому, внаслідок великої кількості податків, сильного австралійського долара і непередбачуваної погоди місцеві споживчі ціни є одними з найвищих у світі, але в країні налічується понад 178 тис. мільйонерів. Лише протягом 2012 р. до них приєдналося ще 30 тис. осіб. Крім того, тут дозволяється надавати право на проживання іноземцям, які інвестують у місцеву економіку близько 5 млн.

австралійських доларів.

Австралія – активний учасник форумів багатосторонньої дипломатії та один із засновників ООН. У 2012 р. офіційна Канберра була 12-м найбільшим спонсором ООН, забезпечуючи 2,07% бюджету організації. Австралійські представники вже чотири рази працювали у Раді Безпеки ООН – у 1946-1947, 1956-1957, 1973-1974 та 1985-1986 рр., а країна знову виборола це місце на період із 2013 по 2014 роки. Під час участі в діяльності цієї організації вона спрямувала до миротворчих місій 65 тис. військовослужбовців. Під час перебування миротворців на Корейському півострові у 1950-1953 рр. службу там пройшло 17 тис. військовослужбовців із Австралії. Генерали з цієї країни також керували успішними місіями ООН у Камбоджі та на Східному Тиморі [3].

Протягом останніх 50 років країна надала притулок 500 тис. біженців, які залишили свою батьківщину внаслідок громадянських воєн і прибули сюди переважно транзитом через острівну Індонезію, однак нині країна припинила їх масово приймати, а у 2013 р. домовилася з урядом Нової Гвінеї про постійне розміщення цих людей на його території в

обмін на економічну допомогу. Іноземців приваблюють у Австралії низький рівень злочинності, розвинена інфраструктура, високі стандарти охорони й оплати праці, постійне перебування тамтешніх міст у світовому рейтингу урбанізованих центрів, найкращих для проживання людини. Це перетворює її на бажану мету подорожі для нелегалів.

Країна підтримує з Великою Британією особливі культурно-цивілізаційні зв'язки, хоча площа її території у десятки разів більша. Британська королева досі вважається австралійською конституційною главою і призначає генерал-губернатора острова за рекомендацією місцевого прем'єр-міністра, тому Австралію ще іноді називають «коронованою» республікою, хоча формально вона вважається конституційною монархією. Військовослужбовці з тогочасної австралійської колонії брали активну участь у бойових діях Першої та Другої світових воєн на боці Британської імперії. У період міжблочнового протистояння і після його завершення офіційна Канберра намагалася синхронізувати свою зовнішню політику з британською. Зокрема, вона стала членом Оборонної угоди п'яти держав від 1971 р., підписантами якої були Велика Британія, Нова Зеландія, Малайзія та Сінгапур. Хоча спочатку її уклали для захисту двох останніх країн від зовнішньої агресії, згодом сторони почали проводити спільні військово-морські навчання. У 1999 р. в Австралії пройшов референдум стосовно переходу до республіканської форми

правління, за результатами якого 55% місцевих жителів усе-таки висловилися за збереження монархії. Це не повинно дивувати, адже з 1901 р. по 1999 рр. тут відбулося 44 референдуми, питання лише 8 з яких мали підтримку консервативного населення.

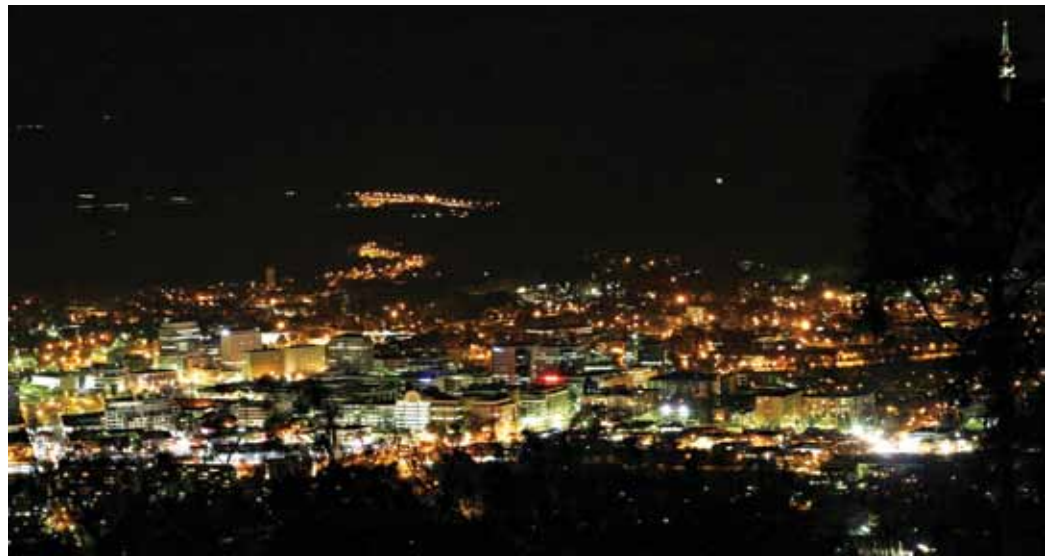
У XXI ст. обидві сторони стали партнерами у боротьбі з тероризмом. У цьому контексті варто зазначити, що британські та австралійські контингенти взаємодіяли в Афганістані та Іраку у 2000-х роках. Зокрема, на афганській землі перебувало 9500 британських і 1550 австралійських військовослужбовців. Нині між Австралією та Великою Британією здійснюються інтенсивні культурні обміни, адже в обох із них проживає багато родичів. Близько 1 млн. австралійців щорічно відвідує Британію, а у зворотному напрямку подорожує понад 600 тис. британців, які посідають третє місце серед іноземних туристів після жителів Нової Зеландії і КНР. Ця країна – шостий за обсягом економічний партнер Австралії. У 2012 р. британсько-австралійський товарообіг становив 22,3 млрд. австралійських доларів, причому головні статті торгівлі припадали переважно на золото, вугілля та вино. Австралійські алкогольні напої доволі популярні у Великій Британії завдяки своїй невисокій ціні. Практично всю баранину, що завозиться до ЄС із країни-материка, споживають британці, оскільки серед них ця їжа поширена ще з колоніальної доби. На Англію та Індію припадає по 33% експорту австралійського золота, адже

Лондон є європейським центром із перепродажу золотих виробів. Між країнами також налагоджено спортивні зв'язки, оскільки Австралія, де серед громадян існує справжній культ спорту, є одним із основних місць проведення змагань під егідою Співдружності Націй [4].

Із колоніальних часів офіційна Канберра має особливі відносини з Новою Зеландією. Перенаселений схід Австралії і цю невелику країну, заселену 4,3 млн. жителів (відомих як «ківі»), розділяє Тасманове море, тому їх зв'язки називають міжтасмановими. Сторони зблизилися в 1973 р., коли Велика Британія вступила до ЄЕС і зменшила товарообіг із ними. Значно більш диверсифікована економіка Австралії пропонує надлишкові робочі місця, які цікавлять новозеландців. Справа в тому, що у Новій Зеландії не так багато сільськогосподарських угідь, оскільки 2/3 Південного і 1/5 Північного острова вкрито горами і прибуток на душу населення становить лише 28 тис. доларів на рік. Крім того, її територію називають «островами, що тремтять», бо лише у 2011 р. тут було зареєстровано 18 тис. землетрусів.

Саме ці чинники є причиною того, що в Австралії постійно живе 600 тис. новозеландців. Понад 1 млн. людей із кожної країни щорічно долає Тасманське море для здійснення туристичних подорожей, а з 2005 р. їх жителів обслуговують одні й ті самі прикордонні пропускні пункти за зразком того, як це робиться в ЄС для громадян його членів. У свою чергу, австралійці охоче

їдуть до сусідньої країни на відпочинок. Їх приваблюють довга берегова смуга новозеландських островів, що перевищує 15 тис. км, лікувальні вулканічні джерела, можливості для альпінізму у високих засніжених горах і круїзні подорожі фьордами. Транстасманські правила подорожей, затверджені договірними сторонами в 1973 р., дозволяють їх мешканцям жити і працювати на території одна одної без обмежень. Важливе значення у співпраці обох країн відіграє той факт, що вони є одними з найменш корумпованих у світі. Зокрема, у 2012 р. організація «Transparencу International» поставила Нову Зеландію разом із Данією та Фінляндією на перше місце у своєму рейтингу, а Австралія посіла сьоме [5].

У 1983 р. партнери домовилися про поступову відміну тарифів і через п'ять років їх повністю скасували. В 1988 р. вони підписали Транстасманську угоду про взаємне визнання товарів і кваліфікацій, згідно з якою, продукція, що продавалася в Австралії, також без обмежень

допускалася на ринки Нової Зеландії. Більше того, якщо якась професійна діяльність дозволена людині в одній країні, то вона може вільно займатися нею і в іншій.

У 1998 р. з'явилася угода, яка передбачала, що у державних тендерах на рівних умовах братимуть участь австралійські та новозеландські підприємства. У 2012 р. транстасманський товарообіг становив 21,7 млрд. австралійських доларів, причому Австралія експортувала комп'ютери, медикаменти, папір, автотранспорт, а завозила до себе переважно нафту. Загальний обсяг двосторонніх інвестицій перевищує 100 млрд. австралійських доларів [6]. Цікаво, що обидва державні актори одночасно є великими конкурентами на ринку освітніх послуг, оскільки у 2012 р. Нова Зеландія прийняла на навчання 100 тис. студентів переважно з країн Азії.

Важливу роль у зовнішній політиці офіційної Канберри відіграє союз із США, де-факто спрямований проти КНР. У 1940 р. сторони встановили дипломатичні відносини

після того, як австралійську автономію визнала Велика Британія. На момент завершення Другої світової війни в Австралії мешкало 7 млн. осіб і її керівництво усвідомлювало, що вони не спроможні самотійно захистити велетенську територію від нападу ззовні. У 1951 р. США, Австралія та Нова Зеландія уклали у Сан-Франциско договір ANZUS (названий із перших літер його учасників), який спочатку передбачав колективну оборону в Тихому океані. У його 3-й та 4-й статтях йшлося про те, що сторони вступають у консультації після нападу на одну з них і будуть вживати належних заходів для подолання його наслідків у відповідності до вимог власних конституцій, тому його ще називали «НАТО для південних тихоокеанських районів». У роки холодної війни офіційна Канберра не лише спрямовувала «миротворців» до Корейського півострова, а й долучилася до В'єтнамського конфлікту на боці США, унаслідок чого 60 тис. її військовослужбовців стали учасниками бойових дій у Індокі-

таї. Американці вважали, що Австралія і Японія повинні інвестувати значні кошти у економіку капіталістичних членів ASEAN, щоб не допустити у них зміни влади на користь СРСР. Згодом країна приєдналася до глобальної антитерористичної кампанії США, надіславши 1550 військовослужбовців до Афганістану і 2000 до Іраку. Її ВМС також взяли активну участь у перехопленні та обшуках суден, що перевозили зброю масового знищення та наркотичні речовини. США, Австралія та Японія регулярно проводять тристоронній безпечний діалог і обмінюються розвідувальною інформацією. Як наслідок, у 2010 р. у Велінгтонській декларації сторони оголосили про започаткування стратегічного партнерства [7].

Лева частка озброєнь австралійських збройних сил – американського виробництва. Це стосується основних бойових танків «M1A1 Abrams», бронетранспортерів M-113, винищувачів F/A-18, транспортних літаків «Hercules C-130», гелікоптерів «Sikorsky UH-60 Black Hawk» і «Boeing CH-47 Chinook», вогнепальної зброї. До 2020 р. країна закупить ще 24 винищувачі F/A-18, які стануть

основною ударною силою ВПС. У 2012 р. США й Австралія домовилися, що 2500 американських морських піхотинців будуть постійно перебувати у північному місті Дарвін, розташованому на узбережжі Тиморського моря. З одного боку, це незначна кількість військових, адже в австралійських збройних силах налічується 52 тис. осіб. З іншого боку, природні ресурси переважно залягають у північних і західних регіонах (у першу чергу, це стосується залізної руди та газу), де густота населення є надзвичайно низькою. Тому Австралія попросила США про допомогу у стримуванні потенційних агресорів. На перспективу офіційний Вашингтон планує скоротити свій військовий контингент на Окінаві та перевести його частину до північних австралійських районів. Сторони також підтримують тісні торговельно-економічні відносини. У 2005 р. США та Австралія уклали Угоду про вільну торгівлю, завдяки якій негайно скасовувалися митні бар'єри на 97 і 66% промислової та сільськогосподарської продукції, а решта з них буде остаточно відмінена в 2022 році.

Австралія – країна з колосальною площею, ефективне функціонуван-

ня економіки якої пов'язане з авіаційними перевезеннями, тому не викликає подиву той факт, що вона має низку винаходів у цій царині, серед яких можна назвати «чорні скриньки», першу повітряну швидку допомогу (починаючи з 1928 р.), вимірювачі відстані до об'єктів, надувні трапи для евакуації пасажирів при посадці літаків у необлаштованих місцях поза аеродромами. Найбільша місцева авіакомпанія «Qantas» (скорочено від назви «Повітряні послуги для Квінсленду і Північної території»), що відзначається високою надійністю, є одним із головних замовників продукції авіабудування «Boeing». Створена в 1920 р., вона має у своєму розпорядженні 147 літаків, із яких 104 – американські повітряні перевізники. ТНК «Ford» і «General Motors» випускають на заводах у Австралії понад половину її легкових автомобілів, однак унаслідок великої кількості податків виготовлені там машини коштують у 2-3 рази дорожче, ніж американські. Багато акторів австралійського походження обжилися у «Голлівуді» та стали відомими зірками зі значними статками. Це Мел Гібсон, Ніколь Кідман, Рассел Кроу, Кейт Бланшетт, Джефрі Раш, Ерік Бана, Г'ю Майкл Джекмен, Наомі Воттс та інші. Як наслідок, амери-

канські стрічки надзвичайно популярні і в самій Австралії. Цікаво, що США вважаються найбільш привабливим туристичним ринком для австралійців, адже у 2012 р. їх відвідало 863 тис. осіб із «країни кенгуру».

Завершення матеріалу в наступному номері «З.С.»

Список використаних джерел:

1. Австралія офіційно извинилась перед аборигенами // Риа Новости. – 2008. – 13 февраля;.
2. China, India tourists triple Australian visits//The Malaysian Insider. – 2013. – February 7.
3. Australia and the United Nations// Australian government. Department of foreign affairs and trade. – Режим доступу до сайту: <http://www.dfat.gov.au/un/>
4. United Kingdom country brief//Australian government. Department of foreign affairs and trade. – Режим доступу до сайту: http://www.dfat.gov.au/geo/united_kingdom/united_kingdom_brief.html
5. Corruption perceptions index 2012//Transparency international, 2012. – Режим доступу до сайту: <http://www.transparency.org/cpi2012/results>
6. New Zealand country brief// Australian government. Department of foreign affairs and trade. – Режим доступу до сайту: http://www.dfat.gov.au/geo/new_zealand/nz_country_brief.html
7. Bruce Vaughn. Australia: Background and US realities. – 2012. – January 13//CRS report for Congress. – Number 7. – Registration number 57001

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано причини зростання економічної залежності Австралії від країн Азії в контексті тривалої кризи в США та Західній Європі.

Ключові слова: експорт, військові блоки, Австралія.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы причины возрастания экономической зависимости Австралии от стран Азии в контексте продолжительного кризиса в США и Западной Европе.

Ключевые слова: экспорт, военные блоки, Австралия.

Геостратегічні інтереси Китаю та Туреччини в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні: 5 геополітичних висновків для України

УДК 94:327

Сергій НАГОРНИЙ,
експерт з питань європейської безпеки «EGF» (Брюссель)

На початку другої декади XXI ст. Китай активно обстоює свої інтереси у світі [1]. У цьому зв'язку не є винятком і розширений Чорноморсько-Каспійський басейн, розташований на перехресті між Європою та Азією, а також Росією та Близьким і Середнім Сходом, з'єднаний із Південною Європою завдяки доступу до Середземномор'я та Центральної Європи через магістраль «Дунай-Рейн».

У зовнішній політиці Китаю саме розширений Чорноморсько-Каспійський басейн є більш ніж регіоном локального стратегічного значення. Він має велику геополітичну важливість для посилення китайської присутності в цьому регіоні, про що свідчать зростаючі показники інвестицій Китаю в країни регіону, у першу чергу в Туреччину [2].

Обстоювання китайських інтересів у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні довели

свою ефективність протягом 2010-2013 років. Цей досвід є надзвичайно важливим для нашої країни, адже «Україна зацікавлена у співробітництві як з міжнародними організаціями, так і з окремими державами Чорноморсько-Каспійського регіону», – зазначив Президент України Віктор Янукович під час зустрічі з учасниками 9-го засідання Ради керівників розвідслужб країн Чорноморсько-Каспійського діалогу 21 вересня 2012 р. [3].

Отже, якими є результати китайсько-турецького досвіду співробітництва у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні? Які суперечки точаться навколо цієї співпраці? Якою повинна бути оптимальна модель співробітництва, а також розподіл сфер впливу та компетенції між державами у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні під час політико-правової трансформації регіону у XXI столітті? І, нарешті, яким є оптимальний шлях

Summary
The article analyses the current geostrategic interests of China and Turkey in the wider-Black and Caspian Seas (BCS) basin and the development of Turkish-Chinese relations. On the basis of the analysis substantiates the implication that the China and Turkey have general strategic interests and comprehensive tasks in the wider BCS basin at the beginning of XXI century. The 5 Geopolitical conclusions are formulated for Ukraine which will provide national interests of Ukraine in this region taking consideration of experience's Chinese-Turkish strategic cooperation in the region and recommendations are formulated for Ukraine that positively will be influence on the dynamics of development in the wider BCS basin.
Keywords: Wider-Black and Caspian Seas (BCS) basin, China, Turkey, Ukraine, geopolitics.

забезпечення національних інтересів України у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні у сферах економічного співробітництва, безпеки, міжнародної кооперації з підтримки миру, протидії розповсюдженню зброї масового знищення, тероризму тощо?

Проекти подальшого розширення НАТО у XXI ст. з високою ймовірністю призведуть до більш тісної співпраці між Китаєм і Туреччиною, Китаєм та ісламськими державами (Ірак, Іран, Афганістан, Пакистан), Китаєм і Росією. У цьому контексті заслуговують на увагу саме геостратегічні інтереси Китаю та Туреччини у розширеному Чорноморсько-Каспійському басей-

ні.

Ураховуючи історичні, етичні, географічні та культурні зв'язки між Китаєм і Туреччиною, відзначимо, що не тільки з економічної, а й із геополітичної точки зору саме Китай і Туреччина є важливими державами в цьому регіоні.

В умовах глобалізації сучасне китайсько-турецьке співробітництво є об'єктивною тенденцією, обумовленою інтенсифікацією політичного діалогу; захистом національних інтересів і забезпеченням національної безпеки (в глобальному масштабі); наявністю спільних регіональних та економічних інтересів.

ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ КИТАЮ ТА ТУРЕЧЧИНИ

Зміцнення двосторонніх китайсько-турецьких політичних відносин, де нещодавно змінилося керівництво (на посаду Генсекретаря Комуністичної партії КНР було одноголосно обрано Сі Цзіньпіня під час першого пленуму ЦК КПК 18-го скликання у 2012 р.; 61-й уряд Турецької Республіки очолив прем'єр-міністр Реджеп

Тайіп Ердоган у 2011 р.), було закладене під час візиту Президента Туреччини Абдулли Гюля до Пекіна у 2009 р. та завдяки візиту у відповідь китайського прем'єр-міністра у 2010 р., у ході яких сторони підписали низку угод і договорів, що сприяло подальшому поглибленню взаємин.

У 2011 р. КНР і Туреччина відзначили 40-річчя встановлення дипломатичних відносин. Наступний рік став «Роком Китаю в Туреччині», а 2013-й – «Роком Туреччини в Китаї», що ознаменувало початок нової ери в історії дружніх зв'язків між двома державами.

КИТАЙСЬКО-ТУРЕЦЬКЕ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Між Туреччиною та Китаєм діє угода, що передбачає обопільну підтримку міжнародного миру, стабільності та забезпечення сталого економічного розвитку у світі. Із 2010 р. між двома країнами відзначається стрімке зростання обсягів військово-технічного співробітництва, в тому числі завдяки підписанню оборонних контрактів на постачання військово-морської техніки, іншої продукції оборонної промисловості.

Згідно з текстом 4-го розділу Білої книги-2013, одним із головних пріоритетів Китай визначив економічний регіональний розвиток у Каспійському регіоні [4].

У червні 2013 р. Туреччина висловила бажання придбати 12 китайських зенітних ракетних комплексів великої дальності Hq-9 (китайська версія

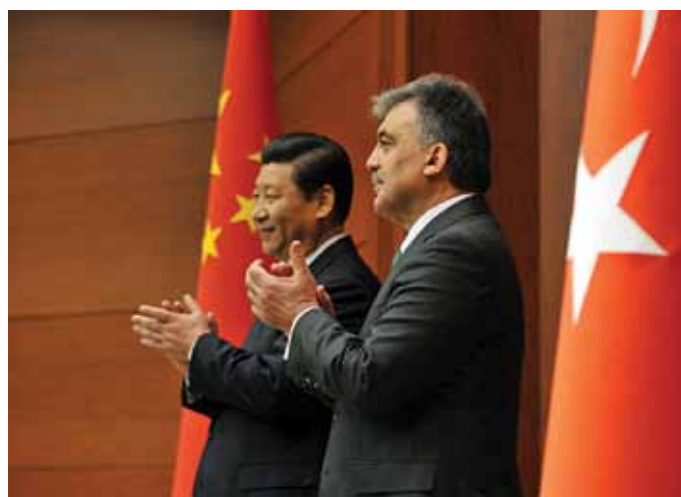
російського комплексу С-300В) на загальну вартість понад 4 млрд. доларів.

У свою чергу, прем'єр-міністр Р. Ердоган неодноразово наголошував на інтересі Туреччини до Шанхайської організації співпраці (ШОС), що свідчить про великий потенціал, який має співробітництво між Туреччиною і Китаєм у військовій сфері. Результатом стало підписання 7 червня 2012 р. лідерами країн-учасниць ШОС рішення про надання Туреччині статусу партнера по діалогу. Таким чином, остання має намір розвивати військово-технічну співпрацю та подальші відносини з азійськими країнами.

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КИТАЮ ТА ТУРЕЧЧИНИ

Простежуються важливі економічні ініціативи Китаю в Туреччині, що охоплюють культурну сферу, експорт китайських технологій, енергетичні проекти, підрядні роботи на будівництві мостів і шосе, проекти в гірській промисловості, інвестиції в телекомунікації, поновлювані джерела енергії, галузь зв'язку, електронну промисловість, транспорт, автомобілебудування, фармацевтику та медичне устаткування, туризм. Близьким часом країни мають намір поширити двостороннє співробітництво на сфері атомної енергетики, залізничного сполучення та інші.

За джерелами китайських статистичних організацій, протягом 2001-2011 рр. обсяг китайсько-турецької торгівлі збільшився майже в 19 разів з

менше 1 млрд. дол. до 18,7 млрд. доларів. За даними Міністерства комерції КНР, у 2013 р. Китай став третім найбільшим торговельним партнером Туреччини, а взаємний торговельний обіг цих держав становив понад 20 млрд. дол., більша частина яких припадає на Китай [5]. За статистичними даними Туреччини, обсяг двосторонньої торгівлі сягнув 24,1 млрд. доларів. За прогнозом експертів, товарообіг між Китаєм і Туреччиною у 2015 р. сягне 50 млрд. дол. та зросте до 100 млрд. дол. у 2020 році.

Китай 13 серпня 2012 р. вперше в історії експортував до Європи свої технології з виробництва вагонів метро на загальну суму понад 2,5 млрд. юанів (майже 400 млн. дол.). Китайська південна локомотивно-будівна корпорація (CSR) підписала з Генрадою будівництва залізниць, портів та аеропортів Туреччини найбільший контракт на постачання вагонів для метрополітену на суму 391,2 млн. доларів.

Про зростаючий потенціал китайсько-турецького економічного співробітництва свідчать чотири (15 грудня 2009 р., 13 січня 2010 р., 23 лютого 2012 р.,

28 листопада 2012 р.) китайсько-турецькі форуми, що відбулися в Туреччині, і один турецько-китайський діловий форум у Китаї (1 вересня 2012 р.), на яких було розроблено механізми взаємного інвестування та плани двосторонньої політичної та економічної співпраці.

У результаті проведеного аналізу китайсько-турецького політичного та економічного співробітництва у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні можемо зазначити, що, незважаючи на очевидний прогрес, відносини між державами все ще залишаються нестабільними, а саме:

- у Туреччині спостерігається великий торговельний дефіцит, який можна мінімізувати за рахунок активізації економічного співробітництва та залучення інвестицій;

- в Африці Китай розглядає Туреччину як основного конкурента та пильно відстежує її діяльність на континенті в політичній, економічній і культурній сферах, аналізуючи причини, за яких останній протягом короткого періоду вдалося посилити свій вплив на всьому Африканському континенті;

- регіон Близького Сходу є каменем спотикання в китайсько-турецьких відносинах, зокрема, «Арабська весна» й особливо події в Сирії, що може призвести найближчим часом до чергового витка нестабільності. Китайці однак не в думці, що події в Сирії є грою США проти режиму Асада. Однобока інформація сприяла тому, що китайці однозначно виступають проти зовнішнього втручання в Сирію, особливо з боку сил НАТО;

- посилення акцій протесту в багатьох близькосхідних країнах, у тому числі – Туреччині, не в останню чергу спричинених тим, що ліберально-демократичний і соціалістичний шляхи розвитку не вирішують наявних гострих соціально-економічних проблем, може призвести до революційних подій у 2015-2016 рр., що охопить більшість країн розширеного Чорноморсько-Каспійського басейну. Не виключено, що ці тенденції у 2016-2017 рр. будуть помітні й в азіатських країнах.

У цьому контексті можна зробити висновок щодо стану та перспективи геополітичних китайсько-турецьких відносин у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні:

- Китай і Туреччина мають спільні інтереси та завдання в цьому регіоні, пов'язані з сучасним і подальшим підвищенням рівня співробітництва на основі довгострокового, ефективного та всебічного стратегічного партнерства у XXI ст.;

- до концепції «6-ти основних центрів сили» сучасних учених, таких як Г. Кіссінджер, С. Хантігтон

та інші, що використовували як інструмент для аналізу стану і взаємодії суспільств і цивілізацій, варто додати 7-й центр потуги – Туреччину;

- Китай і Туреччина розглядають Центральну Азію як складову у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні та пріоритетну для своїх відносин, а отже, повинні взяти на себе відповідальність за підтримку стабільної політичної ситуації в цьому регіоні.

Зважаючи на досвід китайсько-турецького стратегічного співробітництва, варто розглянути низку геополітичних кроків України, що здатні позитивно вплинути на динаміку розвитку розширеного Чорноморсько-Каспійського басейну, зокрема:

- урахування досвіду китайсько-турецького співробітництва у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні, яке цілком відповідає сучас-

ним викликам і уявленням у регіоні;

- відносини з державами цього регіону суттєво впливають на стан безпеки України, темпи її політичного та соціального розвитку, створення гарантій енергетичної безпеки. Політика цих держав формує пропозицію нафтових і газових ресурсів на світових ринках і є стратегічним фактором, що визначає темпи та вектори розвитку світової економіки;

- реалізація національних інтересів України у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні потребує спеціальних зусиль (власних і в партнерстві з іншими країнами) щодо врегулювання існуючих конфліктів і запобігання новим;

- Україна може розглянути стратегічне партнерство з Туреччиною, як впливовою близькосхідною державою, використовуючи досвід китайсько-турецького стратегічного партнерства;

- Україні варто запропонувати міжнародному співтовариству (у першу чергу, ЄС та ін.) стратегічні пріоритети, приміром, новий енергетичний проєкт диверсифікації енергоносіїв – проєкт «Каспійсько-Чорноморсько-Балтійське енергетичне кільце» (Caspian-Black Sea-Baltic Energy Ring Plan), який передбачає співпрацю України з державами Чорноморського регіону в питаннях об'єднання енергошляхів першої з країнами регіону в одне кільце, а також диверсифікацію постачання енергоносіїв із країн Каспійського, Близькосхідного регіонів у ЄС через територію України.

Цей проєкт необхідно детально обговорити на спільному міжнародному форумі за участю всіх зацікавлених сторін ближчим часом.

ДЕЯКІ ВИСНОВКИ

Мірилом практичних результатів у справі розви-

Сергій Нагорний. Геостратегічні інтереси Китаю та Туреччини в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні: 5 геополітичних висновків для України

тку співробітництва з державами розширеного Чорноморсько-Каспійського басейну, за визначенням Президента України В.Ф. Януковича, є обсяги залучених прямих іноземних інвестицій в Україну, просування вітчизняних товарів на міжнародні ринки. Політика держави повинна бути спрямована на те, щоб максимально знизити вплив негативних чинників на реалізацію стратегічних інтересів України в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні. Вагомі дивіденди нашої країні принесуть пошук і прокладання шляхів розв'язання найгостріших конфліктів у регіоні мирними, політичними засобами, співпраця та координація зусиль із державами, залученими до процесу гарантування миру і стабільності в регіоні тощо.

Ураховуючи прагнення Туреччини до регіонального лідерства, а також її статус кандидата на членство в ЄС, що є стримуючим фактором для радикальних ісламістських угруповань, ця країна виступає як перспективний партнер у врегулюванні заморожених конфліктів і формуванні нової системи регіональної безпеки, що дає змогу Україні шукати та знаходити додаткові можливості взаємної підтрим-

ки в політичних та економічних проектах.

Розширення співпраці з ЄС, США і Туреччиною в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні, без сумніву, знайде належне відображення у планах співробітництва Україна – НАТО (Річна Національна програма на 2014 рік), підготовці співробітництва з ЄС, двосторонніх і багатосторонніх угод у рамках подальшої співпраці України з Європейським Союзом.

Активізація нашої країни на цьому напрямі сприятиме наповненню діяльності ЧЕС-ОДЕР-ГУАМ конкретними взаємними проектами, серед яких пріоритетним є постачання іракської нафти до Європи через Україну.

У результаті в короткостроковій перспективі наша країна може наблизитися до лідируючих позицій у розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні. Це зміцнить гарантії територіальної цілісності України, непорушність державних кордонів, позитивно вплине на стабілізацію регіональної системи міжнародних відносин регіону. «Чорноморська синергія» має велике значення з точки зору українського регіоналізму. Детальна розробка на державному

рівні Концепції та Стратегії Близькосхідної політики України дасть змогу створити необхідну політико-правову базу практичної реалізації стратегічних завдань зовнішньої політики України в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні.

У довгостроковій перспективі, ураховуючи результати інтеграції в європейський економічний простір, наша країна має підстави отримати роль субрегіонального лідера, сприяючи формуванню коопераційних зв'язків із державами-членами ЄС і державами СНД. Таким чином, Україна має всі шанси перетворитися на важливу ланку інтеграції енергетичного потенціалу розширеного Чорноморсько-Каспійського басейну в контексті формування Євро-Азійського енергетичного простору.

Список використаних джерел
1. *China in the changing world. China Daily 11/03/2013 page2.*

[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-11/03/content_17077259.htm

2. *The website's Chinese Foreign Ministry. 10/01/2014.*

[Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/Turkish Ministry of Foreign Affairs about the relations with China. 10/01/2014.](http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs%20about%20the%20relations%20with%20China.10/01/2014)

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.tr/default.en.mfa>

3. *Відбулася зустріч Президента з учасниками 9-го засідання Наради керівників розвідслужб країн Чорноморсько-Каспійського діалогу. 21.09.2012* // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/25478.html>

4. *Chinese Defense White Paper 2013. P.11-16.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sldinfo.com/wp-content/uploads/2013/04/Chinese-Military-White-Paper-April-2013.pdf>

5. *The website's MINISTRY OF COMMERCE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA. 10/01/2014.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://english.mofcom.gov.cn/>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу сучасного стану геостратегічних інтересів Китаю та Туреччини в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні, розвитку турецько-китайських відносин. На основі проведеного аналізу обґрунтовано висновок, що Китай і Туреччина мають спільні стратегічні інтереси та всебічні завдання в розширеному Чорноморсько-Каспійському басейні на початку XXI століття.

Сформульовано 5 геополітичних висновків для України, що забезпечать її національні інтереси в регіоні, ураховуючи досвід китайсько-турецького стратегічного співробітництва в регіоні; а також рекомендації, які позитивно вплинуть на динаміку розвитку розширеного Чорноморсько-Каспійського басейну.

Ключові слова: розширений Чорноморсько-Каспійський басейн, Китай, Туреччина, Україна, геополітика.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу современного состояния геостратегических интересов Китая и Турции в расширенном Черноморско-Каспийском бассейне, развитию турецко-китайских отношений. На основе проведенного анализа обоснован вывод, что Китай и Турция имеют общие стратегические интересы и всесторонние задачи в расширенном Черноморско-Каспийском бассейне в начале XXI столетия.

Сформулированы 5 геополитических выводов для Украины, которые обеспечат ее национальные интересы в регионе, учитывая опыт китайско-турецкого стратегического сотрудничества в регионе; а также рекомендации, которые положительно повлияют на динамику развития расширенного Черноморско-Каспийского бассейна.

Ключевые слова: расширенный Черноморско-Каспийский бассейн, Китай, Турция, Украина, геополитика.

Неканонічна стратегія

УДК 94:327

Ірина ВИШНЕВСЬКА,
аспірант Інституту світової
економіки і міжнародних
відносин НАНУ

Частина I

1. СТРАТЕГІЯ ЧИ ТАКТИКА?

Під час Північної війни, у засніжену днину 1714 р., російська армія на чолі з генералом М. Голіциним зайшла до тилу шведів і зайняла позицію. Атака з боку супротивників не змусила довго чекати. Росіяни відбили її, однак не пішли одразу ж у контр-наступ, хоча дуже хотіли цього. Голіцин не поспішав. Він дочекався ще двох атак шведів і лише після цього скомандував перейти в наступ. Росіяни отримали блискавичну перемогу. Запорукою успіху була ефективна тактика генерала Голіцина: чекав, коли шведи утрамбують сніг.

Наведений приклад з історії був покликаний продемонструвати недрібязкову роль не лише стратегії, яка й так має славу королеви, а й тактики. Неканонічна та канонічна стратегії не мають принципової різниці щодо трактування

поняття «тактика», що дає можливість у контексті «тактики» вживати термін «стратегія». Що ж це за дві категорії, які так міцно зрослися, що їх іноді важко розділити? Бюлов був першим, хто почав розмежовувати стратегію і тактику: «Тактика є доповненням до стратегії. Перша завершує те, що готує друга. Тактика є ультиматумом стратегії; остання нею закінчується або з нею зливається».

Ерцгерцог Карл називав стратегію наукою, а тактику – мистецтвом. Досить образне бачення стратегії в Леваля, яку коректують тактичні ходи: «колії не мають постійної довжини, так як остання збільшується або зменшується при зміні температури; тому колії на стиках і некладаються впритул, а з відомою прогалиною». Леєр навпаки вважав за необхідне мати суцільну «червону нитку» стратегії, не допускаючи корегування з боку тактики.

Він серед основних завдань стратегії називав надання доцільності всім тактичним діям, кінцева ж мета тактики – «тільки боротися. Де і для чого? Це для неї байдуже. Артистично розіграний бій з перемогою в результаті – така остаточна мета прагнень тактики. А як ця перемога відіб'ється на загальному становищі справи на театрі військових дій, поправить вона чи зіпсує його, про це Тактика не думає».

Досить влучно та лаконічно О. Свечін описав протиріччя навколо трак-

Summary

The article examines the basic theoretical ideas about genesis, nature and properties of non-canonical strategy in order to understand the reasons for emergence of some unforeseen political processes. To that end, firstly, the essence of the "strategy" concept is analyzed, a comparative description is conducted with tactics, then it is contrasted with similar categories "game", "stratagem" in substance and, finally, the main factors are specified which help to detect non-canonical strategy in time.

Keywords: non-canonical strategy, tactics, stratagem, game, information noise, legitimacy, time and space.

тування стратегії й тактики відомими теоретиками та практиками, кожен із яких має рацію і, водночас, заперечує іншим: «У Токіо землетрус викликав стихійну пожежу. Боротьба з пожежею столиці, як будь-яка боротьба, має свою стратегію і тактику. Бюлов скаже нам, що поки ми не прибули на пожежу, ми діємо стратегічно, а як тільки зіткнемося з вогнем, змушені будемо діяти тактично. Клаузевіц вважає, що мистецтво гасіння окремої пожежі – тактика, а мистецтво комбінування зусиль з гасіння окремих пожеж для порятунку міста – стратегія. Богуславський буде стверджувати, що робота брандмейстра – це тактика, а брандмайора – стратегія. Вілізен

помітить, що об'єкт стратегії це все те, що позбавляє вогонь їжі, і все те, що живить зусилля пожежників. На його думку, під стратегією слід розуміти завчасне прокладання в місті обширних смуг садів і пустирів, які є перепорою вогню, видання пожежних правил, які регулюють побудову міста, зобов'язують зводити брандмауери і забороняють спорудження дерев'яних будівель тощо... Визначення Мольке свідчить, що стратегія всіма правдами і неправдами повинна знайти вихід з катастрофічного становища».

Однак у трактуванні понять «стратегія» і «тактика» багато авторів приходили до спільного розу-

міння. Так, наприклад, схожі визначення в М. Анісімова («стратегія наказує – тактика виконує») та у Г. Леєра («Тактика веде війну, а Стратегія нею управляє»).

За Богуславським стратегія перетворюється на «мистецтво старшого начальника в окремому районі театру військових дій, а тактика – в мистецтво управління військами».

У книзі «Стратегія в працях військових класиків» І. Даниленко переконує: «Тактика оре і сіє, збір врожаю – це справа стратегії. Якщо забувати про врожай, то не варто і господарством займатися». Однак виникає запитання: на яку пору року варто призначити такі види робіт, як визначення стратегічної цілі, стратегічного плану тощо?

На сучасному етапі відбувається полеміка навколо визначення термінів «стратегія» і «тактика». Одні науковці за традицією вважають, що стратегія складається з набору тактик. Клаузевиц пояснював: «Якщо тактика – це мистецтво ведення бою в цілях власне бою, то стратегія – це мистецтво ведення бою в цілях війни в цілому». Бачення цих категорій розширює В. Чугреєв, виводячи «принцип матрьошки»: «та матрьошка, в яку поміщаються інші, – це стратегія, а ті матрьошки, які всередині неї, – це тактики, але вони також можуть бути стратегією по відношенню до вкладених в них матрьошок». Погляди Чугреєва піддають різкій критиці ідейні прихильники О. Сапожникової, яка розглядає стратегію і тактику як альтернативу одна одній

залежно від ситуації. Хоча таке тлумачення в рамках національної стратегії держави – є ближчим до диверсії. Ерцгерцог Карл у ґрунтовній праці «Основи стратегії» акцентує на безглуздість ведення тактичних дій заради хвилинної перемоги, якщо вони не підпорядковані стратегії: «За посередництва тактики виграється бій, дати який вказує стратегія. Якщо бій дається не під впливом останньої, тобто місце і час бою не є плодом стратегічного розрахунку, то бій рідко матиме наслідки, що виходять за межі хвилинних вигод».

Актуальною залишається є позиція О. Свечіна, сформована на початку ХХ ст.: «Тактика охоплює точки зору даної спеціальності. Всі ті питання, відповідь на які лежить не виключно в даній спеціальності, а вимагає об'єктивного підходу, врахування політичного та економічного моменту, а також урахування можливостей постачання, відносяться до стратегії».

Досить ґрунтовним є пояснення Г. Почепцова та С. Чукута: «Стратегія відрізняється від тактики тим, що працює в рамках багатовимірному простору. У результаті виникає варіант міжрівневих впливів, коли дія в межах одного простору дає результати в межах іншого. Опонент/супротивник навіть може не відчувати небезпеки, оскільки бачить усе в межах одного рівня».

2. ГРА, СТРАТАГЕМА ЧИ СТРАТЕГІЯ?

Французький художник-карикатурист Жан Еффель чимало своїх робіт присвятив біблійним сюжетам, зокрема, проти-

ставленню Бога та Диявола. На одній із карикатур він зобразив Бога, який засіяв поле конюшиною. Чи можна назвати ці дії стратегією? Навряд чи. А ось робота Диявола, який на тому ж полі висіяв бур'ян – вже є стратегією. І не тому, що нечистий напакостив у межах одного врожаю бур'янами (бо це була б тактика), а тому, що досить ефективними (як для його справи) були вибрані ресурси та наслідки їхніх дій. Диявол посіяв серед божої конюшини – піку, бубну і черву. Так з'явилися гральні карти та гра, які, мов зубчасті колеса механічного годинника, у змозі привести в рух людські емоції та, відповідно, управляти людською поведінкою. Стратегія Диявола має ряд переваг: - вона необмежена часом і простором, ресурси постійно будуть забезпечувати необхідний для Диявола стан у людському суспільстві; - видима безвинність ресурсу, це ж бо – звичайна гра; - залучення божого ресурсу до диявольських, що забезпечило єдиний комплекс; окремо ж узяті бубна чи піка не привели б у рух механізм, не утворилося б одне ціле – гральні карти;

- «механізм зчеплення» карт (сфера гри) – з неконтрольованими людськими інстинктами (сфера людської психіки). Налагодження мостів між різними сферами науки, коли якась із них непомітно підштовхує всіх до спланованого результату, включно із самовільним породженням нових потрібних мегарівнів у незадаючих часових рамках. Власне, це є стратегія «дестабілізаційної змії» (див. «З.С.», 2013, №

2. – С. 25).

- продукт роботи Диявола – у чистому вигляді ексергетичний продукт, доведений до вищого рівня: утворення системи-організму, яка змушує інших діяти в межах закладеної мети. Можна перемогти людину, можна перемогти армію чи корпорацію, однак ексергетичну стратегію, яка була доведена до мінімуму в систему-організм, – перемогти майже неможливо. Це приклад того, як звичайний атрибут гри (гральні карти) перетворюється в механізм реалізації неканонічної стратегії.

Стратегія є результатом творчого процесу. Стратегію можна класифікувати за різними ознаками, однак у кінцевому підсумку вона повинна детермінуватися неповторністю. Простий шаблон не можна вважати витвором мистецтва, оскільки він передбачуваний. Головний же сенс кожної стратегії – змінити правила гри, змушуючи інших підлаштуватися під них. Так звані кальки чи ідіоми – це, швидше за все, стратагеми. Одна стратагема може застосовуватися в різних ситуаціях. Наприклад, китайську стратагему завести на дах і прибрати сходинки можуть використовувати не лише в побуті, а й у політиці, скажімо, дозволити зміцнитися грошовій одиниці ворога, аби вона стала основним його козирем, а потім «прибрати сходинки». Не маючи головного козира, країна-противник виявиться поваленою без збройного втручання. Китайці намагаються досягти стратегічного життя шляхом стратагемної філософії: «Життєва філософія китайців за

своєю суттю стратагемна: вона прагне перетворити життя людини в стратегію, причому не просто стратегію досягнення тієї чи іншої мети, а стратегію, так би мовити, абсолютну, застосовану в усіх життєвих ситуаціях. Ідеться про використання всього потенціалу наявних сил і обставин».

Стратагема для китайців дуже близька з грою за легкістю сприйняття: «Мистецтво стратагем пропонує хоча і своєрідний, але по-своєму дуже послідовний і практичний погляд на речі, який годиться для всіх ситуацій, погляд бездоганно тверезий і розумний, проте аж ніяк не відчужений від... по-дитячому веселого відношення до світу. Якщо підшукати поняття, здатне визначити сутність зазначеної вище символічної, непізнаваної у своїй універсальності дії, «дії без дії», то слід було б вказати на поняття «гра». Примітно, що в давньокитайській мові (наприклад, у Конфуція) слово гра(ю) означало властивість мудрості, неодмінну умову переживання мудрим «небесної радості».

Китайці вважають, що гра відрізняється від «серйозної» поведінки не змістом і навіть не способом дії, а тільки нашим ставленням до дійсності. «Вона є у своєму роді радикальним способом суміщення нашого внутрішнього світу з «об'єктивною дійсністю», за яким одне не підміняє інше. Так сон не заперечує дійсність, дійсність не заперечує сон, але одне немислимо і неможливо без іншого... І тому гра, по суті, належить віртуальному простору, в якому ми здатні передбачати події, споглядати речі

в момент їх народження. У китайських романах полководці часто міряються силами, лише демонструючи своє знання законів побудови військ або застосування стратагем: щоб перемогти, їм немає потреби влаштовувати власне бій» [1, с. 231]. У чому ж різниця між грою та стратагемою? В. Ворошилов вказує, що гра гарантує відкритість, якщо ж виникла якась несправедливість – то це є прямий/видимий акт, а не закулісні підступні дії: «Видима несправедливість менш страшна для гри, ніж будь-яка закулісна операція, навіть якщо вона не представляє з себе нічого незаконного. Відкритість, гласність – повітря гри, без них вона існувати не може». На відміну від гри, стратагема передбачає закулісну операцію. Однак це не для невпевнених у своїх силах держав, які намагаються лише підлістю чогось досягти. Кокошкін вказує, що стратагема є «невід'ємною частиною «асиметричної війни» або «асиметричної стратегії». Зазвичай сильна держава не використовує стратагем, бо це для неї низький рівень, тоді як для слабшої держави – це прояв відваги.

Стратагема, як і неканонічна стратегія, спирається на примус діяти за певними правилами. Цим же характеризується і гра. «У грі немає ніякої ідеї... вона вимагає «жити моментом» [1, с. 232]. Стратегії, навпаки, передбачають планове життя та наявність ідеї, яка йде на крок попереду, торуючи шлях іншим методам реалізації стратегії. Клод Бернард вважав, що «ідея а priori, гіпотеза, це – ніби роз'їзд авангарду,

який вступає в невідому країну і прокладає шлях наступним позаду нього головним силам, тобто закону».

І хоча стратегія та гра дуже різняться між собою, ніби виключають одна одну, та вони «дружать»; гра часто є складовою механізмом дії стратегії. Уміти гарно грати – це велика справа для реалізації стратегічного задуму.

Г. Плєснер зробив поняття «гра» центральним у політиці, де ігровий простір є публічним простором можливостей стратегічних дій; ці можливості реальніші за саму дійсність. Гра змушує гравців діяти за встановленими правилами. Таким чином, усі отримують більш-менш рівні шанси. Гра (а не «гра без правил») – характеризується неприхованістю правил, відсутністю підводних каменів і підступних намірів. У сучасних іграх частіше виграє найбільш мобільна країна. Усі не можуть отримати приз.

Чарльз Міллер у «Дослідженні взаємозв'язку теорій циклів і хвиль Еліота в режимі комп'ютерного моделювання» стверджує, що якби «легендарна безпрограшна торгова система у вигляді рога достатку або чарівної палички дійсно існувала, то прожила б вона зовсім недовго. Коли кожен знає єдино правильну стратегію, програти неможливо – але це означає, що неможливо й виграти». У такому виді гри в кожен конкретний момент часу є свої переможці та переможені; рокіровка – обов'язкова умова.

У межах гри правила можуть розширюватися, поповнюватися, трансформуватися. Ці зміни – справа рук тих, хто задає тон усій системі, тобто, наддержав. І тут важливо для інших – не прогавити появу нового правилашпаринки. Хто перший використовує можливість – отримає переваги. Ситуація нагадує легенду про Бога, який роздавав талан-

ти. Хто проспав – нічого не отримав.

І хоча в сучасних політичних іграх усі не можуть стати переможцями, однак, у цілому, всі мають зиск, на кшталт тих, хто займається фізкультурою, оскільки це корисно для здоров'я. Синергетичний ефект ЄС – наслідок зиску для всіх гравців. Міць розрізнених держав була б значно меншою, ніж при їхньому об'єднанні в інтеграційну групу. Це можна пояснити математичною нерівністю: $V(ABCD...) > V(A) + V(B) + V(C) + V(D) + \dots$, де $V(ABCD...)$ – впливовість і рівень розвитку ЄС унаслідок інтеграційного об'єднання країн-членів; $V(A)$ – впливовість та рівень розвитку країни А; $V(B)$ – впливовість та рівень розвитку країни В; $V(C)$ – впливовість та рівень розвитку країни С і тощо.

Інтеграція – це стратегія чи гра? Можливо, ігрова стратегія? Інтеграція має характеристики гри з позитивною сумою, коли від неї отримують зиск як окремий учасник, так і група в цілому і, водночас, інтеграція є стратегією.

У сучасній міжнародній системі «прокладеною стежкою» є демократія. Усі мають доступ до правил гри у вибори. Гравці залучені до однієї гри і, хочуть того чи ні, – змушені виконувати загальні правила. У виборчій практиці визначальним є закон.

Сильна стратегія – коли результат не залежить від «полководця», тобто створені обставини, які прийшли, ніби самі по собі, природним еволюційним шляхом.

Розрізняють канонічні та неканонічні стратегії. Неканонічні характеризу-

ються незвичністю прийомів, більшою гнучкістю, творчістю і, як результат, – непередбачуваністю подій, включно з подіями «диких карт». Пошук методів легального досягнення «нелегального», тобто, «ухилення від правила», на що вказує А. фон Богуславський, є одним із завдань неканонічної стратегії. Однак канонічні й неканонічні стратегії нерозривно пов'язані, доповнюють одна одну, визначаються ж – контекстом. Наведемо приклад із книги Бай Чжань-Ці-Люе «Сто неканонічних стратегій», що демонструє ефективність неканонічного прийому головнокомандувачем Фу Янь Цин, який порушив канонічні правила У-Цзи, за якими завжди діяли армії («Якщо вітер сприяє, використовуй стратегічну перевагу і йди за ним; якщо вітер зустрічний, стули ряди і чекай ворога». Фу Янь Цин вчинив неканонічно: будучи майже засліплений піском, опинившись із підвітряного боку супротивника, він використав несподіваний спосіб нападу, знехтувавши прийнятою практикою – ніколи не атакувати проти вітру. Ворог не очікував, що принесло Фу Янь Цин успіх.

3. ЯК РОЗШИФРУВАТИ НЕКАНОНІЧНУ СТРАТЕГІЮ?

Н.П. Акімов жартував: якщо тобі в театрі в обличчя говорять, що ти геній, – заграйся; якщо й після цього вони будуть стверджувати те ж саме, – заграйся художнім керівником сусіднього театру й знову почни розмову; але якщо й після цього будуть ті ж самі хвалебні промо-

ви, то ти з'ясуєш одну важливу річ – що ти не вмієш гримуватися. Неканонічна стратегія може досить уміло гримуватися, це є однією з умов її існування. Вона подібно павуку – розставляє на шляху своєї жертви сітку, зіткану з тонких ниток, кожна з яких виконує свою функцію: одна забезпечує міцну механічну основу, інша – утримує здобич тощо. Неканонічна стратегія, як і павутина – майже невидима, ось чому в неї потрапляють. До того ж вона може бути й приманкою.

У сучасній системі міжнародних відносин фіксуються унікальні витвори мистецтва – неканонічні стратегії – з хитромудрими сплетіннями, вузлами, узорами, відтінками, у результаті чого можуть настати події «диких карт».

Як же розпізнати підступну стратегію? Тут може допомогти теорія прогнозування подій «диких карт». Фіксування «слабких шумів», які є підказками, – це та нитка, що може вивести з лабіринту невідання. У США до прогнозування майбутнього залучені не лише політики, а й математики, письменники.

Існує варієтет способів/методів задля розшифрування неканонічної стратегії. В інтелектуальних іграх, на кшталт «Що? Де? Коли?», ключем, що відчиняє двері невідомої кімнати – служить класифікація запитань, яка виокремлює, наприклад, такі, відповідь на які варто шукати в потоці свідомості, у «грі сенсів», у логічному протиставленні, шарадах логіки тощо. Для розсекречення неканонічної стратегії не варто нехтувати й таки-

ми ігровими методами.

Не варто забувати, що будь-яка неканонічна стратегія – це витвір людського розуму. Тому ключ до розгадки може ховатися в специфіці мислення стратега, його ментальності, історичній пам'яті тощо. Не будемо одразу зазіхати на розсекречення якоїсь неканонічної стратегії, почнемо зі звичайного запитання: на що вказують цифри багатоцільового літака Туполева АНТ-58, який у 1941 р. пройшов випробування і був готовий до серійного випуску? Одразу спадає на думку літак «ТУ-154», цифри якого вказують на порядковий номер моделі. Аналогічно і в АНТ-58? Якби це було так, то відповідь була б уже відома на першому рівні. Та ми розглядаємо неканонічні стратегії, які передбачають багато метарівнів, тому, зрозуміло ж, «58» вказує не на порядковий номер моделі, а на статтю, за якою був засуджений конструктор літака. Отож, «шифр» іноді можна виловити з біографії.

Щоб відкрити сейф – необхідно знати код, тобто, комбінацію цифр, послідовність їх натискання тощо. За аналогією можна спробувати розкрити «секретний код» неканонічної стратегії, не забуваючи про ходи першого рівня, другого та наступних. Тож пошук коду неканонічної стратегії держави може бути нелегким, оскільки 80% навколишнього інформаційного галасу морочитиме голову. Розкрити таємницю чужої неканонічної стратегії не допоможуть інтуїція чи ворожка. Серед важливих науково-методичних компонентів варто назвати,

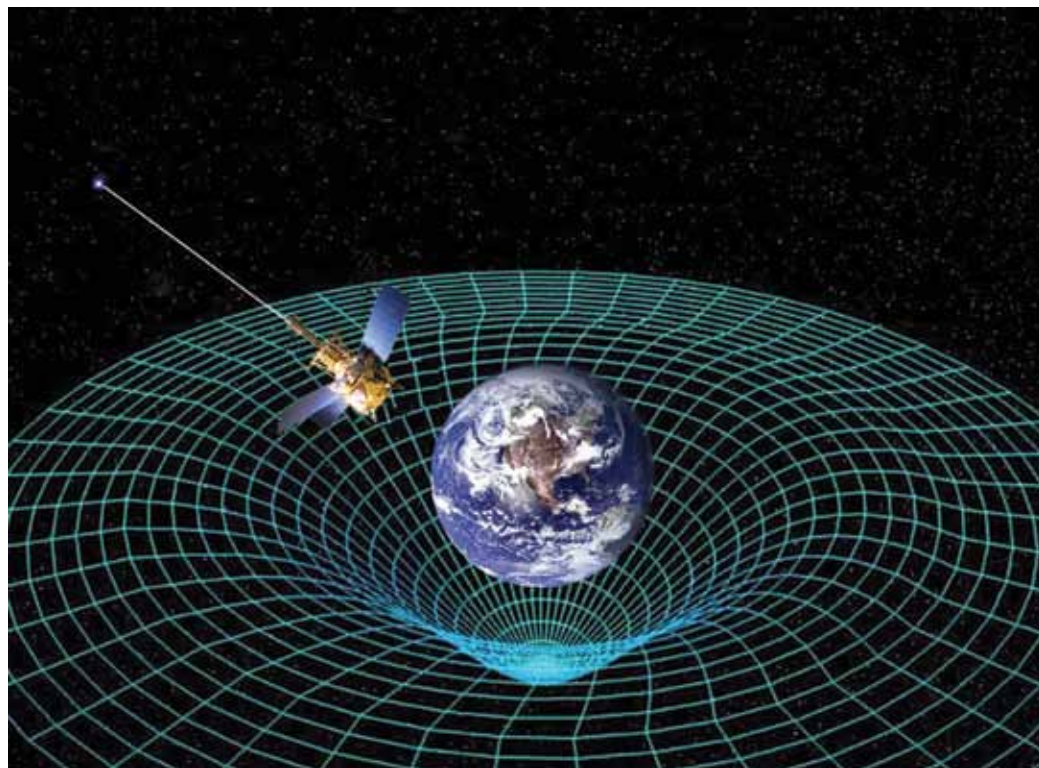
по-перше, стиль мислення; по-друге, урахування невідомого фактора (подібно тому, як Левер'є із Адамсом вказали на наявність Нептуна до його виявлення); по-третє, локація та аналіз основних складових конструкції неканонічної стратегії та невидимок у ній; урахування фактора епохи, як зазначав З. Шліхтінг, – «умов епохи» тощо.

Чемберлен характеризує стратегію як соціальну конструкцію, визначаючи чотири фактори для її аналізу. Перший містить у собі суму семи припущень, зокрема, стратегія діє у зв'язаній сфері; має єдиний, послідовний центр; складається з основного напрямку та чіткого шляху; може розкрити суперечності в елементах тощо. Фактор 2 – це сили, що формують стратегію; фактор 3 – процеси, які її створюють. Четвертий фактор – це механізми, завдяки яким стратегія може почати діяти.

3.1. ГОЛОГРАМНЕ БАЧЕННЯ

Вісімдесят відсотків інформаційного шуму заплутують нас, не даючи побачити приховану неканонічну стратегію, яка може призвести до подій «диких карт». Однак не меншої шкоди завдає відсутність голограмного мислення та людська упереджена критичність до поглядів іншого.

Ми сприймаємо події як фотографію, яка фіксує реальність: деталі обличчя, тулуба, ніг, навколишній пейзаж. Але якщо розірвати фотографію, то окремі шматки із зображенням окремої частини не віддзеркалять цілісну картину. З огляду на це ми не

можемо правильно оцінити не тільки майбутнє, а й дійсність. Утім, якщо розглядати світ не як фотографію, а як голограму, де найменша частина містить інформацію про весь об'єкт, з'являється багато можливостей, у тому числі розгледіти неканонічну стратегію противника.

Відфільтровуючи інформаційні шуми, ми привідкриваємо завісу таємних стратегій і, таким чином, отримуємо можливість своєчасно протидіяти подіям «диких карт». Тільки за таких умов держава може претендувати на статус рівноправного гравця міжнародних відносин і не бути «обслуговуючим персоналом» для гравців.

3.2. ЛЕГІТИМНІСТЬ

У книзі «Другий шанс» Зб. Бжезінський зазначав: «Сила, яка виглядає нелегітимною, є по суті, слабшою, тому що її використання вимагає більшого внеску сили в досягнення

бажаного результату». Однак легітимність часто обходять. Що є легітимність? Це те, що нам здається законним. Але якщо застосувати якісь оригінальні дії, на яких ще не стоїть клеймо «нелегітимно», то вони будуть вважатися легітимними. Для прикладу згадаймо випадок, що трапився з відомим французьким фізиком і хіміком Гей-Люссаком, якому потрібно було випити тонкостінний скляний посуд із Німеччини, що вимагало сплати великого мита на кордоні. На допомогу прийшов приятель Гумбольдт, який придумав легітимний спосіб перевезення посуду безмитно. Отож, посуд запаляли, а на ящиках написали: «Обережно, німецьке повітря!» У тарифних довідниках нічого не було сказано про сплату мита за звичайне повітря, а за посуд, який перетворився в упаковку, мита взагалі не брали.

Австрійський правознавець-позитивіст Ганс Кельзен вказував, що єдиним обмежувачем легітимності порядку є його дієвість. В юриспруденції чимало парадоксів. Наприклад, з одного боку, право на мирні зібрання гарантовано Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а з іншого – це право фактично відібрано, оскільки поставлено в залежність від рішень виконавчої влади. Існування протиріч у законодавстві породжує ковзанку, на якій виникає можливість обходити відповідальність, рухаючись туди-сюди, і створювати правовий хаос. Наявність прогалів в законодавстві також спричиняє можливість легітимізувати нелегітимне. Прикладом може бути курйозний випадок: утворення Князівства Хатт Рівер (595 км на схід від міста Перта в Західній Австралії) унаслідок про-

галини в австралійському законодавстві.

У 1969 р. над бізнесменом роду Кеслі нависла загроза банкрутства через те, що уряд штату Західної Австралії ввів непосильну квоту на вирощування пшениці. Леонард Кеслі, фермер французького походження, почав ретельно вивчати законодавство і виявив маленьку шпаринку – створення незалежної провінції на його землях забезпечувало йому недоторканість. Від ідеї до справи – відстань невелика. Однак Кеслі на цьому не зупинився. Він вирішив заснувати власну державу, кордонами якої стали крайні борозни його пшеничних полів. Так 21 квітня 1970 р. землі родини Кеслі вийшли зі складу Австралії. Монарх посів на трон демократичним шляхом, одностайно обраний підданими – своїм сімейством.

Неканонічна стратегія не лише використовує для свого зиску наявність протиріч чи прогалин у законодавстві, а й передбачає створення такої оптики, через яку якраз і не можна побачити небезпеку. Скажімо, лабораторія, яка визначає «шкідливість – нешкідливість» продукту підпорядковується саме монстру-виробнику. Якщо виявляються свідомі громадяни-лаборанти, то їх просто звільняють. Так чинила компанія Монсанта.

Легітимність «нелегітимних дій» можна класифікувати за різними методами досягнення цілі: пошуку протиріч у законодавстві; зсуву політичних акцентів; створення так званої оптики, через яку нічого не видно; змушення часу працювати на себе в рудеральних векторах розвитку тощо.

3.3. ЧАС

Стратегія завжди включає такі категорії, як час і простір. Недарма існує вислів: з'явитися в потрібний час у потрібному місці. Важливість цього взаємозв'язку розуміли ще стародавні римляни, про що нам нагадає слово «термін». Так називали римського бога меж, прикордонних каменів, який пов'язав час і простір.

Існує також вислів «на все свій час». Програш держави може залежати від двох часових категорій: «зарано» чи «запізно». Наприклад, в основі слова «карантин» лежить часовий проміжок – «40». Із XIV ст. саме стільки днів почали стояти на рейді судна, які прибували в Італію з районів епідемії чуми. Отож, розуміння Homo sapiens щодо необхідності своєчасних дій прийшло до нас із глибини віків. «Бути мудрим по-китайськи – значить просто вміти все робити вчасно, без залишку переносити себе в цілокупний рух життя і тим самим, як не дивно, не видавати своєї присутності» [1, с. 233].

Стратегія повинна вкластися в певний проміжок часу, щоб не втратити виграшний час. Як не можна увійти двічі в одну й ту саму річку, так не можна відкрутити назад еволюційну спіраль. Виграшний час – це не просто час. Його створюють різнофункціональні складові та узгодженість їхніх дій на одному рівні та на метарівнях. Жоден прораб не дасть розпорядження розколочувати розчин цементу, доки не підвезли цеглу. Дії, ресурси повинні стикуватися, мов пазли, в зазначений

термін; стратегічна протяжність часу повинна бути чітко визначеною. Чим, на вашу думку, визначалася тривалість ритуалу погребіння членів Політбюро? Часом звучання Гімну СРСР. Могила члена Політбюро слід було засипати впродовж чотирьох із половиною хвилин, доки звучав гімн. Отож, виграшний стратегічний час взаємодіє з комплексом ресурсів, механізмів тощо, які не будуть вічно працювати на «виграшний час», оскільки одні складові можуть змінити прерогативу, а інші, скажімо, – втратити своє новаторство. Важливим для виграшного часу стратегії є передбачення трансформації світу.

Виграшний час, як рослина: може вирости сама по собі, мов бур'ян, а може бути посаджена кимось. Якщо це плід неканонічної стратегії, то варто чекати перемоги одних – за рахунок болісного програшу інших. Якщо завдяки мистецтву неканонічної стратегії до якоїсь країни та її народу виграшний час усе ближче й ближче підходить, то з рук іншої – вислизав.

Продовження читайте в наступних номерах «З.С.»

Список використаних джерел:

1. Китайская наука стратегии. Серия «Каноны» / Составитель В. В. Малявин. – М.: Белые альвы, 1999. – 416 с.
2. Стратегия в трудах военных классиков. Т.2 / Под ред. А. Свечина. – М.: Высший Военный Редакционный Совет, 1926.
3. Жомини Г. В. Краткое начертание военного искусства или новый аналитический обзор главных соображений стратегии, высшей тактики и военной политики. Ч.1. – С.-Пб.: типография путей сообщений и публичных зданий, 1840.
4. Корф Н. А. Общее введение в стратегию, понимаемую в обширном смысле. Этюды по философии военных наук. – С.-Пб., 1897.
5. Бай чжань ци люэ. Сто неканонических стратегий. Сражения и тактика в военном деле Древнего Китая / Перевод с кит. исследования и комментарии Р.Д. Соiera. – С.-П.: Евразия, 2008.
6. Кокошин А. А. Политология и социология военной стратегии / Предисловие Г. В.Осипова. – М.: КомКнига, 2005.
7. Chamberlain, Geoffrey Paul. Understanding Strategy. – Charleston: CreateSpace, 2010 р.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні теоретичні уявлення про генезу, природу та властивості неканонічної стратегії з метою розуміння причин появи деяких непередбачуваних політичних процесів. Для цього проаналізовано сутність поняття «стратегія», здійснено її порівняльну характеристику з тактикою; проведено співставлення з близькими за змістом категоріями «гра», «стратегема»; виокремлено основні фактори, які допомагають виявити неканонічну стратегію своєчасно.

Ключові слова: неканонічна стратегія, тактика, стратегема, гра, інформаційний шум, легітимність, час і простір.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются основные теоретические представления о генезисе, природе и свойствах неканонической стратегии с целью понимания причин появления некоторых непредсказуемых политических процессов. Для этого проанализирована сущность понятия «стратегия», осуществлена ее сравнительная характеристика с тактикой; проведено сопоставление с близкими по смыслу категориями «игра», «стратегема»; выделены основные факторы, которые помогают выявить неканоническую стратегию своевременно.

Ключевые слова: неканоническая стратегия, тактика, стратегема, игра, информационный шум, легитимность, время и пространство.

Екологічна політика як інструмент зближення України з ЄС

УДК 327.39(477)

Тетяна ПЕРГА,
кандидат історичних наук,
старший науковий
співробітник Державної
установи «Інститут Всесвітньої
історії НАН України»

Європейський вибір України обумовлений самим фактом цивілізаційної приналежності нашої держави до європейської спільноти та необхідністю її якнайшвидшої інтеграції до регіонального простору. Виходячи з цього, відносини з Європейським Союзом закріплені національним законодавством як пріоритетні напрями української зовнішньої політики. Так, у частині другій статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI одним із ключових завдань визначено «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі». Цим документом на законодавчому рівні розвинуто попередні положення Постанови Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» 1993 р., а також чітко вста-

новлено, що забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний та екологічний простір з метою набуття нею членства в ЄС належить до основних принципів зовнішньої політики нашої держави [1].

Ключовим завданням у цьому контексті є укладення Угоди про асоціацію на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Євросоюзом та державами-членами, яка набула чинності в 1998 р. [2].

Проблема євроінтеграційного вибору є предметом широких обговорень в українському суспільстві, особливо цей процес активізувався останніми роками, у зв'язку з підготовкою Угоди про асоціацію. Головна увага в цьому контексті приділяється політичним, торгово-економічним і фінансовим аспектам, чому присвячено широке коло досліджень фахівців [3].

Однак євроінтеграційний вектор України включає багато складових, серед яких важливе місце займає екологічна сфера. Наразі цей аспект залишається поза увагою науковців і політиків, що є значною прогалиною, яка має бути усунена. Важливість цього завдання обумовлена невисоким пріоритетом екології у національній політиці, що має наслідком обмежене фінансування та виключеність із багатьох регіональних і світових процесів у цій площині.

На сьогодні зближення України з ЄС у екологічній

Summary
The article investigates an environmental aspect of rapprochement between Ukraine and the European Union. Analyses main directions of development of the process that takes place within the Association Agenda between Ukraine and the EU Road Map of the Eastern Partnership, as well as major challenges along the way. The results of assigned tasks according to the report of the Ukrainian Committee at the level of senior officials on the implementation of Agenda EU-Ukraine Association and the National Platform of the Civil Society Forum of the Eastern Partnership. To improve the effectiveness of environmental policy in the context of the continuing rapprochement between Ukraine and the EU suggestions were made.

Keywords: European Union, environmental policy, Association agenda EU-Ukraine, National Platform Civil Society Forum of the Eastern Partnership.

сфері відбувається в таких напрямках:

- рух до асоціації (базовий документ – Порядок денний асоціації між Україною та ЄС (ПДА), набрав чинності 23 листопада 2009 р. та є практичним інструментом підготовки до реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС) [4];

- політика Східного партнерства (базовий документ – Дорожня карта політики Східного партнерства), яка є східноєвропейським виміром Європейської політики сусідства щодо шести країн регіону (Україна, Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова) [5].

Питання охорони навколишнього середовища в Порядку денному асоціації закріплені в розділі «Інші сфери співробітництва» та стосуються підготовки до імплементації *acquis* ЄС і підтримки України в таких напрямках:

1. Розробка та імплементація Національної стратегії з питань навколишнього природного середовища на період до 2020 року та Національного плану дій з питань навколишнього природного середовища на 2009-2012 роки.

2. Посилення адміністративної спроможності, роз-

робка та імплементація законодавства, стратегій і планів у сфері навколишнього природного середовища, зокрема щодо оцінки впливу на довкілля, СЕО, доступу до інформації та участі громадськості.

3. Розвиток національних імплементаційних інструментів відповідно до багатосторонніх угод у сфері охорони довкілля.

4. Упровадження Кіотського протоколу через діалог у рамках спільної робочої групи Україна – ЄС з питань зміни клімату стосовно: нової угоди щодо зміни клімату на період після 2012 р., прийнятих критеріїв для використання механізмів Кіотського протоколу, і розробки заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату та пристосування до них.

5. Активна участь у Робочій групі DABLAS (Danube Black Sea Task Force).

6. Спільна робота щодо імплементації дорожніх карт з метою досягнення Цілей розвитку тисячоліття, що стосуються води, і Цілей інтегрованого управління водними ресурсами, використовуючи діалог щодо національної політики в рамках Водної ініціативи ЄС.

7. Забезпечення реаліза-

ції Бухарестської конвенції і протоколів до неї та спільної роботи зі сторонами конвенції.

8. Визначення можливостей участі України у вибірковій діяльності Європейського агентства з питань навколишнього природного середовища щодо збору та поширення інформації.

9. Створення Регіонального екологічного центру в Україні (РЕЦ-Україна).

10. Розгляд можливості запровадження діалогу високого рівня з питань охорони навколишнього природного середовища.

Доповнення до Порядку денного асоціації, зроблені у 2010 та 2012 роках, стосуються популяризації сталого розвитку та «зеленої економіки», а також заснування Спільної системи інформації щодо навколишнього природного середовища [6].

Що стосується питань захисту довкілля в Дорожній карті, то для України її двосторонній вимір фокусується на питаннях адаптації національного законодавства країни до законодавства ЄС, а багатосторонній вимір реалізується через широке коло проектів з відповідних питань у сфері зміни клімату, співпраці та адаптації до європейського екологічного законодавства, упровадження принципів «зеленої» економіки в країнах Східного партнерства.

Аналіз реалізації окреслених документів протягом 2010-2013 рр. свідчить про багато перепон, що нині постають на шляху більш успішного зближення України та ЄС у екологічній сфері. Головними з них є:

1. Увага до екологічної політики в Україні за

«залишковим принципом», що відображається як у політичних рішеннях, так і у фінансуванні її потреб.

2. Відсутність комплексного підходу в реалізації екологічних завдань і зобов'язань у рамках двосторонніх відносин Україна – ЄС.

3. Низький рівень імплементації законодавства, планів, програм, стратегій, міжнародно-правових актів у сфері довкілля.

4. Слабкість інституційного підходу в упровадженні багатьох екологічних пріоритетів, що актуалізує необхідність прийняття нового законодавства, а також широкого кола національних, регіональних та секторальних планів і програм.

5. Ускладнений доступ до інформації, включаючи екологічну, усунення громадськості від процесу обговорення та прийняття рішень.

Згідно з даними моніторингу проекту «Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС» Національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства, найбільший успіх наразі спостерігається у виконанні екологічної складової Дорожньої карти Східного партнерства (виконано приблизно 79% необхідного обсягу робіт), що пояснюється зосередженням головної уваги на законодавчій сфері.

Разом із тим, постає завдання переходу до періоду його імплементації, що вимагає чіткіше сформулювати й узгодити функції та компетенцію відповідних центральних органів виконавчої влади і забезпечити

внутрішньовідомчу та міжвідомчу координацію діяльності у цій сфері.

Також важливим завданням у цьому контексті є вдосконалення організаційної роботи, що полягає в покращенні перекладу європейських законодавчих актів, дотриманні термінів виконання завдань і забезпечення належного фінансування.

Стосовно реалізації Порядку денного асоціації Україна – ЄС, то згідно з офіційними звітами (Української частини Комітету на рівні старших посадо-

вих осіб з імплементації цього документа), протягом 2011-2013 рр. досягнуто певного прогресу у виконанні намічених цілей. Загалом цей висновок збігається з висновком незалежних експертів Національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. У цілому автори цієї доповіді оцінюють прогрес на рівні 49,7%.

У цифровому вимірі стан виконання Порядку денного асоціації Україна – ЄС (за даними цієї структури) виглядає так:

Прогрес у виконанні Порядку денного асоціації Україна – ЄС [7]:

Назва пріоритету	Рівень прогресу, %
Виконання Стратегії державної екологічної політики та Національного плану дій з навколишнього природного середовища	36%
Розробка та імплементація українського законодавства, стратегій і планів у сфері навколишнього природного середовища, зокрема щодо оцінки впливу, стратегічної оцінки, доступу до інформації та участі громадськості	44%
Конвенція про стійкі органічні забруднювачі	67%
Орхуська конвенція	44%
Конвенція щодо співробітництва з охорони та сталого використання ріки Дунай	70%
Рамкова конвенція ООН про зміну клімату	42%
Київський протокол до Конвенції ООН про зміну клімату	39%
Конвенція про охорону біологічного різноманіття	42%
Конвенція про захист і використання транскордонних річок та міжнародних озер	55%
Конвенція Еспо	43%
Віденська конвенція про охорону озонового шару	75%
Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані	69%
Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі	35%
Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин	56%
Упровадження Київського протоколу через діалог у рамках спільної робочої групи Україна – ЄС	21%
Конвенція про захист Чорного моря від забруднення	68%

Серед головних успіхів України, отриманих протягом 2011-2013 рр., вкажемо на прийняття низки законодавчих актів і програм у різних сферах захисту довкілля або виконання завдань тих, що вже набули чинності. Серед них:

- прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», що дало змогу започаткувати секторальну бюджетну програму ЄС «Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України» з бюджетом 35 млн. євро;
- затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 р.;
- прийняття затвердженого урядом національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011-2015 рр.;
- затвердження урядом у рамках реалізації Орхуської конвенції Порядку залучення громадян до обговорення рішень, які можуть

впливати на стан довкілля;

- продовження підготовки й оприлюднення національних доповідей про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні в рамках виконання Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» та загальнодержавної програми «Питна вода України» на 2011 – 2020 рр.;
- введення в дію Президентом України рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про стан безпеки водних ресурсів держави та забезпечення населення якісною питною водою в населених пунктах України»;
- затвердження Плану спільних організаційних заходів на виконання Угоди щодо розвитку в Україні системи екологічно безпечного споживання та екологічного маркування відповідно до міжнародних та європейських вимог на 2014 рік.

Разом з тим, досі триває робота над проектами законів «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації

положень Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті», «Про внесення змін до Водного кодексу України (щодо впровадження інтегрованих підходів до управління водними ресурсами за басейновим принципом)», «Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті», «Про стратегічну екологічну оцінку» та реалізацією проекту Twinning «Посилення інституційної спроможності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг, щодо регулювання сектору перероблення та захоронення твердих побутових відходів».

Зауважимо, що попри відкриття представництва Регіонального екологічного центру для Центральної та Східної Європи його роботу ще не налагоджено належним чином [8].

Головними завданнями, які українська сторона визначає в контексті зближення з ЄС, окрім прийняття вищевказаних законодавчих актів і вдосконалення роботи РЕЦ, є також можливість приєднання до проекту ЄС-ФАО «Підвищення спроможності з утилізації та запобігання повторення накопичення застарілих пестицидів у якості моделі для врегулювання проблематики невикористаних шкідливих хімікатів на території колишнього СРСР», що є надзвичайно актуальним для нашої країни, яка з часів СРСР має значні запаси таких речовин.

Разом з тим, на наш погляд, коло завдань, що стоять перед нашою країною в контексті зближення з ЄС, є набагато ширшим.

У рамках виконання Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 р. та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 рр. важливим є законодавче закріплення обов'язкового характеру інтеграції екологічних цілей до секторальних стратегій розвитку, державних цільових програм і планів, що впливають на довкілля та їх оцінку, забезпечення належного фінансування поставлених у них завдань і створення широкого інформаційного поля та розвиток у його рамках екологічного просвітництва із залученням можливостей соціальної реклами, що підвищить розуміння цілей стратегії пересічними громадянами.

Не менш значущим є завдання забезпечення доступу до інформації щодо навколишнього природного середовища та участі громадськості у процесі обговорення та прийняття рішень, а також виконання Конвенції про доступ до інформації (Орхуської конвенції). У цьому контексті необхідно:

- створити належний механізм реалізації права громадськості на участь у процесі прийняття рішень;
- сприяти в рамках виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» активному використанню державними структурами-носіями інформації інтернет-технологій і

широкого кола соціальних медіа;

- удосконалювати правові рамки захисту персональних даних і комерційної таємниці з метою покращення доступу до екологічної інформації.

Окремий блок питань стосується виконання Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (РКЗК) та Кіотського протоколу до неї.

Підтвердивши намір продовжити участь у Кіотському протоколі, Україна повинна ратифікувати поправки до Другого періоду зобов'язань цього протоколу, приєднатися до Дорожньої карти ЄС на шляху до конкурентної низьковуглецевої економіки та згідно з нею розпочати масштабну роботу з підготовки відповідної стратегії національного розвитку. У цій площині буде корисним залучення експертів Європейського Союзу до роботи з підготовки законодавчої бази створення національного вуглецевого ринку з метою забезпечення можливості його з'єднання зі Схемою торгівлі викидами ЄС.

Зрозуміло, що в цій площині Україна повинна прийняти комплекс документів: Національний план заходів з реалізації

положень Рамкової конвенції, закону з урегулювання правовідносин у сфері зміни клімату, Національний і регіональний плани заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату, правила, нормативи методик і порядків оформлення документів для отримання дозволів на викиди «парникових» газів, які вже прийнято в багатьох державах-сторонах РКЗК і Кіотського протоколу.

На жаль, у нашій країні поки що приділяється мало уваги освітнім і просвітницьким заходам щодо боротьби з глобальними змінами клімату Землі, хоча досвід країн-членів ЄС свідчить про позитивні результати таких дій.

Таким чином, на шляху до зближення з ЄС у екологічній площині перед Україною стоїть ще багато завдань, однак створене протягом 2011-2013 рр. підґрунтя повинно сприяти поглибленню та пришвидшенню цієї роботи у 2014 році.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

2. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими

Співтовариствами та їх державами - членами [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012

3. Проект угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та його державами-членами [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535

4. Порядок денний асоціації Україна – ЄС [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&etime=1266423569791

5. Дорожня карта Східного партнерства (2012-2013) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/2876>

6. Перелік пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС на 2010 рік [Електронний ресурс] / Режим доступу:

http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=244830477&cat_id=223345338; Перелік пріоритетів

Порядку денного асоціації Україна – ЄС на 2011-2012 роки [Електронний ресурс] / Режим доступу:

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=244830477&cat_id=223345338

7. Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС. Моніторинг зобов'язань у рамках Порядку денного асоціації Україна – ЄС та виконання Дорожньої карти Східного партнерства за 2012 р./ за ред. Андрусевич Н. – Львів. – 2013 – С.11-12.

8. Інформація «Про імплементацію у 2013 році Порядку денного асоціації Україна – ЄС» [Електронний ресурс] / Режим доступу:

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&etime=1266423569791

9 Climate change campaign "You control climate change". European Commission - MEMO/06/218 29/05/2006 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-06-218_en.htm

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто екологічний аспект зближення України та Європейського Союзу. Проаналізовано головні напрями цього процесу, що розвивається в рамках Порядку денного асоціації між Україною та ЄС і Дорожньої карти політики Східного партнерства, а також головні проблеми, що стоять на цьому шляху. Розглянуто результати виконання поставлених завдань за 2011-2013 рр. згідно з даними звіту Української частини Комітету на рівні старших посадових осіб з імплементації Порядку денного асоціації Україна – ЄС і Національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Зроблено пропозиції щодо підвищення ефективності екологічної політики в контексті продовження зближення України та ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, екологічна політика, Порядок денний асоціації Україна – ЄС, Національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен экологический аспект сближения Украины и Европейского Союза. Проанализированы основные направления развития этого процесса, происходящего в рамках Повестки дня ассоциации между Украиной и ЕС и Дорожной карты политики Восточного партнерства, а также главные проблемы, стоящие на этом пути. Рассмотрены результаты выполнения поставленных задач за 2011-2013 гг. по данным отчета Украинской части Комитета на уровне старших должностных лиц по имплементации Повестки дня ассоциации Украина – ЕС и Национальной платформы Форума гражданского общества Восточного партнерства. Сделаны предложения по повышению эффективности экологической политики в контексте продолжения сближения Украины и ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, экологическая политика, Повестки дня ассоциации Украина – ЕС, Национальная платформа Форума гражданского общества Восточного партнерства.

Комунікація науки з суспільством як інвестиція в майбутній глобальний розвиток

УДК 316.422.44+316.774

Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,
доктор політичних наук,
професор

Великий англійський філософ науки Френсіс Бекон у XVII ст. викарбував крилатий вислів: «Знання – це сила». На початку XXI ст. цей вислів набуває ще більшої могутності – адже розвиток людства нині безпосередньо залежить від здобутків науки та нових технологій. Відповідно, якщо знання – це сила, то відсутність знань – це відсутність сили. Тобто, якщо суспільство позбавлене інформації про найновітніші відкриття, прориви в різних галузях науки і техніки, то воно втрачає орієнтацію щодо найперспективніших шляхів свого розвитку – як економічного, так і соціально-політичного та культурного. Це стосується і розвинутих країн, і тих, що розвиваються (для останніх, до речі, це справа виживання, оскільки від правильно обраної стратегії розвитку за умов орієнтації на найновітніші відкриття в науці залежить шанс зробити великий стрибок уперед у своєму соціально-економічному розвитку).

Разом із тим, протягом останніх двох десятиріч спостерігається тенденція до скорочення демократичного діалогу між наукою та суспільством, що є серйозною загрозою для останнього. Це відбувається у різні способи. Наприклад, у провідних газетах закриваються розділи, які висвітлювали пов'язані з наукою питання. Показовим є лист до американського сайту «Public Spaces & Science Subject» директора веб-дизайну та розвитку Центру медичних інформаційних технологій Єльської школи медицини (Єльський університет) Патріка Дж. Лінча з приводу закриття в газеті Los Angeles Times щотижневої колонки, присвяченої науці: «Вдумливі дописи про науку та викладання стають дедалі рідшими. Нещодавно я розмірковував, наскільки малий суспільний вплив має наука зараз. Якщо ви спитаєте будь-кого про науку за межами академічного світу, вони можуть згадати про комп'ютери або про проект щодо геному. Та навіть ці питання тільки недбало згадуються медіа. І це при тому, що поєднання біоінформатики та біотехнології привнесуть великі зміни в наше життя. Однак у громадському розумінні «вчені» перетворилися або на дивакуватих істот з рекламних роликів, або на анонімних «скажених учених», які насилають на нас токсичні модифіковані продукти. Я пам'ятаю, що наука та інженерія відігравали

Summary

The evolution of science communication with society is detected. Two models of this communication are observed. The coverage of science in foreign traditional and new media is analyzed.

Key words: science, communication, society, global development, dialogue, traditional and new media.

велику роль у часи, коли я був дитиною. Космічна програма, вивчення океану, зосередження величезної уваги до науки в університетах після запуску супутника тощо були частиною громадської свідомості навіть у середній школі. Наука була хвилюючим, оптимістичним, далекоглядним напрямом творчої діяльності. Тепер, коли моя дочка думає про науку, якщо думає про неї взагалі, для неї це якийсь сірий, похмурий, дуже відсторонений бізнес, який рідко переймається поясненням себе, сповнений якоїсь неясної загрози, такий, що постійно має справу з речами, які можуть зашкодити нам. Ясна річ, я не думаю, що наука – це сіра загроза, яка тепер саме так уявляється масовою свідомістю, я просто хочу, аби ми більше захищали оптимістичні, гуманістичні та раціональні аспекти бачення можливостей науки» [1]. Ці слова американського вченого сьогодні звучать як ніколи актуально, хоча написані вони були 2001 року.

Відтоді ситуація з висвітленням питань науки і техніки по обидва боки Атлантики та й у всьому світі не дуже поліпшилася. Про це свідчать матеріали симпозіуму «Стратегічні питання в комунікації науки і технології», що відбувся в Пекіні (КНР) наприкінці червня 2013 р., а також,

зокрема, редакційна стаття на сайті Sci Dev Net, девізом якого є: «Поєднати науку і розвиток разом через новини й аналіз» [2]. У ній відмічається, що у медіа загалом та в їхніх секторах новин зі сфери науки й технології діє закон, сформульований у 1921 р. головним редактором газети «The Guardian» (тоді ще «The Manchester Guardian») С.П. Скоттом у промові, присвяченій її сторіччю: «Коментар є вільний, факти – священні» [3]. З того часу цей вислів став наріжним каменем вільної преси.

Факти є священними й у самій науці. Британський філософ, логік і соціолог Карл Поппер у своїй праці «Логіка наукового дослідження» (1935 р.) зазначав, що «легітимними критеріями наукової вартості того чи іншого дослідження є логічність, відповідність фактам (підкреслення моє – О.З.), означення сфери застосування та продуктивність» [4].

Недостовірність або перекручування викладених фактів стосовно тих чи інших відкриттів у галузі науки і техніки є шкідливим і навіть ворожим для розуміння їхніх здобутків сучасним суспільством. Цьому «сприяє» загальна тенденція в галузі практично всіх різновидів медіа до сенсаційності, драматизації, скандалізації, тривіалізації подій, подання не

стільки фактів, скільки своїх (дуже часто неповних, неперевіраних або підлаштованих до певних рекламних чи, навпаки, — антирекламних цілей комерційних медіа) думок авторів статей про науку і технологію. Це відбувається у висвітленні наукових проблем у традиційних і нових медіа. Чомусь раніше, коли в засобах масової комунікації (ЗМК) розповідалося, скажімо, про грандіозні наукові подорожі світовим океаном на папірусних човнах Тура Хеєрдала з його інтернаціональною командою, пресу, радіо і телебачення хвилювало висвітлення всіх етапів тієї грандіозної епопеї: від побудови самого човна до тріумфального закінчення подорожі (або, в разі невдачі, — до врятування хоробрих мандрівників). Тепер про ту або іншу наукову експедицію, як-от нещодавно до Антарктиди, світова спільнота дізнається переважно тільки в тому разі, якщо наукове судно потрапило в льодову пастку (сенсація!). Так само глобальні медіа були зосереджені на фатальній події, коли відомий австралійський дослідник морської фауни загинув від ударів у груди

шипів ската (трагедія!). З якою науковою метою вчені прямували до Антарктиди або чому пірнав у океан австралійський натураліст, що він там вивчав, залишається переважно за межами репортажів і коментарів. Натомість, широко оприлюднюється похорон останнього, де камери зупиняються на зрошених сльозами обличчях його дітей (драматичний момент!).

Звичайно, така інформація про науку та наукові події не має нічого спільного з головним завданням щодо висвітлення науки і технології, яке дедалі гостріше постає перед медіа: надавати матеріали про ці сфери, строго базовані на наукових фактах. Лише в такий спосіб може відбуватися результативна комунікація між наукою, технологією та суспільством. Це дало б можливість тим же суспільствам, урядам, пересічним громадянам краще розуміти значення наукових проривів і правильно приймати відповідні рішення. Адже адекватне розуміння наукових досягнень, побудоване на солідній фактологічній основі, уможливує демократичний та поінформований діалог між

наукою й суспільством, скеровує у потрібний напрям розвиток наукової, економічної, оборонної політики держав і регіонів, підказує нові інноваційні шляхи розвитку і, зрештою, сприяє поліпшенню добробуту населення.

Аби забезпечити відповідну вичерпну поінформованість суспільства щодо важливості знань про наукові та технологічні відкриття й подолати існуючий у масовій свідомості скептицизм стосовно науки як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, уже кілька десятиріч шириться рух «За громадське розуміння науки». Він має багато спільного з моделлю «дефіциту знань», яку запропонували вчені-суспільствознавці, вивчаючи проблему громадської комунікації з наукою у 1980-ті роки. Цей рух допомагає описати розрив між знаннями суспільства про науку, що породжує суспільний скепсис стосовно неї та здобутків самої науки. Самі ж учені-суспільствознавці визнавали, що гіпотеза, на якій побудовані ці моделі, досить хитка з огляду на те, що «збільшення знань про сучасну науку не завжди обов'язково веде до збільшення ентузіазму щодо технологій, базованих на наукових відкриттях. Наприклад, чим більше знань має індивідуум про потенційно загрозливі технології (такі, як ядерна енергія або генна інженерія), тим більше занепокоєння відчуватиме... щодо цієї технології» [3, с. 2].

З необмеженим поширенням нових комунікаційних технологій (Інтернету, Web 2, Web 3, супутникового зв'язку,

іР-телефонії, соціальних мереж, різноманітних комп'ютерно-базованих гаджетів тощо) у сучасних суспільствах, потрібна нова модель комунікації науки з публічною сферою, модель, яка генерувала б довіру та повагу до науки і не спускалася згори, а народжувалася в діалозі, чи це йдеться про науку, чи про інші різновиди соціальної активності. Зробити науковий дискурс із суспільством відкритим і побудованим на вірогідних наукових фактах — ось завдання, яке з усією серйозністю постало в різних країнах світу.

Наскільки відповідально підходять до цієї проблеми фахівці, свідчить, зокрема, досвід Великої Британії. Комітет Сполученого королівства з громадського розуміння науки (COPUS) розглянув питання про модель «дефіциту знань» у грудні 2002 р. і дійшов висновку, що «підхід «згори донизу», який наразі втілює COPUS, не відповідає тому розширеному порядку денному, яким зараз повинна займатися комунікація науки із суспільством» [3, с. 2]. Його функції передано низці інших урядових структур і тепер за цей напрям відповідає Урядовий офіс із науки, який є частиною британського уряду. Ця організація дає поради урядові Сполученого Королівства з питань політики та прийняття рішень, фундаментом яких є солідні, неодноразово прискіпливо перевірені наукові дані та осмислення наукових проблем з огляду на майбутній розвиток країни. Про важливість функцій цієї урядової структури свідчить такий факт: Урядовий офіс з науки очолюється Голо-

ним науковим радником уряду (GCSA) сером Марком Волпортом, який має повноваження прямо доповідати Прем'єр-міністру Великої Британії та Кабінету Міністрів. GCSA працює у тісній взаємодії з іншими департаментами уряду та британськими й зовнішніми експертами (світовими вченими). Разом вони створюють і просувають настанови та поради, описуючи, у який спосіб департаменти можуть використовувати природничі та соціальні науки, інженерію та медицину, аби забезпечити ґрунтовну доказову базу для вироблення політики» (підкреслення моє – О.З.) [5]. Велика увага приділяється GCSA розробленню науково обґрунтованих передбачень проблем, із якими може стикнутися британська та світова спільнота (наприклад, «майбутні повені», «розумовий капітал і добробут нації», «як подолати ожиріння» тощо).

Показовим документом у цьому відношенні є велика доповідь «Майбутні напрями для наукових порад Вайтхолу», представлена Палаті громад Великої Британії 13 березня 2013 року. У ній є спеціальний розділ «Мережі, громади та політика», присвячений саме ефективній комунікації науки з британським і глобальним суспільством, а також виробленню відповідної урядової політики. Як відзначають у ній експерти:

- довіра може бути генерована лише через відкритість;
- довіра потребує визнання невизначеності в тому разі, коли вона існує;
- громадськість повинна

мати довіру, аби раціонально відповідати на відкритість;

- ризиковані наукові дослідження повинні бути відкритими і транспарентними;
- поради й обґрунтування дорадчих комітетів повинні бути публічними.

Також британські експерти відзначають, що відкритість не є транспарентністю. «Ідеться про те, що люди повинні бути з широким світоглядом, неупередженими та сприйнятливими» [7]. Важливість питання комунікації науки із суспільством підтвер-

джується увагою до нього з боку Палати лордів Великої Британії, де воно також розглядалося на законодавчому рівні протягом 2000-х років.

Наскільки уважно ставляться до цієї проблеми в наукових колах та істеблішменті Сполучених Штатів,

може свідчити здійснений нами аналіз останнього числа американського провідного наукового політологічного журналу «Foreign Affairs» (November-December, 2013) [8]. Навіть його кольорова обкладинка з винесеними на неї найголовнішими матеріалами номера дає підстави стверджувати, що він весь пронизаний ідеєю якісної комунікації науки з американським суспільством. Наразі – з політиками та політологами, – тими, від кого залежить вдумливе вироблення поточної державної політики та проектування її головних проривних напрямів на майбутнє.

Середину обкладинки займає назва центрального есе числа: «Хоробрий новий світ біології: будьте щасливими – і хвилюйтеся» Лорі Гаррета. У ньому ґрунтовно аналізуються «за» і «проти» такої новітньої науки, як синтетична біологія [9]. Цю публікацію на обкладинці підтримує колаж руки в гумовій рукавичці, яка тримає чашку Петрі, сповнену вірусів, пофарбованих у загрозливий червоний колір.

Угорі обкладинки міститься анонс інтерв'ю, з якого розпочинається це число «Foreign Affairs»: «Google's X-Man: розмова із Себастьяном Траном» [10]. Цей діалог можна назвати взірцевим щодо суті останніх розробок і винаходів ученого. Це такі різні сфери, як винахід і використання роботів для управління автомашинами в умовах пустелі або високоякісне онлайн-навчання за індивідуальними здібностями кожного учня та студента. При цьому враховано вимоги якісного відкритого і транспарентного дис-

курсу науки (у персоні науковця) із громадськістю. Тран дає напрочуд прозорі й зрозумілі пояснення щодо своїх винаходів та одночасно наголошує на їх упровадженні в повсякденне життя нинішніх і майбутніх поколінь. Особливо показовим є те, що, повною мірою використовуючи інтерактивні можливості традиційних і нових медіа, читачів, зацікавлених проблематикою цієї розмови, редактори журналу відсилають на свій сайт, де є більш повна версія інтерв'ю з талановитим винахідником.

Якщо ж додати, що в цьому ж числі «Foreign Affairs» є коротка, але прискіплива рецензія на книжку Еріка Шмідта та Джейріда Коена «Нова диджитальна ера: надання нових абрисів майбутньому народів, держав і природи» [11], то можна вважати що й такі галузі, як інформаційно-комунікаційні технології та їх роль у глобальному розвитку людства теж достатньо висвітлюються. Ці дописи проаналізовані як такі, що напругу пов'язані з публічним дискурсом із найгостріших питань науки й техніки та глобального суспільства.

Але й усі інші статті в той чи інший спосіб висвітлюють питання науки, оскільки вони є, по-перше, якісними взірцями суспільної наукової думки, а саме політичних та історичних наук, особливо такої їх галузі, як закордонні справи. По-друге, використані в матеріалах факти часто спираються на здобутки точних наук і нових технологій: чи то йдеться про американську зовнішню політику в еру витоку інформації, пов'язаних із функціонуванням Інтерне-

ту (автори – Генрі Фаррелл і Марта Фіннмор); чи про шляхи до скорочення озброєнь (Сінді Вільямс); чи про кібервійну та мир (Томас Рід); чи про наслідки руйнування океанів (Алан Б. Сілен) тощо.

Отже, питання ефективної, демократичної, відкритої та транспарентної комунікації науки із суспільством, яка має своїм фундаментом, перш за все, перевірені факти, є дуже актуальним і для України, для вивіренних наукових стратегій її подальшого розвитку. У часи глобалізованого світу треба вчитися оволодівати передовими моделями комунікації науки із суспільством, як це роблять інші держави і регіони, та вправно й вдумливо використовувати крупиці такого безцінного досвіду. Для цього потрібна лише колективна воля уряду, науковців, медіа та українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Public Space & Science Subject // Access mode: <http://www.yale.edu/enjneering/engine/mgs00851.html>
2. Access mode: <http://www.scidev.net>.
3. The Case for a 'Deficit Model' of Science Communication // Access mode: <http://www.scidev.net/global/communication/editorials/the-case-for-a-deficit-model-of-science-communic.html>
4. Popper K. The Logic of Scientific Discovery / Karl Popper / New York, Routledge, 1992.

5. The Government Office for Science // Access mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Government_Office_for_Science

6. Future Directions for Scientific Advice in Whitehall. Ed. by Robert Doubleday and James Wilsdon. April 2013. – London: Alliance for Useful Evidence, Institute for Government, CSaP, Sciencewise Expert Resource Centre, University of Sussex, April 2013. – 158 p. // Access mode: <http://www.csap.cam.ac.uk/media/uploads/files/1/fdsaw.pdf>

7. Stilgoe J. and Burall S. Windows or Doors? Experts, Publics and Open Policy / Jack Stilgoe and Simon Burall / Future Directions for Scientific Advice in Whitehall. Ed. by Robert Doubleday and James Wilsdon. April 2013. – London: Alliance for Useful Evidence, Institute for Government, CSaP, Sciencewise Expert Resource Centre, University of Sussex, April 2013. – P. 95. // Access mode: <http://www.csap.cam.ac.uk/media/uploads/files/1/fdsaw.pdf>

8. Foreign Affairs. November-December, 2013.

9. Garret L. Biology Brave new World: The promise and Perils of Sinbio Revolution / Laurie Garret // Foreign Affairs. November-December, 2013. – pp. 28 – 46.

10. Google's X-Man: F Conversation with Sebastian Thurn // Foreign Affairs. November-December, 2013. – PP. 2 – 8.

11. Schmidt E. and Cohen J. The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business // Foreign Affairs. November-December, 2013. – PP. 178 – 179.

АНОТАЦІЯ

У статті простежено еволюцію комунікації науки з суспільством. Розглянуто дві моделі такої комунікації. Проаналізовано висвітлення науки в зарубіжних традиційних і нових медіа.

Ключові слова: комунікація, наука, суспільство, глобальний розвиток, зарубіжні традиційні та нові медіа.

АННОТАЦИЯ

В статье прослежена эволюция коммуникации науки с обществом. Рассмотрены две модели такой коммуникации. Проанализировано освещение науки в зарубежных традиционных и новых медиа.

Ключевые слова: коммуникация, наука, общество, глобальное развитие, зарубежные традиционные и новые медиа.

Дипломатична кар'єра та еміграційне буття Михайла Єреміїва

УДК 94:327

Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук,
професор, заслужений діяч
науки і техніки України

Громадський і політичний діяч, дипломат, журналіст, науковець Михайло Єреміїв (Єремєв) – призабута, суперечлива, неоднозначна, але, поза сумнівом, непересічна особа. Його життя та діяльність у сучасній українській історіографії висвітлена доволі фрагментарно, не без неточностей і лаку¹, поява яких легко пояснюється браком джерел. Унікальна за складом і змістом документальна колекція Михайла Єреміїва, яку він збирав і впорядковував упродовж усього свого емі-

граційного життя, зберігається в Бібліотеці та архіві Канади² в Оттаві (Онтаріо). Поява її в державній установі, фонди якої містять чи не найбільше у світі зібрання архівної україніки, попри те, що власник не мешкав у Канаді, була не випадковою щонайменше з двох причин.

По-перше, Михайло Єреміїв вважав за потребу впорядковувати свій архів із огляду на те, що знав усіх осіб, які фігурували в документах, і міг дати їм «цінні» характеристики. Однак із часом йому робити це ставало дедалі складніше. Залучення добровільних помічників до опрацювання матеріалів завершувалося невдачами: то викраденням цінних книжок, старовинних гравюр і всіх марок³, то ультиматумом щодо перебування в домі ченця-помічника. Не мала успіху й спроба створення в Женеві Центрального українського архіву, про заснування якого («спочатку думав зробити це з нашими, а потім решив робити з самими швейцарцями») Єреміїв писав знаному митцеві, «батьку українського танцю» Василеві Авраменку в серпні 1973 р., запрошуючи його «влаштувати» там свій архів⁴.

2 *Mychailo Jeremijew fonds, реєстраційний номер 1999-00401-9 (попередній – MG30-E287), крайні дати документів: 1912 – 1975 рр.*

3 *Лист М. Єреміїва до В. Авраменка від 30.06.1973 // Бібліотека і архів Канади, Vasile Avramenko fonds, R6747-0-8-E (MG31-D87), vol. 18.*

4 *Лист М. Єреміїва до В.*

Summary

The article highlights the little known facts of life and activity of Ukrainian public and political personality, diplomat Michael Yermiyiv (1889 - 1975), gives more details and facts about his biography. Documents from Canadian archives are published in article.

Keywords: Michael Yermiyiv, diplomat, Library and Archives of Canada

Будівля в Оттаві, де знаходиться Бібліотека й архів Канади

Уже за місяць, у вересні, Михайло Єреміїв виклав у листі до директора Бібліотеки імені Симона Петлюри П. Йосипишина план продажу свого архіву, спакowanego в 60 коробок по 20 кг за 25 000 шв. франків з метою його впорядкування⁵. Для початку роботи він розраховував на 10 000 шв. фр., обіцяючи заповісти всі кошти, отримані за архів, після своєї смерті інституції, яка його придбає. Разом із архівом учений хотів передати такий установі рукописи своїх невиданих літературних та історичних творів. Подібні листи М. Єреміїв систематично писав до нечислен-

Авраменка від 20.08.1973 // Бібліотека і архів Канади, Vasile Avramenko fonds, R6747-0-8-E (MG31-D87), vol. 18.

5 *Лист М. Єреміїва до П. Йосипишина від 19.09.1973 // Бібліотека і архів Канади, Vasile Avramenko fonds, R6747-0-8-E (MG31-D87), vol. 18.*

них на схилі життя друзів, отже, в Канаді про його наміри було відомо.

По-друге, 1971 р. Уряд Канади визначив провідною в гуманітарній сфері Федеральну політику багатокультурності у двомовному середовищі, яка сприяла б повноцінному розвитку всіх національних спільнот Канади. У контексті впровадження політики 1972 р. при Рукописному відділі Національного архіву Канади⁶ почав діяти Національний етнічний архів, у складі якого засновувалася й українська збірка. Саме завдяки зусиллям працівників архіву, упорядникам його української частини, Юрія Бошика і Мирона Момрика зібрання Михайла Єреміїва знайшло надійний притулок, однак уже після смерті власника, 6 Від 2004 р. – Бібліотека і архів Канади (Library and Archives Canada).

1 Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: бібліографічний довідник. – К., 1998. – С. 90-91; Осташко Т.С. Єреміїв Михайло Михайлович // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 125; Веденєв Д. В. Єреміїв Михайло Михайлович // Енциклопедія сучасної України. – Т. 9: Е – Ж. – К., 2009. – С. 427-428.

на початку 1980-х років.

У складі фонду М. Єреміїва (Mychailo Jeremijew fonds) особисті та родинні документи різними мовами: паспорти, посвідчення члена УСДРП, інші посвідки та документи його, Параскеви Єремієвої (першої дружини), Гелени Єремієвої (другої дружини), медичні довідки, відомості генеалогічного характеру, автобіографії, дипломатичні документи (дипломатичний паспорт і послужний список дипломата М. Єремієва, документи про Надзвичайні дипломатичні місії УНР у Парижі, Римі, Швейцарії тощо), приватне та офіцій-

не листування (у тому числі копії листів М. Єреміїва до різних адресатів і листування сторонніх осіб), колекція Товариства Симона Петлюри (інформація про процес над Самуїлом Шварцбардом, нотатки, вирізки з газет), фото, раритетні видання, газетні вирізки тощо. Документи архіву уможливають реконструкцію життєвого шляху Михайла Єреміїва як дипломата і вченого, громадського діяча та свідомого українця, відображають складнощі його відносин із багатьма земляками.

Портрет М.М. Єреміїва

Потомствений дворянин Михайло Єреміїв походив із козацької старшини. «Наш предок був за часи Мазепи Сотником, що була третя посада після Гетьмана», – писав він на схилі життя онуці Ганнусі, посилаючись на «Малоросійський гербовник» В.К. Лукомського та В.Л. Модзалевського⁷. Родові маєтності Єреміївих – с. Вереміївку (Єреміївку) на Полтавщині⁸ – гілка роду, до якої належав Михайло, залишила наприкінці XVIII ст. – на початку XIX й осіла поблизу Києва. У родині завжди плекали українські традиції, дітей виховували в пошані до української мови та культури. Дід майбутнього дипломата – Степан (Стефан) Трохимович Єреміїв – у 1840-х роках обіймав посаду директора Канцелярії Київського, Волинського та Подільського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова. За родинними переказами, його кар'єра обірвалася на злеті – 1847 р., під час процесу над членами Кирило-Мефодіївського братства. Як свідомий українець Степан Єреміїв вивіз частину архіву кирило-мефодіївців до свого маєтку в Юрові і тим самим урятував Тараса Шевченка від можливої смертної кари, а сам змушений був залишити посаду. Документальних свідчень про цю подію не збереглося, оскільки врятовані «важні папери братчиків», заховані у 7 Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малоросійський гербовник с рисунками Егора Нарбута / Издание черниговского дворянства. – СПб.: Типография Сиршус, 1914. – 322 с.

8 Нині с. Вереміївка Чорнобайвського району Черкаської області.

9 Нині с. Юрів Макарівського р-ну Київської обл.

великій запечатаній скрині, згоріли 1875 р. в маєтку Єреміївих під час пожежі в Юрові. Як приятельку Тараса Шевченка знали й одну із сестер Степана – Ганну, матір українського журналіста та письменника Василя Радича, автора історичного роману «Максим Залізняк»¹⁰. У дитинстві Михайлик часто чув її розповіді про те, як Шевченко гостював у неї вдома у Фастові. Дід М. Єреміїва, крім Юрова, мав у своєму володінні селища: Красна Слобода, Вужі, Тростянка.

Михайло Єреміїв народився 25 січня 1889 р. в с. Новоселиця Новоград-Волинського повіту¹¹, де батько Михайло Степанович Єреміїв служив на посаді судді. З дружиною Параскевою Іванівною Трифановою (Трифоновою) вони мали семеро дітей: трьох хлопців (Бориса, Михайла, Костянтина) і чотирьох дівчат (Марусю, Тетяну, Катерину, Ірину). Хрещеними батьками хлопчика стали 10 лютого 1889 р. дворянин Михайло Іванович Трифонов (брат матері) та дворянка Марія Стефанівна Єремієва (сестра батька). Батьки 1891 р. перевезли Михайлика до дідового маєтку в с. Тростянка Макарівської волості. Відтак Михайло Єреміїв згадує Тростянку як місце помешкання із дворічного віку аж до 1919 р., виключаючи час на навчання та подорожі¹². Йому з дитини

10 Див. наприклад: Радич, Василь. Максим Залізняк: історичний роман. Ч. 1 - Вінніпер : КПУК, 1952. – 147 с.; Ч. 2 - Вінніпер : КПУК, 1952. – 147 с.

11 Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 1-л, спр. 1612, арк. 3.

12 Бібліотека і архіву Канади, Фонд Михайла Єремієва, 1999-00401-9, ND

ства імпонувала багата історія краю, де «ходив колись Чортівус» і «переховувався Залізник перед повстанням»¹³. Як товаришку по дитячих забавах згадував Михайло Єремійв поліську отаманшу Марусю, яка в буремні революційні часи чинила завзятий опір більшовикам¹⁴.

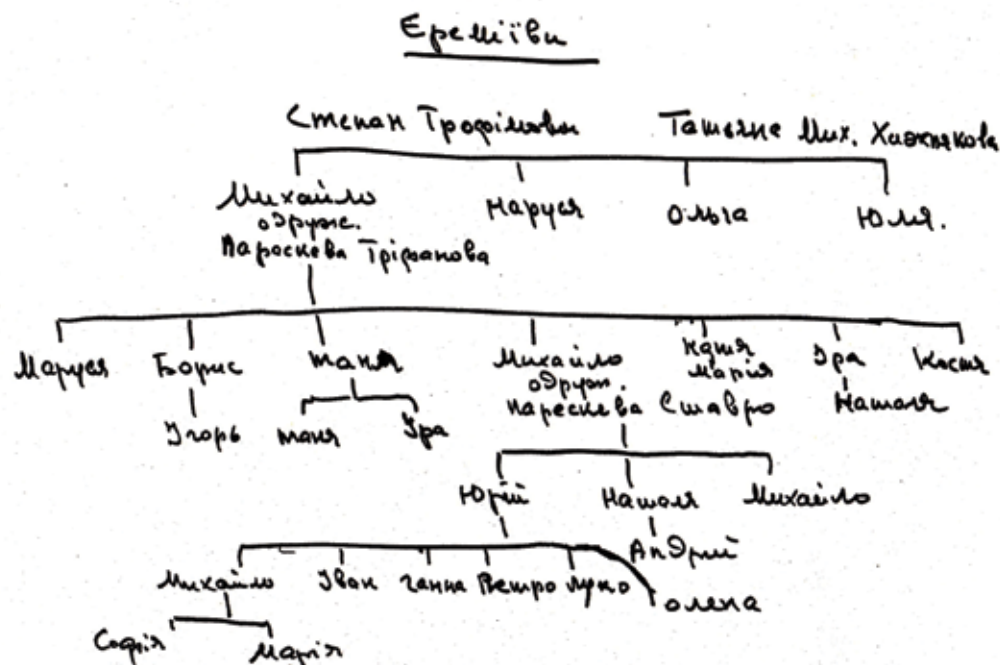
Освіту юнак здобував у київських навчальних закладах: другій і восьмій чоловічих гімназіях, Університеті св. Володимира і політехнічному інституті. До Другої чоловічої класичної гімназії він вступив за рік до початку нового століття. На той час на Бібіковському бульварі, 18 навчалось близько 700 гімназистів – представників різноманітних за соціальним станом, національністю та віросповіданням прошарків населення Києва. Цим і вихованням любові до української мови та культури друга гімназія відрізнялася від першої, де навчалися переважно діти дворян і культивувалися відданість монарху та самодержавній Росії. Сама атмосфера гімназії, у якій викладали видатний український громадський діяч і журналіст Володимир Науменко, біограф Тараса Шевченка Михайло Чалий та ін. і шанувалися традиції М.П. Драгоманова, була принципово іншою, насиченою українською ідеєю. Очевидно, це було вирішальним для дворянина Єремійва під час вибору навчального закладу для

1924-74 Vox, File 23.

13 Див.: Єремійв Михайло. За лаштунками Центральної Ради // Український історик. – 1968. – № 1-4 (17-20). – С. 99.

14 Єремійв Михайло. За лаштунками Центральної Ради... – С. 99.

Фрагмент генеалогічного дерева роду Єремійвих, підготовлений М.М. Єремійвим

сина. Під впливом цієї атмосфери хлопець рано усвідомив себе українцем і відчув потребу в громадській активності. Він 1905 р. вступив до гімназичної Української громади і став членом київської організації спортивного товариства «Сокіл-батько». У грудні 1905-го разом із Євгеном Нероновичем і Петром Чикаленком заснував гімназичний часопис «Відродження», перше число якого починалося словами: «Українець, що то є?»¹⁵. Оскільки київська публіка в той час говорила переважно російською, хоч і «з сильним українським акцентом», у півмільйонному Києві «нараховувалося заледве пара десятків свідомих українських родин, які вживали дома української мови», а слово «українець» було новотвором, «який

15 Єремійв Михайло. За лаштунками Центральної Ради... – С. 98.

тяжко проходив у життя»¹⁶, юні редактори зосередили свою увагу на болючих для себе питаннях національної свідомості. Журнал виходив упродовж двох років. Одночасно з опануванням журналістичного фаху Михайло серйозно займався спортом у сокольській організації, брав участь у концертах, роботі аматорського театру, разом із сестрами він співав у хорі, організованому А.Г. Макаренком. Важко сказати, чи не гімназичний журнал став причиною переведення в серпні 1906 р. М. Єремійва до іншого навчального закладу, однак атестат зрілості за № 392 він отримав 9 червня 1908 р. у приватній Восьмій київській гімназії В.І. Петра. Оцінки в атестаті були різноманітні: «відмінно» – з математики, фізики, Закону

16 Єремійв Михайло. За лаштунками Центральної Ради... – С. 98.

Божого, російської мови та літератури, філософської пропедевтики; історії; «добре» – з французької мови і законодавства; «посередньо» – з латини та географії. Перемог він досягав у іншому: 1908 р. отримав чемпіонський титул на змаганнях українського масштабу з художньої гімнастики.

Після закінчення гімназії Михайло вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Університету св. Володимира¹⁷ і одразу став членом Української студентської громади при університеті та Української соціал-демократичної партії. Причину вступу до партії М. Єремійв пояснював так: «За моїх студентських часів існували тільки дві політичні партії, а решта була культурально-го характеру. Це були соці-

17 Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 1801, арк. 1 зв.

яль-демократи і соціалісти революціонери. Я пристав до перших, бо вони голо- силися до чужинців, Марк- са і Енгельса, тоді, як другі голосилися до москалів Чернишевського і Добролюбова»¹⁸.

Проте вже в червні 1909 р. він виявив бажання перейти до Київського політехнічного інституту, на агрономічний відділ. Для спеціалізації обрав сільськогосподарську механіку. Обраному фахові його навчали видатні вчені: теоретичну механіку викладав засновник Київ- ського товариства повітро- плавання, учень М.Є. Жуковського, механік і математик професор М.Б. Делоне; курс проекту- вання, конструкції та експлуатації сільськогоспо- дарських машин вів декан агрономічного і механічно- го відділень інженер-меха- нік К.Г. Шиндлер, який ста- жувався за кордоном і створив у Києві першу станцію випробування зем- леробських машин і зна- рядь, автор фундаменталь- ної праці – атласу «Маши- ни і знаряддя сучасного сільського господарства». На останньому курсі доля його звела з інженером- агрономом В.Д. Ковалем, який, закінчивши 1912 р. Київську політехніку, роз- почав там 1915 р. викладан- ня і був членом Товариства західних земств. Із деки- м з викладачів доля ще не- одноразово зводила його і в Києві, і на еміграції. Для проходження «урядової практики» Михайло Єре- міїв виїжджав на Кавказ боротися з сараною. Сту- дентам, які успішно скла- дали випускні іспити на

¹⁸ Бібліотека і архіву Канади, Фонд Михайла Єремієва, 1999-00401-9, Curriculum Vitae, ND 1936-75 Box1, File 1.

агрономічному відділенні, присвоювали звання вче- ного-агронома. Однак спе- ціалізація М. Єреміїва дозволяла йому називатися інженером.

Під час навчання в інсти- туті продовжував громад- ську діяльність як член, а згодом – голова Україн- ської громади, що налічува- ла 50-60 осіб. Як представ- ник від Київської політех- ніки Михайло Єреміїв увійшов згодом до Цен- трального об'єднання укра- їнського студентства – «Інформаційного бюро», яке збиралося щотижня для взаємної інформації. У червні 1912 р. він брав участь у IV Всеслов'янському соکیل- ському здвизі (параді) у Празі з нагоди 50-річчя чеського «Соколу». Делега-

цію наддніпрянських соко- лів очолював адвокат Микола Міхновський. Дорогою до Праги делегати зупинялися у Львові, де об'єдналися з наддністрян- ською делегацією гімнас- тичного товариства «Сокол», очолюваною Іва- ном Боберським. Після повернення, у листопаді 1912 р., Михайло Єреміїв отримав стягнення від Київського губернатора за участь у студентському сході. Однак у липні 1913 р. ризикнув приїхати як деле- гат від Українського сту- дентського союзу (єдиний від Наддніпрянщини) під прізвиськом Терещенко на II Всеукраїнський студент- ський з'їзд у Львові та юві- лей І.Я. Франка і виступа- ти з промовами. Там юнак уперше зустрівся з М. Гру-

шевським, зацікавився з С. Витвицьким, С. Бара- ном, М. Залізнякам, В. Дорошенком, Д. Донцо- вим, О. Коваленком. 1914 року відбув перше серйоз- не «політичне» покарання за переконання – 6 тижнів у Лук'янівській в'язниці за співпрацю в Міжнаціо- нальному комітеті зі свят- кування 100-річчя Тараса Шевченка. Члени комітету друкували листівки із закликами до відзначення ювілею Кобзаря, організо- вували читання його тво- рів, провели демонстрації протесту проти національ- ного гноблення. Студент Єреміїв був серед сотні заа- рештованих 26 лютого сту- дентів. Юнацька актив- ність стала для нього scho- динкою до великої політи- ки.

Нижче друкуємо добірку документів із фонду Михайла Єреміїва в Біблі- отеці та архівах Канади.

Документи №№ 1, 2, 3 друкуються вперше. Автор висловлює щире вдячність за допомогу в опрацюванні архіву Михайла Єреміїва відомому канадському архівісту п. Мironу Мом- рику та за підтримку про- екту виявлення архівної україніки в Канаді Канад- ському інституту україн- ських студій (Едмонтон, Альберта) і Посольству України в Канаді, зокрема Надзвичайному і Повно- важному Послу України в Канаді у 2006 – 2011 рр. І.І. Осташу та Надзвичай- ному і Повноважному Послу України в Канаді В.В. Пристайку, а також за сприяння у виявленні відомостей про життя та діяльність М.М. Єреміїва в Україні – директору Дер- жавного архіву м. Києва, к.і.н. В.П. Купченку.

№ 1

Незакінчений спогад Михайла Єремїва «Як я зробився дипло- матом»

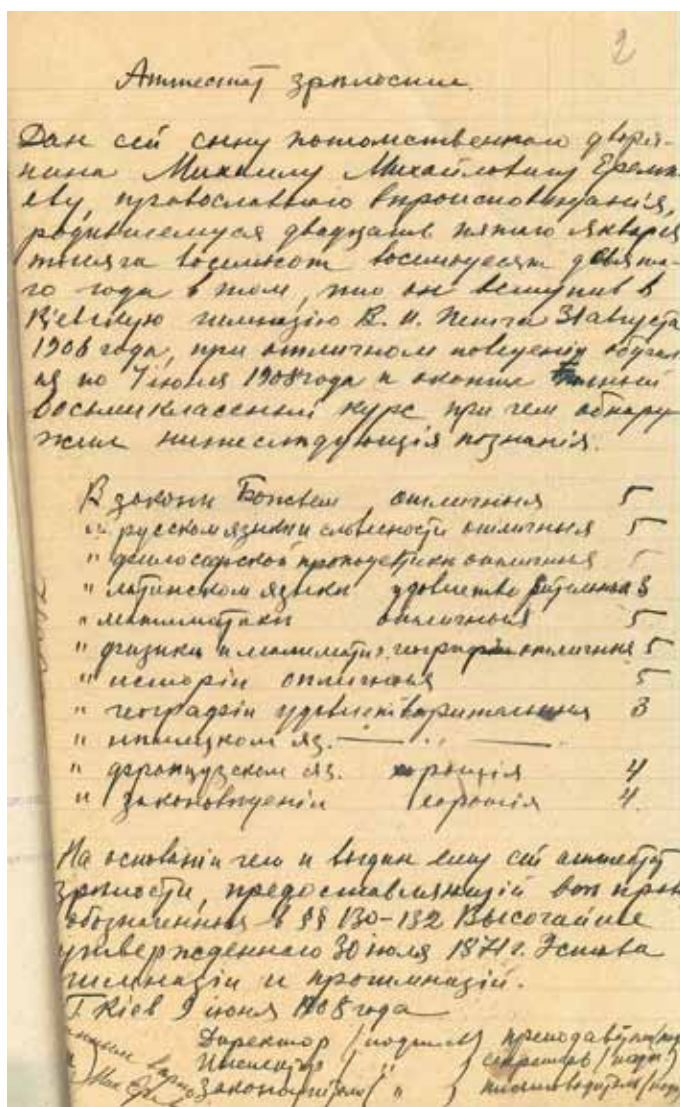
1918 рік приніс організа-
торам Української Револю-
ції та творцям Незалеж-
ності України багато висо-
ких переживань та не
менше великих розчару-
вань. Вже з початку його
(1918 р.) вмішання скрай-
ніх елементів та больше-
вицька провокація, зало-
мили великий порив і віді-
рвали значну частину
народних мас від купки
провідників, яким вдалося
бігом пропам'ятного 1917
року збудити Україну та
збити з інертної, несвідомої та недовірливої маси –
одноцілну націю, існування
якої воленс ноленс¹⁹
мусила признати Європа.

Серед цих провідників,
які скоро всі, згідно моди
того часу, були зафарблені
соціалізмом, – не було
жодного, хто б не був прав-
дивим українським націо-
налістом, але деякі з них
носили марксівську хла-
миду з пієтетною повагою
в той час, як у більшості
соціалістичне лахміття
ледве закривало здорове
націоналістичне тіло.

От-же, вже спочатку
1918 року вся діяльність та
вся доля провідної групи
поділилася по цій ознаці.

В той час, як одні, за при-
кладом В. Винниченка,
воліли продовжувати
«поглиблювання револю-
ції» та війну обіцянками з
непереможними у цім мис-
тецтві большевиками, –
інші, за прикладом С. Пет-
люри, ставали до зброї, або
до чинної творчої праці,
полишаючи охочим продо-
вжувати мітингування та
безконечні дебати для при-
дбання прихильників, або

¹⁹ У рукописі – «Volens
nolens» – мимо волі

винайдення нових фор-
мул, які відповідно ставали
ворогами (прихильни-
ки), а формули перестарі-
лими, раніше, ніж висиха-
ли, підписи на резолюціях.

1918 рік застав мене на
становищі Секретаря Цен-
тральної Ради, але треба
зауважити, що в Президії²⁰
помічався той самий при-
родний поділ, що і в полі-
тичному житті. Більшість
членів Президії дивилася
на Ц.Р. очима старих під-
польщиків і, здається, не
здавали собі справи, що
побіч політичних дебатів
та голосування резолюцій
– мусить бути створений

²⁰ У рукописі спершу напи-
сано «Секретаріаті», потім
закреслено.

цілий величезний апарат,
який би ці резолюції міг
підготувати та по прийнят-
ті надати їм належну
форму для передавання по
відповідних установах.

Найліпше з усіх розумів
це сам Голова і часто відда-
вав свою надзвичайну енер-
гію та дивовижну працез-
датність на розрішення
питань, які іншим вважали-
ся не заслуговуючими уваги
дрібницями: якісь машинки
до писання, якісь авта, якісь
канцеляристи... Кому це все
потрібне, коли розрішують-
ся найбільш політичні
питання модерного часу.

Отже, сам того не помі-
чаючи, в короткий час я
став, під керуванням проф.

М. Грушевського, директо-
ром заснованої нами кан-
целярії, завідуючим дру-
карні, редактором «Вістей
Ц.Р.», перейняв помешкан-
ня та господарство і про-
чая, і прочая, і прочая, за-
лишивши трьом колегам
по секретарству фігурувати
на засіданнях та підпи-
сувати закони, які затім
поступали до мене на
клаптиках паперу де часто,
без професора Грушев-
ського, годі було щось
розібрати.

Для засадничих ворогів
кумуляції зазначаю згори,
що всі ці численні заняття
не приносили в той час ні
чести ні зиску, бо Президія
Ц.Р. довгий час не доста-
вала жодної винагороди...

*На цьому рукописі
покійного М.М. Єремїва
закінчується, переписав
Олександр Сірий, Берн,
Швейцарія, 2. III. 1977 р.

Бібліотека і архіви Канади,
Mychailo Jeremijew fonds,
1999-00401-9, Memoira (2),
Box 1, File 6.

№ 2

Відомості про диплома- тичну службу Михайла Єремїва²¹

Українська Народна Рес-
публіка

Міністерство закордон-
них справ

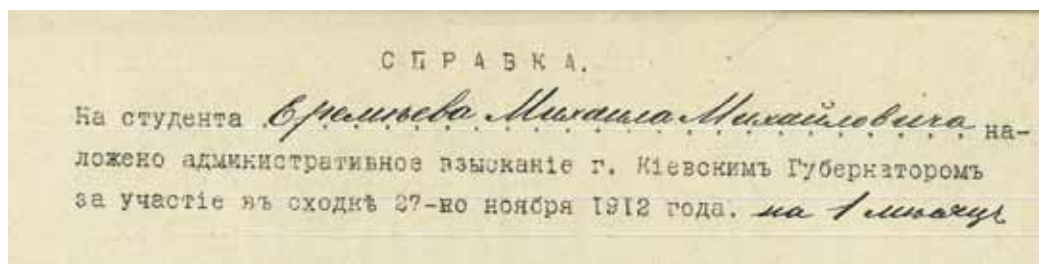
Департамент загальний
Відділ персональний

10 грудня 1923 року №
281

Посвідчення про перебіг
служби по Міністерству
Закордонних Справ Члена
Ради Міністра Єремїва
Михайла

1. Наказом по Міністер-
ству Закордонних Справ
від 17 Січня 1919 ч: 26 при-
значений з дня 17 Січня
1919 року Секретарем
Надзвичайної Дипльома-
тичної Місії до Італії.

²¹ Надруковано на бланку
Міністрства закордонних
справ УНР

2. Наказом по Міністерству Закордонних Справ від 20 Грудня 1919 ч: 3-В на підставі ухвали ВИСОКОЇ ДИРЕКТОРІЇ призначений Радником Міністерства Закордонних Справ.

3. Наказом по Міністерству Закордонних Справ від 1 Січня 1920 р. ч: 10-В доручено виконання обов'язків Члена Ради Міністра Закордонних Справ.

4. Наказом по Міністерству Закордонних Справ від 22 Липня 1920 р. ч: 29/38 доручено тимчасово керувати на правах Повіреного в Справах (Charge d'Affaires) Надзвичайною Дипломатичною Місією до Італії з дня 22 Липня 1920 року.

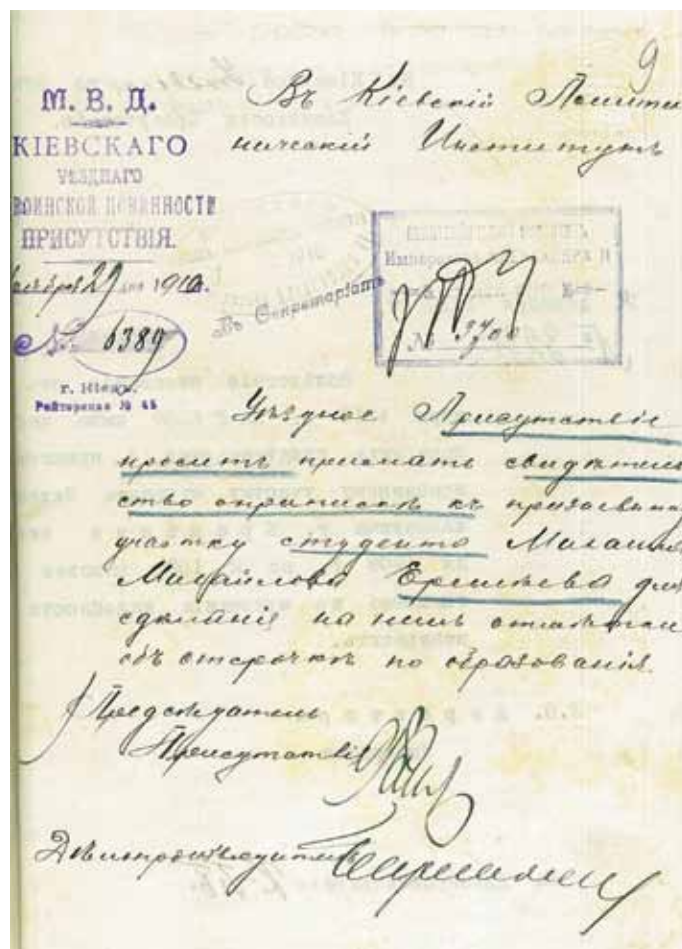
5. Наказом по Міністерству Закордонних Справ від 8 Грудня 1923 р. ч: 13²² на підставі ухвали Ради Народніх Міністрів, затвердженої 30 листопада 1923 року ПАНОМ ГОЛОВОЮ ВИСОКОЇ ДИРЕКТОРІЇ – призначений Членом Ради Міністра Закордонних Справ з 1 Жовтня 1923 р.

Керуючий Міністерством Віце Міністр Закордонних Справ

Повноважений Міністр Токаржевський-Карашевич
Директор Департаменту Якименко

Бібліотека і архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Jeremijew, Michailo 1921-1926, Box 1, File 3.

22 У тексті всюди надруковано «і» замість «ї». У п. 5 число 13 вписано від руки.

№ 3

Із інтерв'ю, проведеного редактором газети «Праця» М. Брадовичем у Швейцарії з М. Єреміївим²³

...
- Яка була Ваша дипломатична праця?

- При складанні Дипломатичних Місій Міністр Зак. Справ В. Чехівський запропонував мені, з огляду на знання французької мови, вибрати яку схожу посаду закордоном, але я, 23 Опубліковано: Праця. – 1959, Великдень. – Число 13-14 (1939 - 40).

вважаючи себе замолодим обмежився посадою секретаря дипломатичної місії при Квіріналі. Я приїхав до Риму першим з А. Чехів-

ським та В. Пащенко і ми одразу взялися за організаційну працю, бо посол Д. Антонович приїхав кілька місяців пізніше. По піврічній праці я виїхав до Кам'янця з докладом до уряду, який вирішив відкликати Д. Антоновича, а мене зробити заступником Голови Місії. Одночасно С. Петлюра дав мені уповноваження об'їхати всі дипломатичні місії в Європі і скоординувати їх інформаційну працю, а також доручив мені вивезти його родину до Львова. По виконанні цих доручень я знов виїхав з докладом до уряду, взяв участь у Київському поході і був призначений головою Місії в Римі. На цій посаді я перебував до 1922 р. З огляду на брак засобів наша праця полягала головним чином інформації італійської преси та політичних діячів, зносинах з заступниками новопосталих держав та поневолених націй та в юридичній допомозі полоненим. По виїзді з Риму я ще діставав численні доручення від през. А. Лівинського, ген. Сальського та інших міністрів У.Н.Р. аж до останньої війни. ...

Бібліотека і архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Curriculum Vitae M. Jeremijew ND 1936-1975, Box 1, File 1.

Продовження статті читайте в наступних номерах «З.С.»

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено маловідомі факти життя та діяльності українського громадського і політичного діяча, дипломата Михайла Єреміїва (1889 – 1975), уточнено факти його біографії, опубліковано документи з канадських архівів.

Ключові слова: Михайло Єреміїв, дипломат, Бібліотека та архіви Канади.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены малоизвестные факты жизни и деятельности украинского общественного и политического деятеля, дипломата Михаила Еремеева (1889 – 1975), уточнены факты его биографии, опубликованы документы из канадских архивов.

Ключевые слова: Михаил Еремеев, дипломат, Библиотека и архивы Канады.

Історія, освіта та політика: **культурно-гуманітарний** **і міжнародний діалог інституцій**

УДК 94:327

Рецензія на монографію:

Іваненко О.А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) / Оксана Іваненко / Відп. ред. С.В. Віднянський. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 375 с.

У монографії на основі аналізу документів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Державного архіву міста Києва, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Державного архіву Одеської області, Державного архіву Харківської області, Державного архіву Російської Федерації (м. Москва), а також опублікованих джерел, уперше автором здійснено спробу узагальнюючого дослідження культурно-гуманітарних і міжнародних зв'язків Харківського, Київського та Новоросійського університетів у царині гуманітарних і природничих наук другої половини XIX – початку XX століття. Особливу увагу приділено науковим відрядженням вітчизняних учених до провідних наукових центрів Німеччини, Франції, Австро-Угорщини, Італії, Великої Британії, Бельгії, Швейцарії та інших країн. У контексті загальноєвропейського культурного па наукового розвитку висвітлюються питання міжслов'янської наукової співпраці.

Монографія кандидата історичних наук О.А. Іваненко виконана в руслі

наукової проблематики, що вже понад 65 років посідає чільне місце в діяльності відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ та пов'язана передусім із з'ясуванням місця та ролі нашої країни в європейському культурно-цивілізаційному просторі, впливу європейського історичного процесу на українські землі, внеску українських діячів культури в духовну скарбницю Європи.

Рецензованому дослідженню передував цикл наукових праць О.А. Іваненко, що складається з опублікованої 2009 р. індивідуальної монографії «Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.)», у якій значну увагу приділено участі французів у становленні та розвитку університетської освіти в Україні, співпраці харківських, київських і одеських учених із французькими колегами, а також численних статей з історії міжнародних науково-освітніх зв'язків України. Студії авторки традиційно вирізняються інформаційною насиченістю та високим рівнем наукової новизни, зумовленим

використанням великого обсягу маловідомих і вперше введених до наукового обігу архівних матеріалів, залученням джерел приватного походження (передусім мемуарів та епістоляріїв), публікацій документів офіційного характеру.

Нова монографія О.А. Іваненко являє собою успішну спробу відтворення масштабної панорами співпраці університетів Наддніпрянської України з найавторитетнішими науковими та культурно-освітніми центрами Європи й Північної Америки впродовж другої половини XIX – початку XX століття. Від часу проголошення незалежності Української держави невпинно зростає інтерес вітчизняних дослідників до історії міжнародних зв'язків останньої в контексті реалізації її євроінтеграційних пріоритетів, популяризації культурних здобутків і забезпечення інтелектуальних запитів сучасного суспільства. Останнім часом в українській історіографії з'явилася низка вартих уваги розвідок, що прямо чи опосередковано стосуються заявленої теми. Водночас, у рецензованій праці вперше на основі критичного аналізу вели-

кого пласту джерел і синтезу зібраних по крупницях відомостей, розпорошених у численних архівних фондах і раритетних виданнях, широкий спектр міжнародних зв'язків Харківського, Київського та Новоросійського університетів відтворено як цілісне соціокультурне явище в контексті загальноєвропейського інституційного та історичного процесів. Відтак, наукова новизна цієї студії визначається передусім тим, що вона є першим як в українській, так і в зарубіжній історіографії всебічним дослідженням актуальної та суспільно значущої теми, яка дотепер знаходила лише фрагментарне висвітлення.

У вступі Оксана Іваненко акцентує увагу на тих обставинах, що «від часів Середньовіччя, коли на теренах Європи зародилася єдина академічна культура, розвиток вітчизняної науки та освіти відбувався в руслі європейської цивілізації шляхом гармо-

нійного поєднання греко-слов'янських і латинських духовних традицій. Упродовж XIV-XVIII ст. роль провідника європейських цивілізаційних впливів на українських землях відіграла молодь, яка здобувала освіту, наукові ступені, а часом і високі посади, в усіх університетах Європи...» (с. 5).

У першому розділі розкрито значення співпраці університетів Наддніпрянської України із провідними європейськими науковими центрами в епоху «Великих реформ». Авторка справедливо наголошує, що міжнародні зв'язки вітчизняних учених «створювали сприятливі умови для реалізації суспільно-політичних перетворень 60-70-х років, стимулюючи розвиток їх наукового забезпечення та лібералізацію громадсько-культурного життя Російської імперії» (с. 51). Внесок професорсько-викладацької колегії в реформування судової системи Росії за зразком західноєвропейських країн, у запозичення зарубіжного досвіду державного будівництва та розвитку теоретичного правознавства О.А. Іваненко досліджує через призму прикладів вітчизняних учених, які впродовж своїх закордонних відряджень слухали лекції з права таких знах у Європі юристів, як професори Мюнхенського університету І.-К. Блончлі, Берлінського Г.-Р.-Г.-Ф. фон Гнейст, Лейпцизького Г. Аренс, Гейдельберзького Р. фон Моль та інших, а також вивчали специфіку громадсько-політичного життя Заходу, відвідували народні мітинги та зібрання, судові та парламент-

ські засідання, ознайомилися з роботою органів місцевого самоврядування та інших державних інституцій. Загалом на основі цікавого конкретно-історичного матеріалу авторці вдалося проілюструвати, що поживавлення міжнародної співпраці університетів Наддніпрянської України періоду «Великих реформ» відіграло важливу роль у подоланні науково-технічного й економічного відставання Російської імперії від західноєвропейських країн.

У другому розділі рецензованого дослідження показано, що всупереч політиці Олександра III, спрямованій на згортання ліберальних перетворень епохи «Великих реформ», міжнародна співпраця вітчизняних учених набувала динамічного розвитку, а відтак, діяльність Харківського, Київського та Новоросійського університетів, як органічної частини інтелектуальної історії Європи, підживлювалася її науковими традиціями і здобутками та водночас справляла вплив на європейське соціокультурне середовище.

Заслугою О.А. Іваненко є розкриття значення міжнародних наукових зв'язків для національно-культурного розвитку та консолідації українського народу, незважаючи на його розчленованість між різними державами. У монографії акцентовано увагу на подорожах учених із Наддніпрянської України етнічними українськими землями Австро-Угорщини, упродовж яких вони мали змогу поглиблювати свої знання з української мови, етнографії, історії, географії, здій-

снювати науково-пошукову роботу, ознайомлюватися з рівнем викладання українознавчих дисциплін у Львівському університеті, розширювати контакти з представниками Української греко-католицької церкви тощо.

У третьому розділі монографії розвиток співпраці університетів Наддніпрянської України із зарубіжними науковими центрами висвітлюється в контексті найважливіших тенденцій європейської історії початку XX ст., позначеної з одного боку стрімким науково-технічним прогресом, а з іншого – загостренням міжнародних відносин, що супроводжувалося безпрецедентним військово-політичним, економічним, колоніальним протистоянням, ескалацією міждержавних конфліктів, розколом Європи на ворогуючі блоки. Введений О.А. Іваненко до наукового обігу конкретно-історичний матеріал відкриває можливість поглибити наше уявлення щодо ролі культурного діалогу як інструменту пом'якшення та мирного врегулювання міждержавного антагонізму. Переконаливими є наведені в монографії яскраві приклади плідної співпраці вітчизняних учених напередодні Першої світової війни з провідними науковими центрами Німеччини – Берлінським, Боннським, Вюрцбурзьким, Гейдельберзьким, Геттінгенським, Гіссенським, Грайфсвальдським, Лейпцизьким, Марбурзьким, Мюнхенським, Тюбінгенським, Фрайбурзьким університетами тощо. Вельми аргументованим є висновок авторки про те, що «упродовж другої половини XIX – початку XX ст.

міжнародна наукова співпраця, активними учасниками якої були вітчизняні вчені, виконувала важливу інтегративну функцію в контексті збереження культурно-цивілізаційної єдності Європи всупереч активізації економічного й колоніального суперництва, змаганням між європейськими державами за світове лідерство, наростанню гонки озброєнь» (с. 239).

Органічною частиною праці О.А. Іваненко є додатки у вигляді публікацій архівних матеріалів і звітів учених про закордонні відрядження, уміщених на сторінках «Університетских известий», «Записок Императорского Харьковского Университета», «Записок Императорского Новороссийского Университета». У поєднанні з цікавими ілюстраціями вони не лише вдало доповнюють основний текст монографії, а й дають змогу читачеві зануритися в атмосферу епохи, відчутти її емоційно-психологічне та історико-культурне забарвлення.

Водночас слід висловити деякі зауваження до рецензованого дослідження, яке тільки виграло б за рахунок використання документів Російського державного історичного архіву (м. Санкт-Петербург), а також включення списку використаних джерел і літератури.

Вячеслав ЦИВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат історичних наук,
доцент кафедри дипломатичної та консульської
служби, заслужений працівник освіти України

Херсонес зараховано до Списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО!

Алла ЛИКОВА,
аспірантка кафедри
регіональних систем
та європейської інтеграції
Дипломатичної академії
України при МЗС

Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини була прийнята на XVII сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1972 р. та вступила в дію 17 грудня 1975 року. Головна мета Списку об'єктів Всесвітньої спадщини – зробити відомими та захистити об'єкти, які є унікальними у своєму роді. Для цього було складено оціночні критерії. Спочатку існували тільки критерії (загальним числом шість) для об'єктів всесвітньої спадщини. Потім з'явилися природні об'єкти, які оцінювалися за чотирма пунктами. У 2005 р. критерії об'єднали, і тепер кожний об'єкт такої спадщини має у своєму описі хоча б один із них. На сьогодні Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (далі – Конвенція) ратифікувало 189 держав, за кількістю держав-учасниць вона є найбільш представницькою серед інших міжнародних програм ЮНЕСКО. Для підвищення ефективності роботи Конвенції в 1976 р. було створено Комітет і Фонд всесвітньої спадщини.

Найбільшу кількість культурних об'єктів у списку має Італія, Іспанія, Німеччина та Франція (понад 30 у кожній), у США та Австралії найбільша кількість природних територій всесвітньої спадщини (понад 10 об'єктів у кожній).

Українські об'єкти списку: Софійський собор і пов'язані з ним монастирські будівлі, Києво-Печерська лавра (1990), Історичний центр Львова (1998), Пункти геодезичної дуги Струве «Старо-Некрасівка» (2005), Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини (2007), Резиденція буковинських митрополитів (2011), Дерев'яні церкви польських та українських Карпат (2013) і тепер ще один – Херсонес Таврійський (V ст. до н.е. – XIV ст. н.е.) (2013).

Щоб одержати статус всесвітньої спадщини, об'єкт повинен представляти собою видатну світову цінність і пройти ретельну експертну оцінку. Охорона, управління, оригінальність і цілісність об'єкта також є важливими факторами, що враховуються у ході його оцінки перед включенням до списку.

Статус «об'єкта всесвітньої спадщини» надає такі переваги:

- є додатковою гарантією збереження та цілісності унікальних природних комплексів;
- підвищує престиж територій і керівних закладів;
- сприяє популяризації включених до списку об'єктів та розвитку альтернативних видів природокористування (у першу чергу, екологічного туризму);
- забезпечує пріоритет-

Summary

The article discusses the significance of the new status of the Chersoneses Taurian and its choir aisles as a 'pearl' of the world culture, which has been included in the UNESCO's List of World Heritage Sites, for Ukraine as well as for the entire international community. The article highlights advantages and obligations which the status of "World Heritage Site" gives to the Chersoneses Taurian and its choir aisles.

Keywords: Chersoneses Taurian, UNESCO, International Council on Monuments and Sites, criteria, heritage, obligations.

Присягаюся Зевсом, Геєю, Геліосом, Дівою, богами й богинями олімпійськими та героями, що володіють містом та землею й укріпленнями херсонеситів. Я буду одностайний щодо добробуту й волі міста і громадян і не зраджу ні Херсонеса, ні Керкінітиди, ні Прекрасної гавані...але буду охороняти [їх] для народу херсонеситів. І не порушу демократії і тому, хто прагне зрадити чи порушити, не дозволю і не приховаю разом з ним, а заявлю міським деміургам... І служитиму народові якомога краще Та справедливіше для міста й громадян».

З присяги громадян Херсонеса.
III ст. до н.е.

ність щодо залучення коштів для підтримання об'єктів всесвітньої культурної спадщини, у першу чергу, з Фонду всесвітньої спадщини;

- сприяє організації моніторингу та контролю за станом збереження природних об'єктів;

Держави, на території яких розташовані об'єкти всесвітньої спадщини, беруть на себе зобов'язання щодо їх збереження.

Знаменна подія не тільки для міста-героя Севастополя, а й для усієї України стала 23 червня 2013 року. На

37-й сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у Пномпені, Королівство Камбоджа, було одностайно прийнято рішення щодо включення древнього міста Херсонес і його хори (округи) до Списку об'єктів Всесвітньої спадщини у номінації «Древнє місто Херсонес Таврійський та його хора. V ст. до н.е. – XIV ст. н.е.» за двома критеріями (критерій II та критерій V Номінаційне досьє).

Представник Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць (International Council on

У великій
Візантійській залі

Спікери
пресконференції

Monuments and Sites) так охарактеризував наш об'єкт: «Херсонес дійсно є центром культурного обміну та торгівлі. У порівнянні з іншими грецькими містами на Чорному морі, що виконують схожі функції в елінізації скіфських і сарматських культур, Херсонес Таврійський відрізняється тим, що зберіг свою роль як центр обміну протягом тисячоліть, є видатною спадщиною обміну між грецькою, римською, візантійською імперіями та народами Північного Причорномор'я». Виходячи з цього було надано рекомендації щодо включення Херсонесу до списку. Також підкреслено, що наявність біля самого городища в дуже непоганому стані сільсько-господарських ділянок – хори – робить Херсонес унікальним! Це видатний приклад демократичного розподілу землі, прив'язаного до античного полісу, відображає соціальну організацію в місті». Далі представник ІКОМОСу зауважив, що щось подібне є на півдні Італії, але у значно гіршому стані. Цей факт мав вирішальне значення для комісії. У випадку з Херсонесом було рекомендовано прийняти цілісний комплекс – городище та 6 ділянок хори. На думку ІКОМОСу, запропонована сьома ділянка – на мисі Виноградному – не була визнана і, урахувавши

це, є доцільним включити в єдиний комплекс, як не відповідний епосі, коли було закладено Херсонес. Сесія проголосувала за пропозицію ІКОМОСу.

Херсонес визнано достойним бути частиною всесвітньої культурної спадщини за двома критеріями з п'яти: критерій II – «запропонований об'єкт повинен відображати вплив, який надає зміна загальнолюдських цінностей у межах певного періоду часу чи певного культурного району світу на розвиток архітектури або технології, монументального мистецтва, містобудування або планування ландшафтів», і критерій V – «запропонований об'єкт повинен бути зразком характерного для даної культури, або культур традиційного людського поселення, землекористування або водокористування, або зразком взаємодії людини з оточуючим середовищем – особливо у тих випадках, коли воно стало вразливим під впливом незворотних змін».

Першою Україну привітала російська делегація. Її керівник сказала, що «така перлина, як Херсонес, добре відома у країнах пострадянського простору та заслужено займе своє достойне місце у Списку пам'яток Всесвітньої спадщини». Потім теплі слова привітання прозвучали від делегацій Франції,

Катару, Малі. Вони привітали Україну з включенням такої величної пам'ятки до цього престижного списку та підкреслили, що досє дуже добре підготовлене. Критичне зауваження пролунало від представника делегації Естонії щодо наявності в самому центрі Херсонеського городища величної православної церкви, що, без сумніву, суперечить древній пам'ятці.

На території Національного заповідника «Херсонес Таврійський» 20 вересня 2013 р. відбулось урочисте вручення Сертифіката ЮНЕСКО, що підтверджує статус декількох його об'єктів. Сертифікат було виготовлено в Парижі видатним майстром-каліграфістом Крістіаном Римом, потім через Міністерство закордонних справ передано

до Києва Міністру культури України.

Такий, здавалося б, довгий шлях Сертифіката ЮНЕСКО до Севастополя не можна навіть порівняти з понад 26-річним шляхом Національного заповідника «Херсонес Таврійський» до всесвітнього визнання. Про це говорили учасники урочистої конференції, яку було вирішено провести у Великій залі Візантійського музею, більш відомого севастопольцям як Середньовічна зала експозиції музею.

Список використаних джерел:

1. Антонова Т.А. Херсонес Таврійський / Т.А. Антонова – К.: Мистецтво, 1989. – 144 с.
2. Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини від 16 листопада 1972 року. - http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/heritage.shtml
3. Жулько Л.М. Виступ на конференції, присвяченій внесенню Херсонеса Таврійського і його хори до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 20 вересня 2013 року у Севастополі.
4. Пасякин В. Только что Херсонес и его хора приняты в Список Всемирного наследия // Слава Севастополя. - 2013. - №7.
5. Бернацкі А.Б. Херсонес Таврійський / А.Б.Бернацкі. – Севастополь.: ИП Интерсфера, 2013. – 70 с.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто значення нового статусу Херсонеса Таврійського та його хори як перлини світової культури, що зарахована до Списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, як для України, так і для всієї світової спільноти. Показано переваги та зобов'язання, що надає статус «об'єкта Всесвітньої спадщини» Херсонесу Таврійському та його хори.

Ключові слова: Херсонес Таврійський, ЮНЕСКО, об'єкт всесвітньої спадщини, Міжнародна рада з охорони пам'яток, критерії, спадщина, зобов'язання.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрено значение нового статуса Херсонеса Таврического и его хоры как жемчужины мировой культуры, которая зачислена в Список объектов Всемирного наследия ЮНЕСКО, как для Украины, так и для всего мирового сообщества. Показаны преимущества и обязательства, которые дает статус «объекта Всемирного наследия» Херсонесу Таврическому и его хоре.

Ключевые слова: Херсонес Таврический, ЮНЕСКО, объект всемирного наследия, Международный совет по охране памятников, критерии, наследие, обязанности.

Новорічні свята для дітей дипломатів

Організація змістовного відпочинку співробітників іноземних представництв, які виконують свою дипломатичну місію в Україні – один із найвідповідальніших напрямів діяльності Дирекції «Дипсервіс» Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв. Протягом свого більш ніж 20-річного існування працівники ГДІП постійно піклуються про різноманітність культурної програми для гостей країни, щороку пропонуючи їм широкий спектр сервісних послуг, до яких входять здійснення індивідуальних та групових екскурсій історичними місцями Києва та України, придбання квитків до мистецьких і розважальних закладів столиці, зокрема театрів, концертних залів, на циркові вистави тощо. Значну увагу в роботі

цього напрямку приділено організації дитячого дозвілля.

Особливою популярністю користуються ексклюзивні новорічні свята для

дітей дипломатів. Стало вже доброю традицією святкувати Новий рік у невеличких камерних театрах Києва, де юним глядачам пропонують пере-

глянути цікаві вистави, взяти участь у конкурсах та різноманітних розвагах. І на згадку про свято вручають новорічні подарунки та солодощі.

Ці незабутні святкування викликають жвавий інтерес не лише у дітей, а й у батьків-співробітників іноземних представництв. Щороку кількість охочих долучитися до таких яскравих заходів зростає. Гостей приваблює затишна, домашня атмосфера театру, чудові актори та оригінальні новорічні сюрпризи.

У попередні роки такі творчі ранки проходили в театрі Маріонеток, у кафе-театрі «Колесо» та муніципальному театрі «Актор». Колективи цих закладів, як правило, готували нові ексклюзивні вистави для юних і дорослих глядачів – яскраві, видовищні, із

самобутнім сюжетом та професійним виконанням. Діти із задоволенням спілкувалися з Дідом Морозом та Снігуронькою, іншими казковими персонажами, раділи новорічним подарункам. Чимало теплих слів вдячності за ці роки лунало від працівників посольств Республіки Вірменія, Швейцарської Конфедерації, Французької Республіки, Австрійської Республіки, Респу-

бліки Хорватія, Литовської Республіки, Королівства Нідерланди, Королівства Бельгія, Консульства Панами, представництва Світового банку, Європейської Комісії, а також представництва фірм «Мідланд», «Карлсон Трейдинг», «Ранбаксі», «Славнефть», «Фарма», «Дау Джонс», «Брітіш Ервейз», «ІДС», «Едюкон», «Шерінг Плау», «Ербес Трейдинг» та інших.

Чудова новорічна традиція продовжується. Уже четвертий рік поспіль ГДІП тісно та плідно співпрацює з київським театром-майстернею «Сузір'я». За цей час було проведено чимало цікавих заходів, діти дипломатів переглянули оригінальні вистави, спеціально підготовлені для них творчим колективом театру. Зокрема, «Золоте курча», «Синій птах» (за твором англійського класика Моріса Метерлінка) і «Попелюшка» видатного казкаря Шарля Перро.

Не став винятком і цей рік. У грудні маленькі та дорослі глядачі із задоволенням подивилися виставу «Принцеса і Сажотрус». Новорічний ранок відвідали діти та співробітники посольств Китаю, Нідерландів, Швейцарії, Консульства Панами, «Укрі-

нюрколегії», Міжнародної організації з міграції, ОБСЄ, фірми «Акрон» тощо.

Чимало схвальних відгуків отримує Генеральна дирекція від співробітників іноземних представництв за дбайливе ставлення до кожного, хто звертається за допомогою чи порадою. Дипломатів приваблює якісне та ефективне обслуговування, доброзичливість і відповідальність працівників ГДІП, максимальна увага, індивідуальний та творчий підхід до реалізації задумів клієнтів.

Сподіваємося, що 2014 рік подарує нові відкриття тим, для кого ми працюємо, і діяльність Генеральної дирекції у різних напрямках культурного обслуговування не залишатиме дипломатичних працівників байдужими.

Інформація ГДІП